

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

LEGITIMITA NÁSTUPNICTVÍ PO

VYMŘENÍ PŘEMYSLOVCŮ

Konzultantka: Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc.

Vypracovala: Mgr. Michaela Balousová

leden 2008

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Mgr. Michaela Balousová

Motto:

„Byl pak zabit ten slavný král uherský, český a polský léta Páně 1306, dne 4. srpna, v osmnáctém roce věku svého...“

Zbraslavská kronika

OBSAH

1. Úvod	6
2. Přemyslovský stát – krátký historický nástin	7
2.1. Nejvýznamnější česká knížata	7
2.1.1. Státoprávní uspořádání Moravy	9
2.2. Přemysl Otakar I.	10
2.3. Václav I.	12
2.4. Přemysl Otakar II.	13
2.5. Václav II.	24
2.6. Václav III.	34
2.7. Rudolf I. Habsburský	38
2.8. Jindřich Korutanský	39
3. Vývoj vztahů českého státu ke Svaté říši římské	44
3.1. Vývoj vztahů do Přemysla Otakara I.	44
3.2. Zlatá bula sicilská a její důsledky	47
3.2.1. Postavení českého krále jako kurfiřta	52
4. Panovnická legitimita	55
4.1. Pojem legitimacy obecně	55
4.1.1. Legitimita versus legalita	56
4.2. Panovnická legitimita	57
4.2.1. Legitimita českých panovníků	61
5. Legitimita nástupnictví po vymření Přemyslovců	65
5.1. Zlatá bula sicilská	65
5.2. Privilegium Richarda Cornwallského	67
5.3. Zvykové právo	69
5.3.1. Privilegium minus	70
5.4. Rozhodnutí římského krále	72

5.5. Vztah mezi jednotlivými způsoby určení nového českého panovníka	74
5.6. Kdo byl oprávněn nastoupit na český trůn?	76
5.7. Legitimita vlády jednotlivých panovníků po vymření Přemyslovců	80
5.7.1. Rudolf I. Habsburský	81
5.7.2. Jindřich Korutanský	82
5.7.3. Jan Lucemburský	84
6. Závěr	86
7. Použitá literatura a zdroje	88
8. Přílohy	90
8.1. Seznam českých panovníků od Bořivoje I. po Jana Lucemburského	90
8.2. Seznam panovníků Svaté říše římské od Oty I. do Ludvíka IV. Bavora	92
8.3. Rodokmen posledních Přemyslovců	94

1. ÚVOD

České království si počátkem 14. století rozhodně nemohlo stěžovat na nedostatek zajímavých, neřku-li převratných událostí. Nejprve zažívalo nebývalý vzestup zejména díky kutnohorskému stříbru, pak rychlé rozčarování v důsledku vymření Přemyslovců. Po prvotním šoku stabilizace poměrů a v polovině dvacátých let občanská válka (jestli tento pojem pro období vrcholného středověku vůbec můžeme použít).

Snad druhá nejznámější (a možná i nejvýznamnější) vražda v českých dějinách, o níž se již tolik napsalo a jistě i napíše, onoho srpnového odpoledne odstartovala vlnu událostí, které si v tu chvíli asi málokdo uměl představit. Avšak takové jsou dějiny a podobné události je jistě činí zajímavějšími. Naším úkolem je se s nimi vypořádat možná trochu odlišným způsobem, než tak činí většina dostupné literatury, a to z právně – historického hlediska.

Po smrti posledního Přemyslovce na českém trůnu mělo České království další dva krále, aby zde nastalo zakotvila třetí dynastie v osobě Jana Lucemburského. Úkolem této práce je rozebrat, kdo z těchto tří panovníků měl k českému trůnu legitimní právo, případně v jaké míře, či zda se v některém případě mohlo dokonce jednat o „uchvatitele“ královské koruny. Existuje několik způsobů, jak mělo být v případě vymření panovnického rodu postupováno, a to jak obecných, zvykových, tak i pro české prostředí specifických. Je samozřejmě otázkou, zda a případně jak mohly tyto způsoby obstát vedle sebe, jaká byla jejich právní síla apod.

Někdo samozřejmě může namítat, že dnes, po sedmi stech letech od událostí, jichž se tato práce týká, je zbytečné rozebírat, zda se lucemburská dynastie na českém trůnu usadila po právu, či protiprávně, neboť dnes již nelze změnit důsledky tohoto činu. Avšak domnívám se, že jde bezesporu o zajímavé téma a nový pohled na věc. Tato skutečnost, spolu s mým zájmem o českou historii přelomu 13. a 14. století, byla mou motivací k napsání této práce. Doufám, že na jejím konci bude její čtenář – a vlastně i já – o této problematice vědět dost, aby si utvořil ucelený obraz o nesporně zajímavé etapě českých dějin.

2. PŘEMYSLOVSKÝ STÁT – KRÁTKÝ HISTORICKÝ NÁSTIN

Český přemyslovský stát za více než 600 let své existence prošel velkým vývojem. Od Bořivoje, prvního doloženého českého knížete, zakladatele dynastie, jenž však fakticky ovládal pouze malou část Českého knížectví a jehož pozice mezi ostatními velmoži byla ještě poměrně nejistá, po Václava III., krále českého, polského a uherského, toho posledního už jen titulárně, nikoliv reálně, nepopíratelného vládce středoevropské velmoci, uběhla dlouhá doba, v níž český stát tu více, tu méně sledoval západoevropské trendy.

2.1. Nejvýznamnější česká knížata

Prvním opravdovým suverénem byl kníže **Boleslav I.**, onen „bratrovrah“, který se velkou měrou zasadil o konsolidaci českého státu. On byl tvůrcem samostatné a sebevědomé politiky, která dala jeho zemi v kontextu rodící se Svaté říše římské plný význam. Jeho vláda je typická vymezením se vůči saské královské dynastii, a to vojensky i diplomaticky. Český stát postavil na nových základech, posílil vnitřní autoritu panovníka, což mu umožnilo expandovat za hranice Čech. Zasloužil se také o zřízení *pražského biskupství*, ačkoliv jeho faktické založení spadá již do vlády jeho syna Boleslava II., čímž se česká křesťanská církev stala nezávislou na Řezně, pražská diecéze tak byla podřízena pouze mohučské arcidiecézi a pochopitelně papeži. O emancipaci české diecéze se později snažili i další panovníci, jak uvidíme dále, dosáhl jí však, jak známo, až Karel IV., neboť nezávislost ve světské oblasti, reprezentované římským králem či císařem, šla ruku v ruce s nezávislostí duchovní.

Po letech bojů okolo roku 1000, do nichž zasahoval zcela proti zvykovému právu a tedy i nároku Přemyslovců Piastovec Boleslav Chrabrý, se český stát opět konsolidoval pod vládou českého knížete Oldřicha a moravského knížete Břetislava, jeho syna, jenž se stal po Oldřichově smrti roku 1035 novým zakladatelem přemyslovské dynastie, neboť byl jejím jediným mužským žijícím potomkem.¹ **Břetislav I.** se stal středoevropským hegemonem, roku 1039 podnikl známé tažení do polského Hnězdná, kde mj. odcizil ostatky sv. Vojtěcha. Břetislav usiloval o zřízení

¹ Nadto ještě narozeným z „levého boku“; podle tradice totiž byla jeho matkou prostá Božena, Oldřich sám byl ženat. V domácích poměrech tato skutečnost neměla větší význam, v říšské politice však ano. Případným problémům, které z nelegitimosti Břetislavova narození mohly vzniknout jeho potomkům, se snažil – a nutno říci, že úspěšně – čelit sňatkem s Jitkou – Juditou ze Schweinfurtu, dcerou významného říšského panovníka Jindřicha Babenberka.

pražského arcibiskupství (možná jen o translaci arcibiskupství hnězdenského) a získání královské koruny. V obojím mu bylo zabráněno papežem i římským králem Jindřichem III., kteří se – jako mnoho dalších později – obávali přílišného Břetislavova vlivu. Nad Vojtěchovým hrobem ve Hnězdně také Břetislav vyhlásil tzv. *Břetislavova dekreta*, druhou právní normu ve formě nařízení panovníka, která se nám dochovala. Týkala se zejména potírání pohanských přežitků jako mnohoženství, konkubinátu, alkoholismu, provádění pohanských pohřbů apod.; současně vymezovala některé trestné činy a tresty za ně, poprvé se zde objevuje instituce ordálu. *Dekreta* měla zlepšit postavení církve a pravděpodobně i odůvodnit Břetislavovu polskou expanzi.

Břetislav, dobře si vědom násilností a zmatků mezi svým otcem a jeho bratry Boleslavem III. a Jaromírem, které vypukly po smrti jejich otce Boleslava II., se snažil podobné situaci po své smrti zabránit, a to především s ohledem na svých pět synů. Na konci života, tedy pravděpodobně v roce 1055, formuloval *stařešinský řád* (tedy pravidlo seniorátu), podle něhož měl vládu nastoupit nejstarší člen rodu. Na svou dobu šlo o poměrně převratný zákon, ačkoliv *stařešinský řád* byl jakýmsi nepsaným pravidlem a byl již od dob Bořivojových synů v zásadě dodržován. Domácím válkám o trůn však zabránit nedokázal, neboť většinou nebyl respektován. Neplnění Břetislavova *stařešinského řádu* zapříčinilo rozvrat českého knížectví ve 12. století, zejména v jeho poslední čtvrtině. *Stařešinský řád* definitivně změnil až Přemysl Otakar I., o čemž bude řeč dále, snahy o zavedení primogenitury lze vyzorovat již dříve².

Břetislavův syn **Vratislav**, jenž usedl na knížecí stolec po svém starším bratru Spytihněvovi roku 1061, posiloval vliv Českého knížectví na mezinárodním poli, kde využil tzv. *boje o investituru* biskupů mezi papežem Řehořem VII. a císařem Jindřichem IV., jíž se zúčastnil jako věrný spojenec císaře Jindřicha; zato mu byla udělena královská koruna a titul českého krále, i když pouze ad personam.³ Na domácím poli se Vratislav snažil o posílení knížecí, resp. královské moci zejména na úkor pražského biskupství, jemuž tehdy vládl Vratislavův bratr Jaromír. Nejprve, ještě před Jaromírovou investiturou, která proběhla roku 1068, v roce 1063 založil *olomoucké biskupství*, které mělo na Moravě upevnit knížecí moc, poté přenesl

² Např. se o to snažil Soběslav I., syn Vratislava II. (I.), jenž vládl v letech 1125–40, a Vladislav II. (I.), který se vzdal trůnu ve prospěch svého syna Bedřicha, což se mu stalo osudným.

³ Korunovace se uskutečnila roku 1085 nebo 1086 v pražské bazilice sv. Víta. Titulatura krále zahrnovala kromě Čech i Polsko, což snad mělo zpochybnit královskou korunovaci Boleslava II. Smělého. Součástí Vratislavova povýšení byly i územní zisky v Budyšinsku a Zhořelecku.

knížecí sídlo z Pražského hradu na Vyšehrad, kde vybudoval nový, luxusní palác a kde také založil *Vyšehradskou kapitulou sv. Petra a Pavla*, přímo podřízenou nikoliv pražskému biskupovi, nýbrž papeži. Význam úřadu vyšehradského probošta následně rostl, od druhé poloviny 13. století zastával funkci kancléře Českého království.

Po Vratislavově smrti roku 1092 země upadla do dalších bojů, které s krátkou přestávkou vlád Soběslava I. a Vladislava II. trvaly až do roku 1197. Zisk druhé královské koruny **Vladislavem II.** byl odměnou za českou pomoc v italském tažení římského krále Fridricha I. Barbarossy. Vladislav byl korunován v Řezně, listinou z ledna 1158 přiznal Barbarossa Vladislavovi právo „nosit královskou čelenku“. Toto ustanovení se pak stalo předmětem sporů, neboť Barbarossa ho vykládal jako osobní poctu, Vladislav spolu s pražským biskupem Danielem trvali na obecné platnosti a interpretovali povýšení celé země na království. Takové povýšení je ovšem nezrušitelné, z čehož by vyplývala dědičnost královského titulu, kterou však svým následovníkům zajistil až král Přemysl I. Před dobytým Milánem, v září roku 1158, byl Vladislav korunován ještě jednou.

Na sklonku své vlády se Vladislav dopustil zásadní chyby: abdikoval ve prospěch svého prvorozeného syna Bedřicha, čímž uplatnil starší výklad výše zmíněného privilegia, že Čechy jsou dědičnou královskou monarchií v rukou pražské linie Přemyslovců. Tato konstrukce však byla Barbarossou i českými předáky odmítnuta, Bedřich byl roku 1173 Barbarossou sesazen, Vladislav poté zemřel v emigraci. Nastalo čtvrtstoletí bojů, v jejichž důsledku České knížectví chátralo, knížecí moc byla ořesena, naopak rostla moc šlechty (počátky rodů, které budou hrát významnou roli ve 13. století i století dalších, lze klást většinou do druhé poloviny století dvanáctého) a církve. V tomto období však vyčnívají dvě významné státoprávní otázky: bylo to zřízení *Markrabství moravského* a vydání *Statut Konrádových*.

2.1.1. Státoprávní uspořádání Moravy

Morava byla již Břetislavem I. rozdělena na *úděly*, které měly být původně spravovány jeho syny, resp. jejich potomky. Údělná knížata, nejprve olomoucká a brněnská, později též znojenská, si postupně vybudovala jakýsi vlastnický vztah ke

„svým“ územím, vědomí náležitosti k Praze se postupně vytrácelo. Původně olomoucký úděl spravoval Bedřichův mladší bratr Přemysl, pozdější král Přemysl I. Jelikož svého bratra, českého knížete, hojně podporoval, Bedřich sjednotil Moravu do jednoho Markrabství moravského, jež mělo být přímo podřízeno Čechům, a Přemysla povýšil na moravského markraběte. Pozdější *knínské dohody* z roku 1186 potvrdily status moravského markraběte, který byl leníkem českého knížete (později krále), nikoliv římského krále. Tím bylo stvrzeno nové státoprávní uspořádání přemyslovského státu.

Během krátké doby vlády knížete Konráda Oty mezi lety 1189 a 1191 vznikl další významný zákon, resp. nařízení panovníka, a to tzv. *Statuta Konrádova*. Jejich cílem bylo posílit panovnickou moc, v době vydání tak oslabenou, zejména v oblasti správní a soudní, dále pak potvrzovala některá práva šlechty, především možnost dědění dcer, pokud zůstavitel po sobě nezanechal syny.

Největší rozmach českého státu (nikoliv z hlediska územního, ale dlouhodobé stability) zaznamenáváme potom ve 13. století. Roku 1197 se totiž - již podruhé – ujal vlády kníže Přemysl, zejména v zahraničí zvaný též Otakar. Ten v poměrně krátké době dovedl – za vydatné pomoci svého bratra Vladislava, moravského markraběte – český stát od totálního rozkladu k mocnosti středoevropského významu. Přitom na počátku jeho vlády takový úspěch jistě nikdo nečekal.

2.2. Přemysl Otakar I.

Po celé čtvrtstoletí trvajících bojích mezi jednotlivými více či méně vzdálenými příbuznými – Přemyslovci na český knížecí stolec roku 1197 nastoupil stejnojmenný syn krále Vladislava I., zvaný též Jindřich. **Přemysl**, jeho bratr, se se silným vojskem vracel z vyhnanství, aby se pokusil zmocnit trůnu. Vladislav, podporovaný částí české šlechtické obce, vytáhl proti Přemyslovi. Oba bratři se setkali 6. prosince 1197, kdy Vladislav ustoupil zkušenějšímu a patrně i schopnějšímu a ambicióznějšímu Přemyslovi a svou vládu nad Českým knížectvím mu postoupil. Tento v dějinách často nevídaný čin byl zřejmě motivován Vladislavovým kritickým srovnáním

možností a nadání obou bratří a patrně též Vladislavovou bezdětností⁴. Ten se poté odebral na Moravu, kterou spravoval z titulu moravského markraběte, zároveň byl královým zástupcem na zahraničních jednáních či naopak v Čechách v Přemyslově nepřítomnosti.

Výše zmiňovanou dohodou Přemysla a Vladislava sice došlo ke stabilizaci vnitřních poměrů, vůči okolním státům a zejména Svaté říši římské si však České knížectví svou pozici ještě muselo vybojovat. Jelikož se na přelomu 12. a 13. století Svatá říše římská zmítala v bojích Štaufů a Welfů, guelfů a ghibellinů a zástupci jednotlivých stran se snažili využít všech možností k získání převahy, Přemysl dokázal obratně zužítkovat situace, v níž byl český panovník vítaným spojencem. Od jednotlivých římských králů si postupně nechal potvrdit dědičný královský titul⁵ (roku 1198 od Filipa Švábského, 1203 od Oty Brunšvického, 1204 dokonce od papeže Inocence III. a konečně roku 1212 od římského císaře Fridricha II. ve *Zlaté bule sicilské*). Posléze zmiňovaný dokument, vydaný dne 26. září 1212 v Basileji, se dá považovat za jeden z nejvýznamnějších státoprávních dokumentů našich dějin. Jeho největší význam byl v posílení pozice českého panovníka i českého státu jako celku, zejména díky těmto ustanovením:

- povýšení Českého knížectví na království,
- královský titul českých panovníků „na věčné časy“,
- formalizace lenního vztahu českého krále k římskému králi (císaři),
- volba českého krále českými šlechtici,
- nedělitelnost českého státu,
- investitura pražských a olomouckých biskupů.

Zlatá bula sicilská naopak nezakotvuje primogenituru ani dědičnost královského titulu Přemyslovci, jak bývá mnohdy mylně uváděno, avšak v důsledku dobových zvyklostí toto právo nikdy nebylo zpochybňováno. Podrobněji bude *Zlatá bula sicilská* a její význam zejména z hlediska nástupnictví po Přemyslovcích rozebrán v kapitole 5.1.

⁴ Významný kronikář své doby, opat kláštera premonstrátů v Milevsku Jarloch, neskrývá ve své kronice, patrně z let 1215 – 1222, sívoa obdivu - "vévoda Vladislav... přece ustoupil, jednak pro dobro míru, jednak z bratské lásky, a smířil se se svým bratrem tak, že budou panovat zároveň oba, onen na Moravě, tento v Čechách, a že oba jako jednoho ducha budou mít a jedno knížectví".

⁵ Podle českého výkladu „dědičný“ titul českého krále obdržel již v roce 1158 kníže Vladislav II. (jako král Vladislav I.) od Fridricha I. Barbarossy, avšak v důsledku neschopnosti udržet si dostatečnou moc, o níž bylo nepochybně nutno se opírat, o něj on sám přišel, poté i jeho potomci; Vladislav pak byl nucen odejít do exilu, kde také zemřel.

Z vnitrostátních úkonů krále Přemysla Ize vyzdvihnout zejména tzv. *Velké privilegium české církve* ze dne 10. března 1222 (týkalo se jen Čech, tedy oblasti spadající pod pražskou diecézi⁶). Jím byl ukončen dlouhodobý spor⁷ mezi králem Přemyslem a církví, resp. pražským biskupem Ondřejem, hojně podporovaným papežem. Přemysl v něm byl nucen uznat mj. zásadní pravomoc biskupa nad kněžími ve věcech duchovních, kláštery i kostely získaly stejné svobody jako biskupství. Soudní pravomoc nad poddanými klášterů si však i nadále podržel panovník. V zásadě lze říci, že díky tomuto *privilegiu* se snížil vliv šlechty na církevní instituce a církev byla uznána rovnocenným partnerem feudálů, na druhou stranu došlo k posílení přímé královské moci a užšímu politickému přimknutí církve ke královské moci. Důsledky vydání tohoto *privilegia* a samotná emancipace české církve lze pozorovat i v průběhu dalších několika století, zejména jejich vliv na rozložení mocenských (politických) sil v Českém království.

Vláda Přemysla Otakara I. bývá charakterizována stabilizací poměrů, vymezením českého státu v mezinárodním (evropském) kontextu a hospodářským růstem i kulturním rozvojem.

Ke zdánlivě až zázračné proměně českých zemí v průběhu let 1197 až 1230 přispěly zejména tyto faktory:

- vymření podstatné části Přemyslovců – mužů, kteří mohli pomýšlet na knížecí titul,
- dohoda s bratrem Vladislavem a následná vzájemná podpora obou bratří,
- zmatek v Říši a možnost z něj profitovat,
- nesporné Přemyslovy vladařské a diplomatické schopnosti,
- Přemyslova dlouhověkost a životní vitalita⁸.

2.3. Václav I.

Po smrti krále Přemysla nastoupil na český trůn jeho syn Václav jako český král **Václav I.** (sám sebe však nazýval „čtvrtým českým králem“⁹), a to oficiálně roku

⁶ Obdobný dokument pro Moravu totiž existuje již od roku 1147, kdy kníže Vladislav II. (pozdější král Vladislav I.) vydal olomouckému biskupovi Jindřichu Zdíkovi tzv. imunitu s řadou výsad pro všechny statky olomouckého biskupství.

⁷ vedený patrně od roku 1216 do vydání Velkého privilegia české církve

⁸ Přemysl Otakar I. zemřel roku 1230 pravděpodobně ve věku 70 až 75 let.

1230, fakticky již - patrně z důvodu Přemyslova horšícího se zdravotního stavu - dříve. Dokladem toho může být jeho korunovace „mladším králem“ roku 1228. Jako jakási pojistka mělo sloužit již zvolení Václava králem roku 1216 shromážděním šlechty a dalších hodnostářů v Praze, jímž král Přemysl nechal eliminovat nároky vedlejších přemyslovských větví a také svého syna z prvního manželství Vratislava¹⁰ a současně zavedl zásadu *primogenitury*.

Václav se narodil pravděpodobně roku 1205. Již roku 1207 byl zasnouben s dcerou tehdejšího římského krále Filipa Švábského¹¹ Tímto krokem chtěl patrně král Přemysl podpořit svou pozici ve Střední Evropě a zajistit tak Václavovi lepší výchozí pozici po své smrti. Zároveň jím měla být demonstrována pozice českého státu na počátku 13. století.

Václav I. bývá často označován za panovníka slabého, bez zájmu o politiku a vládnutí vůbec a období jeho vlády jako jakýsi mezičlánek mezi slavnými érami králů Přemyslů I. a II. Dle mého názoru je tento pohled velmi zkreslený a povrchní. Především lze upozornit na skutečnost, že kdyby Václav byl tak slabým panovníkem, jak se uvádí, nepochybně by o svůj trůn přišel či by se stal loutkou v rukách mocnějších. Ani jedna z naznačených událostí se však nestala.

Václav se snažil o pokračování v reformách započatých jeho otcem a také o upevnění pozice Českého království z hlediska mezinárodního (evropského). Posléze uvedená činnost byla dána zejména obratnou sňatkovou politikou, spoluprací s vládci zemí, kam byly provdány jeho sestry (součinnost se slezskými a také korutanskými vévody se ukázala – především v prvním případě – dlouhodobě významnou) a zvláště obratným balancováním při neustálých sporech mezi guelfy a ghibelliny. Nesmíme zapomenout ani na Václavovu roli při mongolském vpádu počátkem 40. let 13. století. Jako jeden z mála tehdejších panovníků si totiž uvědomoval nebezpečí, jaké pro Evropu Mongolové znamenali. Porážce svého švagra, slezského vévody Jindřicha Pobožného, v bitvě u Lehnice roku 1241 sice zabránit nedovedl, Mongolové

⁹ Jeho otec je většinou uváděn jako „třetí král český“. K označování českých králů viz blíže Žemlička, J.: Přemyslovci : jak žili, vládli a umírali. Praha, NLN, 2005 nebo Žemlička, J.: Počátky Čech královských: 1198 - 1253: proměna státu a společnosti. Praha, NLN, 2002.

¹⁰ Přemysl byl ženatý s Adlétou Míšeňskou, s níž měl pravděpodobně čtyři děti, z nichž již zmíněný Vratislav si dělal nároky na trůn, avšak již roku 1198, tedy krátce po svém nástupu na český trůn, Adlétu zapudil, manželství prohlásil za neplatné a oženil se s uherskou princeznou Konstancí. Po krátkém intermezzu v roce 1205, kdy se Adléta s dětmi na čas vrátila do Prahy, byla otázka platnosti tohoto manželství a tudíž i právoplatnosti nástupnictví po Přemyslovi stále ožehavá. Přemysl se výše uvedeným zvolením Václava snažil vyhnout nejistotě.

¹¹ Král Filip byl třetím synem císaře Fridricha Barbarossy, tedy z mocného rodu Štaufů.

poté poplenili část Moravy (většina Českého království však zůstala ušetřena), avšak spolu s dalšími vojsky zamezil postupu Mongolů na Vídeň. Zanedlouho poté mongolský chán zemřel a celá jeho armáda se díky tomu stáhla zpět, Václavův přístup k problematice situaci by však neměl být podceňován.

Možnost k posílení českého postavení v rámci Evropy se naskytla v druhé půli 40. let 13. století. V červnu roku 1246 totiž zemřel bez legitimních mužských potomků vévoda rakouský a štýrský, Fridrich Bojovný z rodu Babenberků. Václav ucítil šanci rozšířit své dominium, a to v oblasti bezprostředně sousedící s Čechami a Moravou. Pro případ vymření rodu Babenberků po meči totiž již roku 1156 císař Fridrich Barbarossa vydal tzv. *Privilegium minus* (o němž bude ještě řeč v kapitole 5.3.). Mezi jeho podstatná ustanovení patří na tu dobu nezvyklé nástupnictví po přeslici, případně možnost odkázat vévodství kterékoliv osobě¹². Král Václav neprodleně zprostředkoval svatbu svého prvorozeného syna Vladislava s neteří Fridricha Bojovného Gertrudou. Avšak již v lednu roku 1247 Vladislav náhle zemřel a otázka nástupnictví tak byla opět otevřena.

Římský císař Fridrich II. prohlásil Rakousy a Štýrsko za uprázdněné říšské léno; na trůn dosadil svého vnuka Fridricha, syna druhé z „dědiček“ babenberského dědictví, Markéty, o níž se zmíním dále. Roku 1251, již po smrti císaře Fridricha II., zemřel také Markétin syn Fridrich. Tím se otevřela cesta Václavovu druhorozenému synovi Přemyslovi (pozdějšímu králi Přemyslu Otakaru II.). Ten byl z vůle rakouské šlechty roku 1251 zvolen rakouským vévodou; svou vládu v Rakousích a ve Štýrsku podpořil roku 1252 sňatkem s Markétou Babenberskou, sestrou posledního babenberského vévody Fridricha Bojovného a tetou Gertrudy, vdovy po princí Vladislavovi. Ačkoliv byl nerovný sňatek¹³ později anulován, čtvrt století existence česko – rakouské soustátí znamenalo nebývalou hegemonii Přemyslovců v rámci Střední Evropy, ba i celé Říše. A nepochybně na získání Rakouska a Štýrska měl hlavní zásluhu král Václav; bez jehož finanční a vojenské podpory by měl Přemysl pramalou šanci.

Před Přemyslovou expanzí do Rakous však v Čechách došlo k významnému konfliktu mezi králem Václavem a jeho synem Přemyslem, jenž měl – mimo jiné -

¹² Nepochybně však takovou osobou nemohl být člověk neurozený, patrně nelze uvažovat ani o osobách z řad šlechty.

¹³ Velký věkový rozdíl mezi oběma manželi byl jasně patrný, jednalo se přibližně o 25-30 let.

změnit nástupnický řád v Čechách a na Moravě. Po smrti prince Vladislava počátkem roku 1247 bylo jasné, že Přemysl jako jediný legitimní Václavův mužský potomek se tak jako tak jednou stane českým králem. Václav, patrně z žalu nad ztrátou prvorozeného syna, se uchýlil do ústraní a o vládu nejevil zájem, což mu bylo mnohými představiteli šlechtické obce vytýkáno. V červenci roku 1247 byl mladý Přemysl, jenž v té době užíval titulu moravského markraběte, prohlášen částí panstva „mladším králem“. V zemi se rozhořela občanská válka; Přemyslova strana nejprve vítězila, Václav se však nechtěl své pozice vzdát a za pomoci svých věrných¹⁴ postupně získával převahu, až 16. srpna 1249 Přemyslova strana kapitulovala. Mír mezi otcem a synem patrně prostředkovala i Václavova sestra Anežka (později svatořečená), o níž bude řeč dále. Vůdci povstání byli potrestáni, Přemysl pak dočasně internován na hradě Přimda. Protože však nebyla jiná možnost, než aby Přemysl po smrti krále Václava nastoupil na jeho místo, z vězení byl již koncem roku 1249 propuštěn a opět s titulem moravského markraběte se v doprovodu Václavových stoupců z řad šlechty odebral na Moravu. Tímto aktem král Václav projevil nebývalý politický takt, zároveň tak demonstroval svou moc. Přemysl nakonec na český trůn nastoupil roku 1253, po smrti svého otce. Způsob nástupnictví, daný *Zlatou bulou sicilskou* a dobovými zvyklostmi, nakonec porušen nebyl.

Vláda krále Václava I. se nesla i ve znamení kulturního rozvoje českých zemí a jeho sblížení s kulturou západní. Spolu s jeho manželkou Kunhutou Štaufskou přišel do Čech německý dvorský mrav a i přes citově vlažný vztah mezi oběma královskými manželkami nelze královně Kunhutě upřít vliv na krále Václava v tomto směru. Byl nazýván „rytířským králem“, velký respekt minnesängerů mu vynesl postoj k mongolskému vpádu (nepochybně minnesängery zveličený) a pochopitelně i jejich finanční podpora. Na dvoře českého krále se zabydlela rytířská klání, zpěv a poezie. Do prvních let Václavovy vlády spadá i příchod gotiky jako nového stylu nejen uměleckého, ale i životního do Čech.

Patrně první pražskou stavbou v gotickém slohu byl tzv. Anežský klášter, původně dvojklášter klarisek a františkánů (minoritů), který byl založen sestrou krále Václava, svatou Anežkou, po celou dobu Václavova života králem vydatně podporován, v němž také roku 1253 Václav I. našel místo svého posledního

¹⁴ Zejména se jednalo o Havla z Lemberka, manžela svaté Zdislavy, a Boreše z Rýzmburka; na stranu „staršího krále“ však postupně přešla většina z nejvýznamnějších šlechtických představitelů

odpočinku. Anežka Přemyslovna přitom působila jakýsi mediátor i rádce nejen pro svého bratra Václava, ale také synovce Přemysla i jeho rodinu.

Pro vládu krále Václava I. v letech 1230 až 1253 jsou typické zejména tyto události a situace:

- upevnění pozice českého státu v mezinárodním kontextu,
- pokračování v reformách Přemysla Otakara I.,
- vznik česko – rakouského soustátí,
- kulturní rozvoj, počátek gotiky, zakládání klášterů,
- kolonizace především pohraničního území¹⁵, příchod německého obyvatelstva.

2.4. Přemysl Otakar II.

Jak již bylo uvedeno výše, roku 1253 s ujímá vlády v českých zemích markrabě moravský, vévoda rakouský a štýrský Přemysl, jako český král **Přemysl Otakar II.** Tato výrazná osobnost českých dějin bývá hodnocena rozporuplně, a to jak velmi kladně, ba skoro neskutečně, jindy s určitým despektem (zejména německy hovořícími historiky). Pravda bude patrně asi někde uprostřed a ačkoliv není samozřejmě účelem této práce hodnotit postavu krále Přemysla II., považuji za vhodné alespoň v nejdůležitějších bodech rozebrat i osobnost tohoto panovníka.

Přemysl se narodil jako druhorozený syn krále Václava; jako rok jeho narození je uváděn rok 1233, případně 1228, avšak i toto jsou pouze domněnky historiků. Také často zmiňovaná kněžská dráha, na niž byl údajně původně určen, jak u druhorozených synů panovníků v té době bývalo zvykem, není najisto doložena.

Přemyslovo panství na počátku jeho vlády bylo na svou dobu a na polohu v rámci Evropy poměrně rozsáhlé; zahrnovalo Čechy, Moravu, Horní a Dolní Rakousy. O Štýrsko pak vedl dlouhodobý spor s Uherskem (na základě dohody Přemysla s uherským králem Bélou IV. z roku 1254 Uhersku připadla větší část Štýrska, menší, severní díl měl patřit Přemyslovi, ovšem ani jeden z panovníků patrně nepokládal tuto dohodu za definitivní; o osudu Štýrska tak rozhodovaly zejména tzv.

¹⁵ Ještě v polovině 12. století totiž až 90% území Čech pokrývali prales, osídlená byla zejména pásma podél největších řek. Již za vlády Přemysla Otakara I. a především poté Václava I. a Přemysla Otakara II. docházelo k osídlování těchto nepřístupných končin. S tím souvisel i příchod církevních řádů, jež si kladly za cíl zúrodnit takovéto oblasti; v našich zemích to byli především cisterciáci a benediktini.

česko – uherské války; teprve roku 1260 po pro Přemysla vítězné bitvě u Kressenbrunnu Béla IV. uznal Přemyslův nárok na celé Štýrsko). Z tohoto důvodu bylo Přemyslovo panství pochopitelně trnem v oku mnohým, zejména papeži a vládcům okolních zemí, i když osudově se projevilo mnohem později.

První roky Přemyslovy vlády se nesly v duchu nečekaného rozmachu, a to jak územního, tak i ekonomického. Zpočátku možná nejistá vláda v babenberských zemích se stávala stabilní a pro místní představitele, často ohrožované uherskými vojsky, také samozřejmou. Česko – rakouské soustátí omezovaly zejména Uhry a také Bavorsko, které se obávaly české expanze, s nimiž král Přemysl vedl vytrvalé války se střídavými úspěchy. Za zlomový okamžik lze bezesporu považovat bitvu u Kressenbrunnu, uskutečněnou na tzv. Moravském poli dne 12. července 1260. Ta byla důsledkem nevyhnutelné situace ve Štýrsku, kdy nespokojená šlechta z jižní, uherské části, požádala Přemysla o pomoc; ten roku 1259 přijal hodnost štýrského vévody, načež představitelům štýrské šlechty pomohl uherské posádky vyhnat ze země. Konflikt s Bavorskem byl tou dobou na čas zažehnaný, tudíž měl Přemysl volné ruce pro rozhodující bitvu s Uhry.

Samotná bitva u Kressenbrunnu je obestřena mnohými legendami. Dochovaly se zprávy o zázracích českých světců, zejména sv. Václava, sv. Vojtěcha sv. Prokopa, kteří zachránili Přemyslovo vojsko před porážkou¹⁶. Přemyslovo vojsko, tvořené zejména bojovníky z Čech, Moravy, Rakous a Štýrska, nakonec postoupilo hluboko do nitra Uherska a obsadilo např. Bratislavu, i když spíše jen symbolicky. Přemyslovo vítězství však mělo ještě jeden nevojenský, ale stejně zásadní důsledek.

Ať už byly Přemyslovy pohnutky před svatbou s Markétou Babenberskou jakékoliv, postupem času bylo jasné, že s o mnoho starší ženou se Přemysl dědice nedočká. Situace byla značně napjatá, vzhledem k tomu, že Přemysl byl posledním žijícím Přemyslovcem, takže otázka nástupnictví byla neustále aktuální. Přemysl sice měl několik levobočků, z toho dokonce tři s „oficiální milenkou“ Anežkou, tradičně považovanou za paní z Kuenringu, dvorní dámou královny Markéty. Problematickou situaci se Přemysl pokoušel řešit tím, že se snažil o legitimaci dětí právě ze vztahu s Anežkou, zejména zajištěním nástupnictví synovi Mikulášovi, narozenému asi

¹⁶ V České historii nešlo o jev ojedinělý, např. roku 1126 údajně zasáhl – stejně jako u Kressenbrunnu – tzv. praporec sv. Václava. Přitom ve středověku byly zásahy vyšší moci „běžnou součástí“ každé větší bitvy.

kolem roku 1255. Papež Alexander IV. v dokumentech z podzimu roku 1260 uvedl, že „nemanželský původ Přemyslových dětí jim nemá být na překážku v dosahování všech světských hodností“¹⁷. V další listině z 21. října 1260 však upřesnil, že mezi tuto legitimitu nelze zahrnout i jako nárok na český trůn. Tímto bylo rozhodnuto o snad již dříve promyšlené manželské rozluce, neboť potřeba pořídit si legitimní potomky se pro krále Přemysla stala velmi naléhavou. Snad již smířená Markéta nedělala Přemyslovi problémy; král Přemysl přitom – jak bylo v té době obvyklé – využil Markétina pobytu v klášteře těsně před jejich svatbou a také jejich údajného příbuzenství a nechal manželství oddaným pražským biskupem prohlásit za neplatné¹⁸.

V období vrcholného středověku bylo běžné utužovat mír mezi dřívějšími nepřáteli sňatkem. Přemyslova situace, jak již bylo uvedeno výše, nebyla nejsnadnější, takže takovým ženichem měl být po bitvě u Kressenbrunnů on sám. Porazený Béla IV. mu dal za ženu svou vnučku, mladou a údajně velkou krasavici Kunhutu Haličskou, dceru Rostislava Haličského (také Mačevského) a Anny Uherské, Bělovy dcery. Nakonec dne 25. prosince 1261 proběhla v Praze velká korunovace Přemysla i Kunhuty¹⁹. Sama Markéta dožila v ústraní, zemřela roku 1267, kdy Přemysl na svého následníka stále čekal. O Přemyslově někdejší milence Anežce nemáme dalších zpráv.

Hegemonie Přemyslovy vlády pokračovala i v 60. letech, toto období se vyznačuje nebývalým klidem – alespoň z českého hlediska. Koncem 60. let se rozhořela otázka nástupnictví v Korutanech. Oldřich, vévoda korutanský a Přemyslův přímý bratranec a také spojenec, totiž neměl dědice. Jeho mladší bratr Filip byl určen k církevní dráze, na níž ovšem – jako arcibiskup salcburský a poté i patriarcha aquilejský – proslul svou prostopášností, kvůli níž byl nakonec z postu salcburského arcibiskupa sesazen. Patrně z tohoto důvodu se Oldřich snažil, aby jeho dědictví nedostal jeho bratr Filip, ačkoliv to odporovalo všem dobovým zvyklostem i právu. V prosinci roku 1268 proto uzavřel Oldřich s Přemyslem v Poděbradech smlouvu, na jejímž základě se měl stát dědicem sponheimských zemí (tedy Korutan a Kraňska a

¹⁷ Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců, s. 116.

¹⁸ V květnu 1261 zemřel papež Alexander, což patrně také nahrálo Přemyslovi – další papež Urban IV. se pouze spokojil s Markétiným souhlasem a udělil králi dodatečnou dispens k jeho dalšímu sňatku.

¹⁹ Přemysl sám sebe do té doby nazýval „pánem Čech“; většina historiků neustálé odkládání jeho korunovace českým králem odůvodňuje eventualitou zrušení manželství s Markétou, s níž měl Přemysl kalkulovat.

Vindické marky) právě Přemysl. Král Přemysl snad spoléhal na rozkoly v Říši a na snahu kteréhokoliv ze dvou římských králů získat na svou stranu tak silného spojence, jakým český král bezesporu byl, jenž by mu případně sponheimské dědictví udělil v léno, jak uvádí např. J. Žemlička²⁰. K již tak rozlehlému soustátí nakonec Přemysl připojil roku 1266 i Chebsko a 1272 Aquilejský patriarchát a Pordenone, takže jeho stát dosáhl více než dvojnásobku původní velikosti.

Filip Sponheimský se však nemínil vzdát svého dědictví a požádal o pomoc nového uherského krále Štěpána. Roku 1270 začala drobnými potyčkami a šarvátkami další česko – uherská válka, která skončila mírovým jednáním v červenci roku 1271 před Bratislavou, kdy byl král Štěpán nucen uznat Přemyslovy nároky ve Štýrsku, Korutanech, Kraňsku i Vindické marce. Po Štěpánově smrti opět propukly boje mezi Uhry a česko – rakouskými oddíly po celé délce hranice s Uhrami. Roku 1273, patrně na jedné z výprav proti Uhrám, dostihla Přemysla rána v podobě zvolení Rudolfa Habsburského římským králem.

O vztahu Českého království k Říši bude ještě řeč ve 3. kapitole, na tomto místě alespoň naznačím danou situaci. Po smrti posledního „velkého“ krále, resp. císaře Fridricha II., roku 1250 Svatá říše římská trpěla neustálými rozbroji, tato doba je nazývána „interregnum“, ačkoliv panovníků se na římském trůně vystřídalo hned několik. Šlo především o krále, kteří zdaleka nebyli všeobecně uznávanými a respektovanými, jejichž volba byla pochybná a proti nimž stáli tzv. vzdorokrálové, většinou hříčky v rukou mocnějších. Král Přemysl jako středoevropský hegemón si snad dělal nárok na titul římského krále (doposud byla tato svým způsobem pocta českým vládcům odpírána). Kurfiřti, patrně z obavy před rostoucím Přemyslovým vlivem, zvolili, pravděpodobně za jeho zády, bezvýznamného říšského hraběte Rudolfa Habsburského. Ačkoliv, jak uvádí J. Žemlička, neexistuje významnější dokument, který by Přemyslovu snahu o zvolení potvrzoval²¹, většina historiků se domnívá, že by římská koruna byla jen logickým vyústěním tehdejší situace v Říši. Jak např. uvádí V. Vaniček, německá historiografie uznává protičeský postup zejména německých knížat a tedy i kurfiřtů, s ohledem na rostoucí Přemyslovu moc, který je jimi logicky hodnocen jako správný²². Na čem se však historikové vesměs shodují, je Přemyslovo podcenění celé otázky římské volby, ať již z pozice kandidáta,

²⁰ Viz Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců, s. 120.

²¹ Viz Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců, s. 134.

²² Viz Vaniček, V.: Velké dějiny země Koruny české III., s. 142.

či pouze aktéra stojícího v pozadí. Pro obavu před přílišným českým vlivem mluví i volba Rudolfa jako předpokládané další figurky v rukou mocnějších. Avšak toto se kurfiřtům záhy vymklo z rukou.

Přemysl Rudolfovo zvolení neuznal, zejména z důvodu nepřizvání českého krále jako jednoho z kurfiřtů k volbě. Brzy po svém nástupu prohlásil Rudolf Přemyslova léna mimo Čech a Moravy za odcizená, spadlá na Říši, a žádal o jejich vydání, zřejmě ve snaze zajistit dědictví svým dětem. Přemysl pochopitelně neuposlechl, takže na sněmu ve Würzburgu roku 1275 dal Přemysla prohlásit za zbaveného nejen Rakous, Korutan, Štýrska, Kraňska a Chebska, ale i Českého království, čímž nepochybně porušil tehdejší právo. V červnu téhož roku dokonce vyhlásil nad českým králem klatbu.

Větším problémem se však stala rostoucí nespokojenost s Přemyslovou vládou v alpských zemích i v Českém království. Jako první ji projevila šlechta ve Štýrsku, kde však zatím byla Přemyslovým hejtmánem Milotou z Dědic, pozdějším údajným zrádcem z Moravského pole, potlačena. V polovině roku 1276 však král Rudolf uvalil na Přemysla tzv. *aberacht* (konečnou říšskou klatbu), který se rovnal vyhlášení války. Pražský a olomoucký biskup byli vyzváni, aby na Čechy a Moravu uvalili interdikt, pokud se Přemysl nepodvolí.

Rudolf spolu se svými spojenci vytáhl proti Přemyslovi v několika proudech. V již tak napjaté atmosféře proti české vládě otevřeně vystoupila šlechta v Korutanech a ve Štýrsku. Totéž se opakovalo i u rakouské šlechty, kromě Vídně, jež zůstala Přemyslovi věrná. Vtom však přišla zpráva o povstání české šlechty; král Přemysl byl tak nucen přistoupit na Rudolfovy podmínky. Mezi ně patřila zejména Přemyslova rezignace na vládu v zemích mimo České království, obdržení Čech a Moravy v léno a také sňatkové spojení obou rodů.

Problematika českého šlechtického povstání v letech 1276 až 77 bývá hojně historiky rozebírána, ke shodě zejména ohledně motivace a účasti na tomto povstání však dosud nedošlo. Podíl Vítkovců je neoddiskutovatelný, ačkoliv není úplně jasné v jaké míře. Zdá se, že vůdci povstání byli Závíš z Falkenštejna z krumlovské větve a Ojří ze Svin (také z Lomnice) z landštejnské větve, neboť z nám známých pramenů pouze oni dva uprchli do ciziny. Na druhou stranu se možná na rozdíl od jiných členů rodu, především většinou zdrženlivých a Přemyslovi kdysi opravdu věrných Rožmberků, odmítli přistoupit na královy požadavky a jejich útěk byl jen

nevyhnutelnou volbou. Hrabišici – páni z Rýzmburka jsou také historicky doloženi jako aktéři povstání, jejich vůdce Boreš byl Přemyslem později z těchto důvodů popraven²³. Otázkou dále zůstává zapojení Ronovců, tedy především Lichtemburků, kteří si stěžovali na omezování rozvoje homiho „stříbrného“ města Brodu, případně Markvarticů a dalších. Tzv. Dalimil nás však nepřímo upozorňuje na další možné aktéry, neboť v 92. kapitole první česky psané rýmované kroniky vyjmenovává hrady, které zabavil odbojným šlechticům²⁴.

Zjištění pohnutek těchto nebo možná dalších nám neznámých šlechticů k odboji proti králi jako autoritě bude ještě nesnadnější²⁵. V případě Vítkovců se historici vzácně shodují na faktu, že důvodem k neposlušnosti bylo založení kláštera Zlatá Koruna²⁶ a rozvoj města (České) Budějovice uprostřed vítkovského dominia. Na druhou stranu v ostatních částech země tyto opěrné body panovnické moci fungovaly již po delší dobu. Dle mého názoru nepravděpodobný je názor např. J. Šusty nebo J. Žemličky, kteří důvody odboje Vítkovců hledají v možném odtržení od Čech a vytvoření samostatného říšského státečku²⁷. S tímto názorem nesouhlasí např. V. Vaníček²⁸. V 60. a 70. letech 13. století lze pozorovat zúžení okruhu vysoké šlechty v okolí panovníka, a naopak růst nižších šlechticů, kteří byli původně méně movití a na králi závislejší. Obecně je možné patrně říci, že Přemysl nezachytil změnu způsobu vlády a osoboval si moc stejně jako jeho předchůdci, ačkoliv byla v té době evropským „trendem“ spoluvláda panovníka a šlechty, tedy především vyšší šlechty, přičemž o slovo se postupně, byť ve 3. čtvrtině 13. století stále ještě nepatrně, hlásila i města.

Přitom je nutné dodat, že otevřené vystoupení, resp. vzpoura poddaných proti panovníkovi nebyla běžná, nýbrž dokonce zapovězená, vždyť šlo o vzpuru proti společenskému řádu danému Bohem. Z tohoto pravidla existovala jediná výjimka, na kterou upozorňuje mj. Z. Kalista, i když v souvislosti s odbojem mladého krále Přemysla proti svému otci, králi Václavu I.; zhodnocení takové revolty je však v těchto případech srovnatelné. „I církev připouštěla vzpuru poddaných proti panovníkovi.

²³ Nebo zemřel ve vězení ještě před popravou.

²⁴ „Vítkovicé s úského hradíště spudí, Budějovicé otjě Čiečovi (Čečovi), Poděbrady Vilémovi. Kladsko otjě Zwiefětieckým a Lúně (Louny) Žerotínským.“

²⁵ K tomu viz blíže Vaníček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 171 a násl.

²⁶ Původní název byl Kristova Trnová Koruna nebo také Trnová Koruna.

²⁷ Argumentem proti je hlavně to, že při mnohem lepší příležitosti po Moravském poli tuto svou údajnou ideu neuskutečnili.

²⁸ Vaníček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 174 a 175.

Jen tehdy byl... panovník legitimní vrchností..., jestliže vládl ne z titulu své ozbrojené moci nebo vůbec nějakého titulu lidského, nýbrž na místě Božím, tj. jako plnitel a udržovatel řádů a zákonů zakotvených v slovech Božích... Jakmile vykročil z okruhu příkázání Božích a jednal jen podle své vůle..., stával se tyranem a jeho poddaní byli zproštěni jakýchkoliv závazků vůči němu, ba mohli proti němu otevřeně vystoupit, aniž se tím dopustili nějakého přestupku proti řádu danému Bohem.²⁹ Je tedy otázkou, do jaké míry povstalci brali v úvahu tyto možnosti, avšak podobné výstupy šlechty proti nesporně legitimnímu panovníku (panovnická legitimita bude rozebrána v kapitole 4.) v českém státě nejsou časté³⁰, z čehož lze jistě usuzovat, že důvody, které vzpurné šlechtice k odboji vedly, byly jistě velmi závažné – alespoň tedy z pohledu povstalců.

Přemysl, který, jak je uvedeno výše, přistoupil na Rudolfovy požadavky, spěchal do Čech potlačit domácí vzpuru. Přemyslova situace v zemi byla ztížena též ochranou, kterou svým spojencům v Čechách prokazoval král Rudolf³¹. V Dodatkové smlouvě z 6. května 1277, uzavřené mezi Přemyslem a Rudolfem, se český král zavázal mj. k navrácení všech zabavených majetků a lén stoupenců druhé strany. Plnění z této smlouvy vážlo, čímž Vítkovci patrně odůvodňovali neustávající válku proti králi. Jejich odboj byl ukončen až koncem roku 1277, kdy byli Přemyslem vzati na milost zejména Rožmberkové, naopak, jak jsem zmínila výše, Závíš z Falkenštejna a Ojř z Lomnice uprchli. O vině a majetcích odbojných pánů rozhodla skupina české šlechty počátkem roku 1278; tou dobou byl již Boreš z Rýzmburka, snad jediná oficiální oběť povstání z řad šlechty, mrtev.

Rok 1278 je typický vzrůstajícím napětím mezi Přemyslem a Rudolfem a sbíráním vojsk do rozhodující bitvy. Obě vojska se setkala koncem srpna na tzv. Moravském poli, konkrétně u Suchých Krut. Historici se neshodují v tom, jakou šanci měly obě strany na vítězství. Každopádně poměrně slibně – pro Čechy – rozehraná bitva v důsledku Rudolfova taktického manévru, či podlého tahu, skončila tragicky.

²⁹ Kalista, Z.: Blahoslavená Zdislava z Lemberka. Zvon, Praha, 1991, s. 250 a 251.

³⁰ Pokud pomíneme časté spory Jana Lucemburského s českými předáky, které ovšem byly dány z převážné části bezprecedentní situací v Českém království, lze v celém 13. století nalézt pouze jednu takovou situaci, a to již zmíněné povstání kralevice Přemysla, podporovaného blíže neurčenou částí české a moravské šlechty, proti králi Václavovi. Také Karel IV. zažil podobnou událost, kdy proti němu roku 1356 povstali Rožmberkové a páni z Hradce; tato vzpura byla potlačena během dvou měsíců a neměla na Karlovu vládu zásadní důsledky.

³¹ V tzv. Vídeňské formulářové sbírce z roku 1277 Rudolf uvádí, že ho v Českém království podporuje 16 šlechticů, jejich jména však uvedena nejsou.

Král Přemysl tedy dne 26. srpna 1278 padl, s ním mnoho českých a moravských pánů, někteří, včetně Přemyslova levobočka Mikuláše, padli do uherského zajetí. České království se tak prakticky ocitlo bez panovníka, neboť Přemyslovu legitimnímu synovi a následníkovi Václavovi bylo tou dobou necelých 7 let.

Nejen v české historiografii se později rozvinul názor, že za Přemyslovým pádem stojí zrada českých pánů, neboť podle dobového smýšlení bylo vyloučené, aby ještě nedávno tak mocný a silný panovník byl poražen bez přispění svatých nebo alespoň zrady. Okolo bitvy se také vytvořilo mnoho fám, mezi nimiž dnes už prakticky neumíme rozlišit pravdivé a smyšlené. Bitva na Moravském poli měla však pro české země fatální následky. Následovalo pět let naprosté anarchie, hladomor, drancování, pro tuto etapu českých dějin se vžil název „zlá léta“. Naopak pozice Rudolfa Habsburského byla posílena, jak ještě uvidíme později. Přemysl sice zemřel hrdinnou smrtí, kterou ještě budou opěvovat minnesängři a kronikáři³², ovšem dle mého názoru kvůli své pýše a hrdosti zapomněl na povinnosti, jež měl především vůči své zemi a také synovi. Pád krále Přemysla byl důsledkem zejména:

- nepochopení změny mocenských sil ve státě a rostoucí moc a sebevědomí vyšší šlechty,
- přílišná důvěra v sebe a svou pozici, která se ukázala tak křehkou především v souvislosti s volbou Rudolfa Habsburského za římského krále,
- obrana především německých říšských vládců před příliš silným (a také neněmeckým) panovníkem,
- nesporné diplomatické a vojenské schopnosti krále Rudolfa, jehož kurfiřti pravděpodobně podcenili.

Vláda Přemysla Otakara II. znamenala pro české země další rozvoj. Král Přemysl tak navázal na panování svého otce a děda. Po dobu svého panování založil mnoho měst i hradů³³, pokračovala kolonizace především pohraničního území, která pochopitelně zlepšovala kvalitu života obyvatel a zvyšovala ekonomickou výkonnost Českého království. Bohatství také přinášely stříbrné doly v Jihlavě, založené již ve 40. letech 13. století, které zažily nebývalý rozmach právě za vlády Přemysla.

³² Snad nejznámějším dílem, v němž se Přemysl objevuje, je Dantova Božská komedie.

³³ Z měst jmenujme např. Menší Město pražské (Malá Strana), Čáslav, Kouřim, Chrudim, Nymburk, Kadaň, z hradů potom např. Bezděz, Svojanov, Špilberk, Buchlov.

Významným dokumentem, které Přemysl vydal, bylo tzv. *židovské privilegium* z roku 1254, v němž snad navázal na nedochovaný dokument vydaný jeho otcem, Václavem I., a které bylo roku 1255 doplněno tzv. *Velkým privilegiem pro Židy*. Přemysl tím reagoval na výzvu papeže Inocence IV. v souvislosti s rozšířením židovských pogromů.

Raně gotická kultura se dočkala svého rozmachu, zásadně byl přestavěn Pražský hrad, dvorská kultura zažívala v Praze nebývalý rozkvět. Z církevních památek jmenujme např. cisterciácké kláštery ve Vyšším Brodě a Zlaté Koruně, těsná vazba mezi královskou rodinou a Anežským klášteřem trvala i nadále³⁴.

Celkově lze vládu krále Přemysla Otakara II. v letech 1253 až 1278 charakterizovat zejména těmito prvky:

- další upevňování pozice českého státu v mezinárodním kontextu končící až ve středoevropské či možná i evropské hegemonii,
- provázanost českých, rakouských a alpských zemí, a to jak kulturní, jazyková i politická,
- širší pronikání německých vlivů především v oblasti církve, integrace německých obyvatel, a to do všech vrstev společnosti,
- hospodářský i kulturní rozmach.

2.5. Václav II.

Vláda **Václava II.** nezačala příliš šťastně. Po bitvě na Moravském poli na něj, sedmiletého hochu, přešlo nástupnické právo k českému trůnu. Pochopitelně bylo jasné, že nemůže vládnout sám. V důsledku nečekané situace v českém království zavládl zmatek. Někteří se tohoto stavu snažili využít drancováním zejména královského majetku (nejznámější je asi útok Vítkovců na klášter Zlatá Koruna a na Budějovice). Královna vdova Kunhuta se v Praze jako určitá pokračovatelka Přemyslovy autority pokoušela problematickou situaci řešit povoláním braniborského markraběte Oty Dlouhého, Přemyslova synovce z otcovy strany. Bohužel Ota Dlouhý nepojal výpravu do Čech jako ochranu mladičského krále, nýbrž jako možnost obohatit se na jeho úkor i na úkor českých pánů a měšťanů. Do Prahy se však blížil další

³⁴ Princezna Kunhuta, dcera Přemysla a Kunhuty, vstoupila patrně na protest proti zamýšlenému sňatku se synem Rudolfa Habsburského Hartmannem do Anežského kláštera roku 1277 a setvala v něm až do své svatby roku 1291 s Boleslavem Mazovským. Svě poslední útočiště zde našla také její matka Kunhuta roku 1285, to už po Anežčině smrti.

„ochránce“ Jindřich IV. Vratislavský, také Přemyslův příbuzný, dokonce vychovaný na pražském dvoře. Hrozící konflikt se snažil zažehnat římský král Rudolf; v Sedleckém klášteře se setkal s královnou Kunhutou a s vyjednávači obou táborů. Nakonec bylo určeno, že poručenství nad Václavem a správu Čech převzal na pět let markrabě Ota, Moravu na tentýž časový úsek král Rudolf. Kladsko obsazené vratislavskými připadlo vévodovi Jindřichovi, královně Kunhutě měly být zajištěny vdovské statky na Opavsku. Na podporu jakéhosi smíření mezi Přemyslovci a Habsburky byly domluveny dva sňatky mezi Václavem a Rudolfovou nejmladší dcerou Gutou a Přemyslovou druhorozenou dcerou Anežkou a Rudolfovým stejnojmenným synem. Svatby (nebo zasnuby) se patrně uskutečnily v Čáslavi nebo Jihlavě v zimě na přelomu let 1278 a 1279.

Po návratu do Prahy byl někdy v únoru 1279 Václav unesen a odvezen na hrad Bezděz³⁵. Královna Kunhuta, jež měla patrně – na rozdíl od svého syna – dostatek volnosti, v dubnu nebo květnu téhož roku z hradu uprchla, nejprve do Znojma, za ostatky svého manžela, a poté na Opavsko. Protože však neměla v rukách žádnou faktickou moc, pokoušela se svého syna z rukou Braniborů dostat prostřednictvím krále Rudolfa, jemuž zasílala výzvy k řešení stále se horšící situace. Rudolf však byl zaneprázdněn v Říši, a proto vládu nad Českým královstvím nechával na markraběti Otovi, Jindřichovi Vratislavském a svých zástupcích na Moravě. Patrně ve stejném roce či o rok později se v Hradci Opavském, kde dlela královna Kunhuta, objevil i Záviš z Falkenštejna, pozdější milenec královny Kunhuty, následně i otčím a jakýsi neoficiální poručník krále Václava.

Malý Václav byl však převezen z Bezdězu nejprve do Žitavy a později do Branibor (snad do Špandavy); možná se Ota obával, že by Václav uprchl, resp. byl unesen některými z představitelů české šlechty, nesouhlasícími s Otovou poručnickou vládou. Mezitím však neustávaly represe Otových vojáků, současně vzrůstal i odpor šlechty i obyčejných lidí proti Otově poručnické vládě. V květnu roku 1281 z podnětu pražského biskupa Tobiáše se v pražském dominikánském klášteře sešla reprezentace Českého království. Přední šlechtici se dohodli na společném postupu, jako hlavní cíl byl stanoven návrat krále Václava do Čech. Tato událost je v českých dějinách je důležitá zejména tím, že jako politická reprezentace státu

³⁵ Údaje o tom, zda královna Kunhuta byla unesena spolu s Václavem, nebo na Bezděz přijela až o několik dní později, se rozcházejí. K tomu viz blíže Vaníček, V.: Velké dějiny země Koruny české III., s. 369.

poprvé vystoupila česká šlechta. Její důsledky sahají hluboko do 14. století. Zejména došlo k emancipaci české šlechty (o níž bude ještě řeč), jejíž sebevědomí navíc vzrostlo po vymření Přemyslovců a s nímž tak bojoval zejména v počátcích své vlády i Jan Lucemburský.

Na základě této dohody českého panstva započala jednání s markrabětem Otou. Ten měl vrátit Václava zpět do Čech, za to měl obdržet „odškodné“ ve výši 15 tisíc hřiven, na tehdejší dobu nevidané částky. Václav byl přivezen do Čech o Velikonocích roku 1282, ale protože nebyla shromážděna požadovaná částka, byl opět odvezen – tentokrát alespoň na neutrální půdu míšeňského markraběte Jindřicha Jasného. Ota Braniborský nadto stupňoval své požadavky a žádal dalších patrně 20 tisíc hřiven, které mu nakonec byly pojištěny na městech a hradech v severních Čechách. Václav se vrátil do Prahy definitivně v květnu 1283.

Po letech bídy a hladomoru všichni obyvatelé Českého království očekávali stabilizaci poměrů a zlepšení katastrofální hospodářské situace. Pochopitelně však tehdy jedenáctiletý Václav nemohl vládnout sám. Po problematickém návratu královny Kunhuty do Prahy, jejíž společenské postavení nebylo kvůli vztahu se Závišem z Falkenštejna a také nemanželskému synovi Janovi – Ješkovi, kterého královna porodila patrně v roce 1281 nebo 1282, nejlepší, záhy našel Záviš z Falkenštejna skrze Kunhutu cestu i k malému králi. Kolem Václava se zprvu vytvořila aliance v čele s biskupem Tobiášem, proti níž záhy stála skupina kolem Záviše z Falkenštejna, tvořená především Vítkovci, kteří během „zlých let“ vystupovali poměrně samostatným způsobem. Záviš, charismatický, ctižádostivý a nesporně schopný muž si brzy mladého krále získal, jeho příznivci obdrželi většinu zemských úřadů, což samozřejmě vyvolalo nevoli u druhé skupiny v čele s biskupem Tobiášem. Rozhořela se domácí tzv. „nová válka“ mezi výše uvedenými dvěma stranami, která skončila až smírem v květnu 1284.

Poměrně komplikovaným byl i vztah Českého království k římskému králi Rudolfovi. Rudolf, někdejší podporovatel Vítkovců, s nelibostí hleděl na jejich vzrůstající vliv v zemi. Rudolfova dcera Guta totiž dosud nebyla právoplatnou manželkou Václava, neboť podle dobových tradic se manželský svazek považoval právoplatný nikoliv samotným svatebním obřadem, nýbrž až svatební nocí, která mezi Václavem a Gutou dosud neproběhla. Král Rudolf se patrně obával, že v protihabsburské náladě, jež nepochybně v českých zemích i nadále přetrvávala,

mohlo dojít ke zrušení svazku s Gutou a k uzavření nového sňatku s jinou dívkou. Napětí mezi Habsburky a Závišem se projevilo v lednu 1285, kdy měla v Chebu, říšském městě, proběhnout svatební noc Václava a Guty, zároveň Václav obdržel Čechy a Moravu jako léna. Na tuto slavnost nebyl Záviš pozván; poté král Rudolf odmítl poslat Gutu s manželem do Prahy, z důvodů „hříšných poměrů“ na pražském dvoře. Těm se snad Záviš s Kunhutou snažili čelit svatbou pravděpodobně v květnu 1285³⁶. Toto nerovné manželství, které však vyvolalo řadu nevole v Českém království i v zahraničí, netrvalo ovšem dlouho, neboť královna Kunhuta v září téhož roku zemřela.

Zprvu se zdálo, že Kunhutina smrt nijak nenarušila Závišův vliv na mladého krále. Počátkem roku 1286 se Václav sešel se svým švagrem Albrechtem Habsburským, Rudolfovým synem a vévodou rakouským, o němž ještě bude řeč, kde patrně vznesl své nároky na Rakousko, Štýrsko a Korutany, králem Rudolfem odňaté Václavovu otci. Tento akt vyprovokoval Habsburky k ostrážitosti a již v létě roku 1287 král Rudolf poslal svou dceru Gutu do Čech, především k zajištění její pozice v Českém království a snad i za účelem „sesazení“ Záviše z Falkenštejna z jeho pomyslného „trůnu“.

Záviš patrně cítil, že se Václav začíná osamostatňovat, a orientoval svou (osobní) politiku na rozhárané Uhry. S královým svolením se roku 1288 vypravil do Uher, aby zde pojal za manželku sestru uherského krále Ladislava IV. zvaného Kumán, abatyši Alžbětu. Po patrně neplatném sňatku³⁷ se Záviš i s novou manželkou uchýlil na hrad Svojanov, mezitím se v Praze udál „převrat“. Vítkovci byli ze svých úřadů odstraněni, král Václav snad pojal vůči Závišovi nedůvěru či se cítil ohrožen jeho mocí. V lednu roku 1289 přijel Záviš osobně pozvat Václava na křtiny svého syna, na nichž se měl údajně setkat s Ladislavem Uherským, patrně svým potenciálním spojencem proti Habsburkům, ačkoliv, jak uvádí V. Vaníček, v té době již byly vztahy s Habsburky normalizované³⁸. Václav však dal Záviše zatknout a vsadit do věže.

³⁶ Tento sňatek však vytvořil nepříjemný precedens, jemuž se mamě bude snažit čelit ještě Karel IV. ve svém *Maiestas Carolina*, konkrétně čl. 37, který nakonec šlechtickou obcí nebyl přijat.

³⁷ Alžběta nebyla vyvázána ze svých řeholních slibů, svatba byla také stížena klatbou ostřihomského arcibiskupa.

³⁸ Vaníček, V.: *Velké dějiny země Koruny české III.*, s. 402.

V zemi se rozpoutala další válka, Vítkovci si nenechali uvěznění svého vůdce líbit a začali napadat statky především biskupa Tobiáše, který je dnes historiky – společně s královnou Gutou – považován za strůjce Falkenštejnova pádu. Na straně krále stála většina české šlechty a také římský král Rudolf, s nímž se snad i díky manželce Gutě král Václav sblížil, Závíšova manželka Alžběta snad požádala o pomoc svého bratra, uherského krále Ladislava IV., pravděpodobně Vítkovci dokonce nabídli českou korunu vratislavskému vévodovi Jindřichu IV., tedy tomu, který si během „zlých let“ nárokoval poručnictví nad Václavem³⁹.

Roku 1290 zasáhl do bojů král Rudolf. Ten poslal Václavovi vojsko vedené jeho švagrem Rudolfem, manželem Václavovy sestry Anežky, a také řadu rádců v čele s bamberským biskupem Arnoldem, kteří napomohli profesionalizaci jeho politiky. Mladý Rudolf v květnu 1290 v Praze záhy zemřel, do čela vojsk se postavil Václavův nevlastní bratr Mikuláš Opavský. Postupně od Závíše odpadali jeho spojenci, až při něm nakonec zůstali pouze jeho bratři a švagr. Mikuláš Opavský vozil Závíše po spojeneckých hradech, pod hrozbou jeho poprav se tyto hrady vzdávaly. Až na posledním z nich, Hluboké, Závíšův bratr Vítek údajně odmítl uposlechnout a Závíš byl sťat⁴⁰. Závíšovi bratři museli opustit České království, jejich hrady byly zkonfiskovány. Za přečkání tohoto složitého období ve svém životě Václav II. poděkoval založením cisterciáckého kláštera na Zbraslavi Aula Regia – Síň království, který se měl stát reprezentantem panovnické moci, královským pohřebištěm a také významným centrem vzdělanosti, přičemž *Zbraslavská kronika* patří mezi jedinečné prameny z doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků na českém trůně.

Mezitím se však česká zahraniční politika začala orientovat jiným směrem. Prvním takovým podnětem byla smrt krakovského vévody Leška Černého roku 1288, jehož manželka, vévodkyně Griffina, byla vlastní sestrou královy matky Kunhuty. Ačkoliv k proniknutí do Krakovska nakonec došlo až později, dá se tato událost považovat za první výraznou ukázkou, kam se bude česká zahraniční politika ubírat.

³⁹ Zbraslavská kronika výslovně uvádí: „Někteří z nich se ne bez souhlasu ostatních šlechticů obrátili na Jindřicha, vévodu vratislavského, přjmím Spravedlivého, a slíbili mu, že mu bez obtíží poddají království České, přijde-li jen dost rychle.“ Zbraslavská kronika, s. 66 a 67.

⁴⁰ Přesné datum Závíšovy poprav není známo, uvádějí se dva údaje: 24. srpna 1290 a 4. července 1290, většina současných historiků se kloní k druhé variantě.

Druhý a ještě výraznější impuls k české expanzi do Polska přišel záhy. Menší polská knížata a vévodové, zejména z oblasti Horního Slezska, se cítili ohroženi rozpínavostí Jindřicha IV. Vratislavského, jemuž se podařilo získat i Krakovsko. V lednu 1289 první z těchto panovníků, Kazimír Bytomský, složil v Praze lenní hold Václavu II., čímž ho zároveň požádal o ochranu. Vévoda bytomský se tak stal královým vazalem na úrovni jiných českých pánů. Brzy ho následovali vládcí Opolska a Těšínska.

V létě roku 1290 Václavovi ubyli na mezinárodní scéně dva soupeři – uherský král Ladislav IV.⁴¹ a vratislavský vévoda Jindřich IV.⁴² Na Polsko si však nadále dělali nároky Přemysl Velkopolský a Vladislav Lokýtek, bratr již zmíněného Leška Černého. Václav se snažil vytěžít z postupné spolupráce s oběma protivníky, až se roku 1291 stal vévodou krakovským. Po krátké odmítnutí roku 1292 Václav Vladislava Lokýtku vyhnal ze Sandoměře a později ho dokonce zajal. Lokýtek tak byl nucen se Václavovi poddat. Slibně rozehranou partii poměrně nečekaně zrušila korunovace Přemysla II. polským králem, uskutečněná s papežovým souhlasem roku 1295 v Hnězdně. České državy však tímto aktem jistě nebyly ohroženy. Již počátkem roku 1296 byl však Přemysl ve svém dvorci v Rogoźné zavražděn. Václavova cesta k polské koruně tak byla otevřena. Polským králem byl Václav II. korunován roku 1300 v Hnězdně. K podpoření svých nároků se roku 1300, ještě před svou hnězdenskou korunovací, oženil s dcerou Přemysla II. Richenzou.

Patrně v roce 1289 bylo v okolí významného cisterciáckého Sedleckého kláštera nalezeno stříbro. Atmosféra Kutné Hory této doby bývá často přirovnávána k atmosféře amerických zlatokopeckých osad, staré prameny hovoří o "sběhu ke Kutné" a vyjadřují tak skutečnost, že ohlas zdejších nalezišť záhy přesáhl hranice země. Tento fakt měl dva důsledky: Především stříbrné doly u Kutné Hory skrývaly neskýtané bohatství, jež zemi, která se ještě úplně nezotavila ze „zlých let“, poskytly dostatečné zázemí k obnově a také k dlouho odkládané královské korunovaci. Postavení Českého království na mezinárodním poli, zejména jako kurfiřta, se pochopitelně výrazně zlepšilo, což se mimo jiné potvrdilo při volbě Adolfa

⁴¹ Ladislav zemřel bez potomků, na trůn nastoupil poslední žijící Arpádovec Ondřej, jehož nárok k uherskému trůnu byl často zpochybňován. Ten však zemřel záhy, v roce 1301, čímž se otevřela otázka nástupnictví, jak uvidíme dále.

⁴² Václav uplatnil nárok na Vratislavsko, které se zmítalo v bojích, v němž se odvolával na dřívější Jindřichův závazek, že on má být jeho dědicem (ačkoliv několik nepřímých dědiců Jindřicha IV. dosud žilo a na Vratislavsko si činilo nárok).

Nassavského římským králem roku 1292⁴³. Zároveň se však České království stalo častým terčem cizích útoků, především ze strany pozdějšího římského krále Albrechta Habsburského, Václavova švagra, jehož ambiciózní říšská politika vyžadovala obrovské množství peněz, které ovšem neměl kde čerpat. Ani kutnohorské stříbro nemohlo zcela zacelit ránu, jež české ekonomice uštědřily roky braniborské „okupace“, pochopitelně pokud také uvážíme, jaké obnosy Václav investoval v Říši, v Polsku a samozřejmě k reprezentaci svého majestátu, např. na slavné korunovaci roku 1297, která by se pravděpodobně bez nálezů stříbra uskutečnila mnohem později.

Důkazem Václavovy ctižádostivé politiky s dlouhodobým výhledem a patrně i snaze vyrovnat se v tomto směru svému otci je i tzv. *lus regale montanorum*, horní zákoník z roku 1300, právní dokument mimořádné hodnoty, který stanovil veškeré organizační a technické podmínky nutné pro pravidelný chod dolů. Děлил se na čtyři knihy: 1. všeobecná a o právu věcí, 2. o věcech a vztazích lidí k nim, 3. o obligacích, 4. soudní řízení – procesní právo. Jeho hlavním autorem byl Ital Gozzius z Orvieta, florentský právník. Vydáním horního zákoníku Václav II. patrně reagoval na nesouhlas šlechty s plánovaným všeobecným zákoníkem⁴⁴, neboť horní regál patřil mezi výsady panovníka. *lus regale montanorum* přesně vymezoval podíl krále na těžbě a mincování, druhy hřiven (jednotka určující váhu kovu), jejich hodnotu a počet ražených mincí z hřivny, současně ustanovoval některé sociální záruky horníkům, např. bezpečnost práce, větrání a osvětlení šachet, jejich odvodňování, délku pracovní doby apod. Byl dílem mimořádně zdařilým, z tohoto důvodu inspiroval i některé další evropské panovníky.

Vydání *lus regale montanorum* sledovalo další významnou událost, a to zahájení ražby tzv. *pražského groše* roku 1300. Mělo se jednat o tzv. věčnou minci⁴⁵,

⁴³ Za poměrně složité situace koncem 80. let 13. století se stárnoucí římský král Rudolf snažil zajistit římský trůn pro svého syna Albrechta, na něž měl nastoupit po jeho smrti. Jak víme, český král byl jedním z kurfiřtů, takže Rudolf doufal v podporu svého zetě. Protože však vztah mezi Václavem a Albrechtem byl poměrně chladný, nakonec se Václav rozhodl podporovat svého druhého švagra, manžela své sestry Anežky, také Rudolfa, s nímž ho pravděpodobně pojilo i pouto přátelské. Tento Rudolf však nečekaně 10. května 1290 v Praze zemřel. Po smrti římského krále Rudolfa 15. července 1291 však Václav začal jednat o zamezení rozpínavosti svého švagra Albrechta, který pravděpodobně svou volbu pokládal pouze za formalitu. A tak s pomocí vévody saského, markraběte braniborského a kolínského arcibiskupa byl římským králem zvolen bezvýznamný říšský hrabě Adolf Nasavský, zamýšlená loutka v rukou především českého krále.

⁴⁴ Na odpor šlechty s kodifikací narazil už Přemysl Otakar II. i Karel IV. se svým *Maiestas Carolina*.

⁴⁵ Běžnými peněžními prostředky totiž v době vrcholného středověku byly totiž penízky – plíšky nízké kvality, které byly často stahovány z oběhu a nahrazovány novými s nízkým obsahem stříbra, což

kteř křál ġarantoval stejný obraz, váhu a ryzost a která vedla k potřebné stabilizaci měny. Pražský ġroš byl velmi kvalitní mincí,⁴⁶ která byla ve své době nejoblíbenější a nejstabilnější v Evropě. K zavedení pražského ġroše pozval Václav do Čech zkušené florentské finančníky a právníky, kteří nedlouho předtím s úspěchem provedli měnovou reformu ve Francii na žádost krále Filipa IV. Sličného. Přitom šlo o první minci podobného typu na sever od Alp a na východ od Seiny. Jak navíc zdůrazňuje V. Vaníček, „jméno Praha je zde pravděpodobně symbolem státu a panovnické moci“⁴⁷.

Všechny výše uvedené skutečnosti sice znamenaly opětovný rozmach Českého království, avšak hegemonie českého krále se záhy stala tmem v oku mnoha okolním představitelům v čele s Albrechtem Habsburským, od roku 1298 také římským králem. Předchozí římský král Adolf Nassavský totiž zdaleka nesplnil Václavova očekávání a svého postavení využíval jistě v rozporu s dohodami uzavřenými před jeho zvolením ke svému vlastnmu obohacení. Počátkem roku 1298 se již situace v Říši zdála neúnosnou, Václav II. tedy začal jednat s prakticky jediným možným kandidátem na římský stolec, a to se svým švagrem Albrechtem. Pochopitelně za určité záruky a územní zisky českého krále se v únoru 1298 dohodli na podmínkách Albrechtovy podpory. Dále byla ve Vídni v březnu 1298 uzavřena druhá úmluva, v níž Albrecht Václavovi potvrdil předchozí výsady českých králů, přičemž český král nebyl povinen např. účastnit se vojenských výprav nebo říšských sněmů. Tímto dokumentem Albrecht z nouze do jisté míry popřel znění dohod uzavřených mezi jeho otcem Rudolfem a Přemyslem Otakarem II. v rámci Rudolfova nátlaku roku 1277. Po porážce a smrti Adolfa Nassavského v bitvě u Göllheimu 2. července 1298 byl Albrecht Habsburský jednomyslně zvolen římským králem. Sám Albrecht se brzy snažil o restrukturalizaci Říše a především zavedení dědičného královského titulu v rukách Habsburků, což se pochopitelně setkało s odporem říšských pánů.

pochopitelně snižovalo důvěru v tyto mince a současně na toto dopláceli především prostí lidé. Zavedením „pevné“ a jednotné měny všechny výše uvedené nepříjemné okolnosti pochopitelně odpadly.

⁴⁶ Za vlády Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV. se však postupně zhoršovala jak jeho ryzost, tak i váha, k největšímu znehodnocení pražského ġroše došlo za husitských válek.

⁴⁷ Vaníček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 633.

Českou hegemonii ve Střední Evropě brzy posílil ještě jeden aspekt, a to získání uherské královské koruny. Po vymření Arpádovců roku 1301, kdy však poslednímu králi, Ondřejovi III. byl královský titul kvůli jeho původu částí uherské šlechtické obce odpirán, se někteří uherští magnáti, Ondřejovi dřívější přívrženci, obrátili na českého krále. Chtěli tím vzdorovat straně, jež podporovala nároky Karla Roberta z Anjou - Neapolského, vnuka sestry předposledního uherského krále Ladislava IV. Marie. Po jednáních mezi uherskými stoupenci Přemyslovců a Prahou nakonec Václav II. souhlasil a v květnu 1301 byl uherským sněmem zvolen nový král, stejnojmenný syn Václava II. a pozdější český král Václav III., který v Uhrách přijal jméno Ladislav (V). Faktická Václavova (Ladislavova) moc v Uhrách však zahrnovala pouze jejich část, především západní kus Horních Uher (Slovenska) a severní díl vlastních Uher, která i tak nebyla příliš pevná a stála především na moci a bohatství jeho otce. Václavovy nároky podpíralo také zasnoubení s Ondřejovou dcerou Alžbětou, k němuž došlo již roku 1298. Vratké, ovšem do jisté míry impozantní česko – polsko – uherské soustátí s vlivem v Míšeňsku a Pliseňsku bylo pochopitelně tmem v oku mnoha vládcům včetně papeže. Vznikla tak koalice Karla Roberta z Anjou, jenž ovládal zbylou část Uher, s Albrechtem Habsburským, za podpory papeže Bonifáce VII.

Roku 1302 papež zakázal Václavu II. užívat titul polského krále, v květnu 1303 přiřkl Uhry Karlu Robertovi. V Evropě se mezitím formovaly dvě koalice – pročeská a protičeská. V rámci diplomatických snah Václav II. navázal také kontakt s francouzským králem Filipem IV. Sličným, který měl s papežem dlouhodobější spory⁴⁸. Bylo ovšem stále zřetelnější, že nebude možné celé české soustátí udržet. V listopadu roku 1303 vyjednávali ve Vídni čeští diplomaté s králem Albrechtem, ten však popřel všechny sliby, které dal Václavovi II. před svou volbou římským králem roku 1298 i později, přitom žádal naprosto nereálná a ničím nepodložená odškodnění, např. odvádění desátku z kutnohorské urbury do říšské pokladnice nebo postoupení Kutné Hory na šest let, rezignaci Přemyslovců na vládu nad Polskem a Uhrami a odevzdání dalších území, která dříve Václavovi II. potvrdil (viz blíže v kapitole 3.2.)⁴⁹. Václav pochopitelně toto odmítl, takže král Albrecht na Václava roku 1304 uvalil říšskou klatbu. Na jaře téhož roku se Václav II. vypravil do Uher pomocí svému

⁴⁸ Ty vyvrcholily zajištěním papeže z Filipova popudu v září roku 1303, když brzy po svém propuštění v říjnu roku 1303 zemřel.

⁴⁹ Viz např. Vaniček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 468, 469.

ohroženému synovi; zprvu poměrně úspěšné tažení bylo donuceno k ústupu, neboť Morava byla napadena nejstarším synem krále Albrechta a pozdějším českým králem Rudolfem. Tyto útoky se vracejícímu vojsku podařilo poměrně úspěšně odrazit, ovšem v brzkém podzimu byly Čechy a Morava napadeny Albrechtovou armádou znovu. V této situaci se však českému králi osvědčili Vítkovci, přes jejichž pohraniční panství směřovaly hlavní útoky. V. Vaniček upozorňuje, že toto byl výsledek Václavovy úspěšné konsensuální politiky, odlišné od vlády jeho otce, neboť představitelé Vítkovců v té době drželi některé významné úřady a purkrabství důležitých hradů⁵⁰. Počátkem října se vojsko vedené Albrechtem a oddíly jeho syna Rudolfa spojily, aby dobyly bohatou Kutnou Horu, tehdy ještě spíše osadu bez významnějšího opevnění, ovšem výborně bráněnou především Jindřichem z Lipé a Janem z Vartemberka, pozdějšími magnáty z počátku doby lucemburské. Král Václav II. se neodhodlal k významnému útoku, nýbrž zvolil vyčkávací taktiku, která se v obtížných zimních podmínkách nakonec jevila jako velmi úspěšná. Albrechtova armáda, složená z mnoha oddílů říšských pánů, byla nucena koncem roku 1304 rychle Čechy opustit; zadlužený král Albrecht byl opuštěn mnohými spojenci, kteří se přidali na stranu českého krále.

V následujícím roce král Václav plánoval posílit poměrně narušené postavení v Polsku, ovšem jeho krátký život ukončila relativně nečekaná smrt 21. června 1305. Předtím však ještě stihl učinit některé kroky a usnadnit tak počátky vlády svému synovi, pozdějšímu králi Václavovi III. Souhlasil s mírovými jednáními se svým švagrem Albrechtem, v jehož prospěch se zřekl Chebska a vlivu v části Míšeňska, stanovil způsob umořování dluhů, které mu vznikly zejména v důsledku zisku polské a uherské koruny. Česká politická reprezentace i sám budoucí král Václav III. museli přísahat, že uhradí všechny tyto závazky. Těmito kroky do jisté míry zjednodušil svému šestnáctiletému synovi vstup do vysoké politiky.

Dle mého názoru dosud poměrně nedoceněný panovník za sebou zanechal obdivuhodné dílo, které však shodou okolností prakticky během jednoho roku vzalo za své. Je pochopitelně otázkou, do jaké míry by sám Václav II. byl schopen ambiciózní projekt trojstátí udržet, kdyby nezasáhla předčasná smrt. Domnívám se, že situace v Uhrách byla již pro Přemyslovce ztracená, ovšem česko – polský stát sliboval poměrně funkční celek, jak ukázalo krátké české panování nejprve v Horním

⁵⁰ Vaniček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 471.

Slezsku a později ve větší části Polska, která nakonec byla spojena v Polské království pod korunou Václava II. Jeho vláda se dá charakterizovat především těmito body:

- stabilizace poměrů po tzv. „zlých letech“,
- hegemonie českého státu ve Střední Evropě, upevnění jeho místa v rámci Svaté říše římské,
- zvýšení prestiže Českého království prostřednictvím minnesängerů, pražského groše a zejména kutnohorského stříbra,
- hospodářský a kulturní rozmach.

2.6. Václav III.

Po smrti krále Václava II. nastoupil na český trůn jeho syn, **Václav III.**⁵¹, poslední přemyslovský král. Jeho vláda začala v poměrně složitém období, kdy se rozlehlá říše jeho otce pomalu začínala hroutit, a na druhou stranu říšští soupeři cítili příležitost, jak dosáhnout územních či mocenských zisků, případně kutnohorského stříbra.

Václav se především snažil osvobodit ze závazků, které vyplývaly z jeho spíše teoretického než faktického titulu uherského krále, jeho úsilí tedy směřovalo zejména k udržení Polska. V říjnu roku 1305 Václav zrušil své zasnoubení s Alžbětou, dcerou posledního arpádovského krále Ondřeje III., a 5. října téhož roku se v Brně oženil s Violou Těšínskou, dcerou svého vazala, Měška Těšínského⁵². Vzápětí se vzdal svého již jen teoretického nároku na uherský trůn ve prospěch svého spojence, Oty III. Dolnobavorského, který svůj nárok k uherské koruně odvozoval od své matky Alžběty, sestry uherského krále Štěpána V. Václav také Otovi předal uherské korunovační klenoty, které byly ukořistěny při české výpravě do Uher roku 1304. Lze se jen domnívat, jestli rezignace na uherskou korunu byla Václavovým samostatným politickým tahem, či zda k ní došlo na radu Václava II., snad učiněnou na smrtelném loži. V únoru roku 1306 se v Praze uskutečnil sňatek Václavovy sestry Anny a

⁵¹ narozený 6.10.1289

⁵² Měšek Těšínský, dříve samostatný kníže, vzdal lenní hold ještě Václavu II., a proto se v lenní hierarchii dostal na úroveň českých šlechticů. Pro Václava III. byl tedy tento sňatek hluboko pod jeho úroveň a dodnes není historikům jasný jeho motiv.

korutanského vévody a tyrolského hraběte Jindřicha⁵³, domluvený ještě za života Václava II. České panství v Polsku se však hroutilo, Vladislav Lokýtek počátkem roku 1306 dobyl krakovský hrad Wawel, ačkoliv město očekávalo vojenskou pomoc z Čech.

Samotná vláda Václava III. bývá obecně historiky považována za slabou a špatnou, s ohledem na králův věk a údajnou nezodpovědnost, ovšem doba 13 měsíců na českém trůně je příliš krátká na obsáhlejší hodnocení. Je otázkou, do jaké míry odráží realitu známá výtky zbraslavského opata Konráda mladému králi učiněná v den prvního výročí smrti Václava II.: „Když panoval celý jeden rok v království Českém..., oslovil pan Konrád... krále touto řečí: ‚Pane králi,‘ pravil, ‚dosud jste neměl při sobě mravy zákonité a královské, které měl váš otec, to se však dá přičistí spíše vašemu mladistvému věku než vám. Hle, dnes se začíná druhý rok vaší vlády, a proto z věrnosti, kterou jsem vázán k vaší milosti, prosím z celé duše otcovského styku, polepšete své mravy, vyhýbejte se špatným společnostem, mějte před očima Boha!...‘ Toto povzbuzující napomenutí přijal pan král s vděčnou myslí a od oné hodiny se ukazoval vážnějším...“⁵⁴.

Obecně bývá souzeno, že v důsledku této rozmluvy se stal Václav zodpovědnějším a k problémům se postavil čelem. Ještě před ní, v květnu roku 1305, založil cisterciácký klášter Trůn království (Thronus Regis) nedaleko Vsetína. Svolal zemskou hotovost k tažení proti Vladislavu Lokýtkovi, vládu v Praze přenechal svému švagrovi, Jindřichovi Korutanskému a v čele vojska se vypravil do Olomouce. Zde se ubytoval v děkanském domě královského paláce, kde byl také v horkém odpoledni 4. srpna 1306 zavražděn - údajně Durynkem Konrádem z Botenštejna, kterého však strážé okamžitě zabily a roztrhaly, oficiálně v důsledku svého rozhořčení nad královraždou, patrně však v úmyslu znetvořit jeho tělo, aby nebylo možné ho později identifikovat. Není úkolem této práce rozebírat možnosti, kdo za vraždou posledního Přemyslovce z hlavní, vládnoucí linie stál, avšak považuji za vhodné uvést alespoň tři nejpravděpodobnější viníky.

Za prvního z nich a možná nejpravděpodobnějšího bývá považován Vladislav Lokýtek, proti němuž byla celá výprava zaměřena. Vraždou panovníka se vojsko

⁵³ Korutany získal za pomoc Rudolfovi Habsburskému proti Přemyslu Otakaru II. roku 1286 tyrolský hrabě Menhart, Jindřichův otec.

⁵⁴ Zbraslavská kronika, s.149.

rozprchlo a Lokýtek měl v Polsku volné pole působnosti, ač byl nakonec polským králem korunován až roku 1320. Za důvody, jež hovoří proti jeho účasti na tomto činu, bývají považovány především dvě skutečnosti, a to příliš jasné podezření vedoucí právě k Vladislavu Lokýtkovi a také situace, v jaké se on sám na cestě za polskou korunou nacházel. Někteří historici správně upozorňují, že od svého vzniku nebylo česko – polské soustátí nikdy tak ohroženo jako právě za vlády Václava III., a proto bylo pro Lokýtka jeho odstranění nadbytečné.

Druhou osobu, jež je považována za možného vraha, je Albrecht Habsburský, římský král a Václavův strýc. Dokonce tzv. Dalimil Albrechta jako Václavova vraha přímo označuje: nejprve v kapitole 93⁵⁵, poté v kapitole 94, kdy autor přeskočiv první období vlády Jindřicha Korutanského hovoří o volbě Albrechtova syna Rudolfa českým králem⁵⁶, a nakonec i v kapitole 97, kdy za vraždou krále Albrechta roku 1308, a to jeho vlastním synovcem a Václavovým bratrancem Janem - Ješkem, vidí odplatu za zmařený život posledního přemyslovského krále a dokonce jej za tento čin chválí⁵⁷. Proti Albrechtově účasti stojí několik faktů, a to především jeho závazky v Říši (v době vraždy byl vojensky zaneprázdněn až v Alsasku) a také místo činu. Bylo by logičtější a pro Albrechta jako uzurpátora českého trůnu příznivější, kdyby k němu došlo až za hranicemi Českého království, neboť bez většiny armády a vysokých představitelů by byla země jistě bezbrannější.

Třetí skupinu měli tvořit čeští šlechtici okolo pánů ze Šternberka, kdy jeden z nich, vysoký moravský úředník Albrecht, měl pronajatý děkanský dům starého přemyslovského paláce, v němž došlo k vraždě, a jenž měl zajišťovat královu bezpečnost. Byly to také jeho strážce, které usmrtily údajného vraha, Konráda z Botenštejna. Ovšem dle názoru některých historiků byl Albrecht ze Šternberka pouze jedním z mnoha českých šlechticů, jež se domluvili na zabití svého krále. Otázka jejich motivu však zatím nebyla jednoznačně uvedena. Známý německy píšící kronikář té doby, Otokar Štýrský, jako důvod uvádí obavu z nápravy Václava III. a z faktu, že snadno získaný majetek v průběhu králova méně zodpovědného období budou nuceni vrátit. Tento autor dokonce zaznamenal i jméno údajného vraha, nepříliš významného českého šlechtice, Odolena (Holena) z Vildštejna. Někteří

⁵⁵ „Ten tři Duryňky němečské v službu krále českého připraví a tiem vrah český sestřěncě ztrávi.“

⁵⁶ „Co pak Čechy učinichu! Svého vraha sobě za kněz zvolichu, Rudolta, vévodu rakúského, Albrechtova syna, krále říšského.“

⁵⁷ „Ten jinoch šlechtěný zabi tu strýcě svého, a tiem i pomsti krále, ujcě bratra svého. Ten Ješek (byl) z sestry krále českého, a protož i zbavi Čechy vraha nemilostivého.“

dějepisci naopak poukazují na jeho spojitost s Vítkovci, resp. Závišem z Falkenštejna (Holen z Vildštejna je uveden ve svědečné řadě vítkovské strany na listině, již se 24. května 1284 ukončuje tzv. nová válka o moc v Českém království po návratu nedospělého krále Václava II. na trůn), a údajnou pomstu popravy tohoto významného představitele české aristokracie. Dle mého názoru ani jedna z výše uvedených pohnutek nejsou dostatečné k tomu, aby poddaní jakéhokoliv panovníka na něj vztáhli ruku, a to i v případě, pokud s jeho vládou nejsou spokojeni. Navíc se domnívám, že z pozice těchto údajných účastníků spiknutí by šlo o velmi krátkozraký čin, neboť mohli zcela jistě očekávat zmatek v zemi a její nestabilitu, na druhou stranu nemohlo být v té chvíli jasné, jaký bude vztah budoucího krále k šlechtě. Ovšem k mocným českým pánům může vést také *Zbraslavská kronika*, která v jiných případech zná řadu podrobností, avšak v této situaci se kronikář nesnaží ani spekulovat. Uvádí jen, že „se dosud až dodnes neví, kdo byl najisto pachatelem... Byl však spatřen jakýsi rytíř, řečený Konrád z Botenštejna, rodem Durynk, jak vyskočil z paláce, drže v ruce zkrvavený nůž... Zda byl on nebo jiný vinen, nevím, ví to Bůh...”⁵⁸

Václav III. byl pohřben kvůli velkému horku přímo v Olomouci, jeho tělo bylo do Zbraslavského kláštera přeneseno až jeho sestrou Eliškou roku 1326. S tímto králem však vymřela po meči dynastie Přemyslovců, vládoucí přes 400 let. Ač byla hrozba vyhytní od vlády Přemysla Otakara II. stále aktuální, prakticky nikdo si v té době nedovedl představit důsledky takové skutečnosti. Přesto poměrně záhy, po počátečních zmatcích a snaze o rozchvácení královského majetku, včetně drahocenných skvostů z Václavovy polní kaple, z nichž některé zapůjčil na polskou výpravu mladému králi Zbraslavský klášter, se politická reprezentace země rozhodla jednat o novém králi. Nároky levobočka Přemysla Otakara II., vévody Mikuláše Opavského, nebyly z morálních důvodů vzaty v potaz, ačkoliv nemáme ani doklady, že by byly vůbec vzneseny. Jako nejlogičtější kandidát na uprázdněný trůn se jevil Jindřich Korutanský, manžel Václavovy sestry Anny, jemuž v průběhu tažení do Polska světil vládu v zemi, takže v době olomoucké události byl přímo v Praze. Pravděpodobně nedlouho po vraždě byl do Prahy svolán zemský sněm, aby zvolil nového krále. Jak upozorňuje V. Vaniček, nejenže v důsledku urovnání sporů Českého království s římským králem Albrechtem, vykonané ještě Václavem II.,

⁵⁸ Zbraslavská kronika, s. 150.

nedošlo k situace podobné chvíli po bitvě na Moravském poli, ale volební právo šlechty jako reprezentanta státu nebylo zpochybněno⁵⁹, ačkoliv J. Žemlička – ovšem bez odkazu na konkrétní pramen – uvádí, že Albrecht Habsburský prohlásil České království za odumřelé léno spadlé na Říši⁶⁰.

Kandidáty na český trůn byli Jindřich Korutanský, od září roku 1306 účastníci se i volebního zemského sněmu, a prvorozený syn římského krále Albrechta, **Rudolf Habsburský**. Stranici Jindřicha Korutanského sice pravděpodobně měli převahu, avšak vojsko římského krále, jehož jedna část byla vedena právě Rudolfem, vstoupilo do Čech, aby podpořilo zvolení Rudolfa českým králem. Albrecht začal vyjednávat s předními šlechtici, z nichž některé získal poměrně záhy na svou stranu. Výběr nového českého krále šlechtě usnadnil útěk Jindřicha Korutanského i s manželkou Annou z Prahy, a to navzdory podpoře zejména ze strany Pražanů a západočeské šlechty. 16. října 1306 byl nakonec Rudolf Habsburský zvolen českým králem, den poté, na podporu svého nároku, se oženil se vdovou po Václavu II., Richenzou – Eliškou Rejčkou.

2.7. Rudolf I. Habsburský

Rudolfova vláda nebyla českou veřejností vnímána příliš dobře, i jeho přezdívka „Kaše“ do určité míry odráží náhled tehdejší doby, zvyklé na rozšafnost posledních přemyslovských králů, na Rudolfovu údajnou spořivost, a to především v jídle, ovšem tato skutečnost ukazuje na snahu Habsburků o trvalou vládu v Českém království, nikoliv pouze o dočasný prospěch, jak upozorňuje např. J. Šusta⁶¹. Již v lednu roku 1307 se ve Znojmě uskutečnilo slavnostní předání lenních praporců Čech a Moravy římským králem Albrechtem všem jeho synům pro případ Rudolfovy smrti, a to za účasti představitelů české šlechty a měst, o němž ještě bude řeč v kapitole 5.4.

Na jaře roku 1307 začali někteří západočeští šlechtici vypovídat králi poslušnost. Během obléhání Horažďovic a před kapitulací jednoho z hlavních Rudolfových odpůrců, Bavora ze Strakonice, dne 3. července 1307 Rudolf Habsburský

⁵⁹ Vaniček, V.: Velké dějiny země Koruny české III., s. 483.

⁶⁰ Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců, s. 280.

⁶¹ Šusta, J.: České dějiny II/1, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. Laichter, Praha, 1935, s. 709.

nečekaně zemřel, údajně na úplavici. České království se tak po necelém roce opět ocitlo bez krále.

2.8. Jindřich Korutanský

V úvahu přicházeli dva kandidáti – mladší bratr Rudolfa Habsburského Fridrich zvaný Sličný a opět Jindřich Korutanský. Nakonec byl – možná i v důsledku zavraždění předního českého stoupence Habsburků, Tobiáše z Bechyně – králem zvolen Jindřich Korutanský, manžel Přemyslovny Anny. Ten dorazil do Prahy až v srpnu roku 1307, 15. srpna téhož roku byl provizorně korunován mitrou břeňovského opata; rozhodně se však nejednalo o právoplatnou a plnohodnotnou korunovaci, jak uvidíme v kapitole 4.2.1. Římský král Albrecht se ovšem snažil získat České království pod svůj vliv, pravděpodobně chtěl na základě výše uvedených znojenských dohod na český trůn dosadit svého druhorozeného syna Fridricha, proto s vojskem vytáhl do Čech, jeho cílem mělo být zřejmě kutnohorské stříbro. Ovšem až na pár prohabsbursky laděných měst většina země odolala, stejně jako Kutná Hora, a nebyť nabídky dvojnásobné královny vdovy Elišky Rejčky, aby Albrechtovo vojsko přezimovalo v jejích věnných městech ve Východních Čechách, výprava by pro Habsburky skončila katastrofálně.

Nečekané rozuzlení přinesl 1. květen 1308, kdy byl zcela nečekaně římský král Albrecht zavražděn svým synovcem Janem, synem české princezny Anežky, sestry Václava II., a Rudolfa Habsburského. Důsledky tohoto činu byly dalekosáhlé; obyvatelé prakticky všech Habsburky obsazených proti jejich vládě povstali, většina evropských vládců najednou ucítila svou šanci prosadit se proti habsburské rozpínavosti. Nikdo se nadále neodvážil popírat legitimitu Jindřicha Korutanského jako českého krále. Tuto skutečnost také záhy zcela realisticky uznal i Fridrich Habsburský. Dne 14. srpna 1308 byla ve Znojmě mezi Fridrichem Habsburským a Jindřichem Korutanským uzavřena mírová smlouva, v níž se Fridrich vzdal nároků k české koruně, na oplátku měl být odškodněn poměrně závratnou sumou, která měla do určité míry kompenzovat ztráty jeho otce za tažení do Čech. Jak upozorňuje J. Šusta, česká šlechta v této znojenské smlouvě vystupuje jako „rovnoprávný podílník státního zájmu i suverenity české“⁶².

⁶² Šusta, J.: České dějiny II/1, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, s. 749-751.

Jak uvádí V. Vaníček, „náhlé ukončení války paradoxně neprospělo Jindřichu Korutanskému... Jakmile zmizel nepřítel nutící spojit síly, bylo zapotřebí spojit vnitropolitické schopnosti.“⁶³ Jindřich však nebyl schopným vládcem, jak v poměrně vzácné shodě uvádějí přední soudobé prameny – *Zbraslavská kronika*⁶⁴ i tzv. *Dalimilova kronika*⁶⁵. Typickou ukázkou Jindřichových vladařských schopností byla situace po událostech z 15. února 1309. V Kutné Hoře a v Praze se uskutečnila akce pražské, resp. kutnohorské měšťanské elity, kteří zajali přední české hodnostáře (jednalo se především o šlechtice v čele s Jindřichem z Lipé a dále jeho skupině nakloněné patricije) v úmyslu donutit je k postoupení určitého podílu na vládě a také k uzavření sňatků mezi potomky těchto šlechticů a měšťanů. Král Jindřich si však v této situaci nevěděl rady a nepostavil se ani na jednu stranu, čímž si vysloužil kritiku obou uskupení. Východiskem z tohoto stavu, kdy byl zatím královský pár bez potomků, se pro politickou reprezentaci Českého království jevílo dosazení nového panovníka.

Po zavraždění krále Albrechta bylo nutné najít nového římského krále. Zvolen byl 27. listopadu 1308 nepříliš významný lucemburský hrabě Jindřich, leník francouzského krále, který však – ač ze země mimo Svatou říši římskou – měl na volbu právě této osobnosti velký vliv. Římský král Jindřich, v pořadí již sedmý toho jména, rozhodně nemínil hrát úlohu podřízeného služebníka mocnějších pánů, dokonce chtěl navázat na pozapomenutou tradici tzv. římských jízd, na jejímž konci býval římský král papežem korunován na císaře. Mezitím z české politické reprezentace vzešla myšlenka na spojení přemyslovského a lucemburského rodu v osobě dosud svobodné princezny Elišky a jediného syna Jindřicha VII., Jana. V srpnu roku 1309 navázali s Jindřichem Lucemburským jednání cisterciáckí opati z klášterů sedleckého a zbraslavského. Zbraslavský opat Konrád již dříve podle *Zbraslavské kroniky* pro tento sňatek a také dosazení nového panovníka získal souhlas princezny Elišky, která – dřívější věrná zastánkyně své sestry Anny a jejího manžela Jindřicha Korutanského – se údajně svou sestrou cítila ohrožena.

Z hlediska obou stran šlo o perspektivní spojení. České království po letech zmatků hledalo novou dynastii, která by vládla dlouhodobě, a přitom byla alternativou proti rozpínavým Habsburkům, Jindřich VII. jako titulární římský král potřeboval zajistit

⁶³ Vaníček, V.: *Velké dějiny zemí Koruny české III.*, s. 497.

⁶⁴ *Zbraslavská kronika*, s. 166.

⁶⁵ konkrétně v kapitole 95

sobě i svým potomkům zázemí, a to především materiální, aby nebyl loutkou v rukou mocnějších, jako se to stalo např. Adolfu Nassavskému, tudíž pro něj předpokládán zisk kutnohorských dolů spolu s dalším bohatstvím a pochopitelně i prestiží, které české země skýtaly, měl zásadní význam. Jedinou překážkou – z pohledu Lucemburka – byl příliš nízký věk jeho syna Jana, který se narodil roku 1296, takže v době jednání o jeho nástupu na český trůn mu bylo pouhých 13 let. Římský král Jindřich místo svého syna českým vyjednávačům nabízel svého mladšího bratra Walrama, což však bylo pro české zástupce nepřijatelné, a to zejména ze dvou důvodů: především by tímto krokem byla založena sekundogenitura lucemburské dynastie v Českém království a také bylo lze předpokládat lepší adaptaci ve specifickém českém prostředí u mladého Jana než u třicetiletého Walrama.

V říjnu roku 1309 však nečekaně posílili své pozice Jindřich Korutanský, patrně pod vlivem své manželky Anny, povoláním vojska z Korutan, v květnu roku 1310 dokonce pozval do Čech Míšeňany, s nimiž předtím uzavřel smlouvu o pomoci⁶⁶. Již v lednu téhož roku však skupina vysokých českých šlechticů navštívila římského krále v Norimberku, čímž byl prokázán zájem o nového krále nikoliv pouze církevních představitelů, ale nyní i aristokracie. Když se na jaře roku 1310 k lucemburské straně přihlásil otevřeně i nejmocnější pán té doby, Jindřich z Lipé, stala se otázka jednání s Jindřichem VII. prakticky otevřenou; zbývalo tedy dojednat pouze přesnější podmínky sňatku a převzetí moci novým králem.

Princezna Eliška, pravděpodobně ze strachu před králem nebo spíše svou sestrou Annou⁶⁷ koncem května 1310 tajně uprchla z Prahy do Nymburka. Jak upozorňuje V. Vaníček, tato událost byla „signálem k nové otevřené válce o českou korunu“⁶⁸. Zanedlouho se princezna Eliška triumfálně vrátila do Prahy, česká šlechta se definitivně rozhodla na český trůn povolát Jana Lucemburského, současně pravděpodobně došlo alespoň k předběžnému nástupu pozdějších privilegií zahrnutých v tzv. inauguračních diplomech z roku 1310 pro Čechy a 1311 pro Moravu.

⁶⁶ Tato smlouva byla pro českou politickou reprezentaci nepředstavitelná zejména kvůli zástavě některých měst v Severních Čechách míšeňským Wettinům a také kvůli klauzuli, podle níž v případě smrti Jindřicha Korutanského bez potomků měl přejít český trůn na míšeňského vévodu Fridricha.

⁶⁷ Podle některých pramenů se královský pár obával nástupu Lucemburka na český trůn, a proto se snažil Elišku istí provdat pod její úroveň za míšeňského šlechtice, Otu z Bergova. Podle Zbraslavské kroniky údajně dokonce uvažovali o Eliščině smrti.

⁶⁸ Vaníček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 506.

Na jednáních českého poselstva s Jindřichem VII. v červenci roku 1310 bylo dohodnuto pevné datum sňatku (1. září téhož roku) a další podmínky. Zanedlouho se vypravil průvod s princeznou Eliškou do Špýru, kam dorazil 25. srpna. Královský pár podle *Zbraslavské kroniky* snoubenku svého syna uvítal velmi přívětivě, sama Eliška především na římskou královnu prý udělala dobrý dojem, a to především svou skromností, navzdory pomluvám, které snad v úmyslu sňatku zabránit byly do Evropy vyslány Jindřichem Korutanským a jeho ženou Annou. Mezi nimi byly před ním českým pánům, podporovatelům lucemburské volby, potvrzeny odměny a různá privilegia, z nichž pravděpodobně nejvýznamnější obdržel přední muž české aristokracie, Jindřich z Lipé⁶⁹.

Jindřich VII. svého syna vybavil dvěma významnými rádci, jedním z nich byl mohučský arcibiskup a někdejší kancléř českého krále Václava II., Petr z Aspelu, výtečný znalec složitých českých poměrů, a také poměrně silným vojskem. To bylo v dané situaci velmi důležité, neboť v Čechách, během doby, kterou česká výprava trávila u dvore Jindřicha VII., došlo – z pohledu lucemburské strany – ke zhoršení poměrů. Již 14. září 1310, tedy za pobytu novomanželského páru i jeho průvodců v německém Špýru, ovládlo míšeňské vojsko Prahu, tito opustili Norimberk až 18. října téhož roku. Ač se k novému králi po vstupu do Čech přidávali noví spojenci, snaha o zmocnění se Kutné Hory vyšla naprázdno a v důsledku postupující zimy hrozilo rozpuštění vojska – minimálně do začátku jara. Avšak pomocí lsti se král i Janovi podařilo proniknout do Prahy, kde tou dobou ještě pobýval Jindřich Korutanský s manželkou. Ke cti mladého krále Jana slouží i fakt, že – nepochybně zpodnětu svých rádců – vydal zákaz rabování a zbytečného útočení. V okamžiku, kdy se Jindřich Korutanský dozvěděl o průniku vojska Jana Lucemburského do Prahy, uprchl na Pražský hrad, kde několik dnů vyjednával s Lucemburkovými posly. Již 9. prosince 1310 v noci tajně uprchl i se svou manželkou do Korutan. Jak upozorňuje J. Spěváček, Jindřich Korutanský, který se v české politice – až na výjimku na sklonku své vlády – nikdy výrazněji neangažoval, „až do své smrti s tvrdou hlavou nadvládu při všech příležitostech užíval prázdného titulu českého krále“⁷⁰.

⁶⁹ Došlo pravděpodobně k potvrzení faktického stavu držby významného Žitavska, které snažobdržel za podporu předchozích českých králů, a to na základě předchozích údajně neoprávněného odmění Žitavska a Lipého předkům Přemyslem Otakarem II.

⁷⁰ Spěváček, J.: *Král diplomat*. Panorama, Praha, 1982, s. 51.

Král Jan byl s manželkou Eliškou korunován již 7. února 1311 mohučským arcibiskupem Petrem z Aspeltu, poměrně uspěchaná korunovace se uskutečnila snad z důvodu potvrzení konečného českého krále (viz kapitola 4.2.1.); poslední královskou korunovaci totiž Praha zažila v roce 1297, takže Rudolf Habsburský, ani Jindřich Korutanský korunováni nebyli, dokonce ani Václav III. ji za svou krátkou vládu nestihl. Nelze rozhodně říci, že by vláda Jana Lucemburského byla zpočátku jistá a samozřejmě se neobešla bez problémů, ovšem až na jednu malou výjimku z přelomu let 1317 a 1318⁷¹ se nikdo nesnažil ohrožit Janův mandát jako českého krále. Lucemburkové se tak na českém trůně usadili na celých 127 let.

⁷¹ V době, kdy král Jan válčil s českou šlechtou především z důvodu vymezení práv a pravomocí panovníka a aristokracie, někteří čeští páni v čele s Jindřichem z Lipé, nejmocnějším pánem, jenž byl však na přelomu let 1315 a 1316 králem vězněn, jednali s rakouským vévodou Fridrichem Habsburským a dokonce s ním i uzavřeli smlouvu o pomoci proti Janovi Lucemburskému, kterého za určitých podmínek mohli jako jeho poddaní opustit. Tato smlouva ovšem nikdy nedošla k naplnění.

3. VÝVOJ VZTAHŮ ČESKÉHO STÁTU KE SVATÉ ŘÍŠI ŘÍMSKÉ

Hlavní problémy českého státu se s plynutím doby měnily, můžeme však s jistotou říci, že jakousi spojovací linií tvořil vztah k Svaté říši římské (dále jen „Říše“). Tato skutečnost byla pochopitelně dána jeho polohou v rámci Evropy, a to nejen geografickou, ale i jazykovou (národnostní). Od vztahu českého státu k Říši se potom odvozovaly vazby k dalším, zejména okolním zemím. Do velké míry závislost či naopak téměř úplná nezávislost na Říši záležela na postavení českého knížete, resp. krále jako reprezentanta svrchovaného státu, na jeho moci a samozřejmě i vztahu k římskému králi či císaři.

Vztah českého státu a Říše samozřejmě nebyl dán pouze osobami panovníků, ale celkovým postavením Českého knížectví - království v rámci Svaté říše římské, které se pochopitelně v průběhu staletí měnilo; bylo jistě jiné na počátku české státnosti a jiné za dědičných králů.

3.1. Vývoj vztahů do Přemysla Otakara I.

Roku 911 zemřel poslední karolinský král Východofranské říše⁷² Ludvík Dítě. Po jeho smrti pochopitelně vypukly spory vládu nad celou říší, z níž vítězně vyšel Jindřich I. Ptáčník, saský vévoda. Jeho vláda v letech 919 až 936 se nesla ve znamení válek, a to především s Čechy a Maďary. V Čechách se ještě dříve konstituovala politická moc, reprezentovaná Přemyslovcem Bořivojem (ten zemřel pravděpodobně roku 890). Čechy byly koncem 9. století ve sféře vlivu Velkomoravské říše, již vládl kníže Svatopluk, a Bavorska, jemuž se roku 895 poddal kníže Spytihněv. Přemyslovská knížecí rodina ovládala pouze centrální prostor České kotliny při dolním toku Vltavy s několika centry, z nichž nejvýznamnější bylo Praha. Roku 906 se pod útokem Maďarů zhroutilo velkomoravské panství, tito pak pro Evropu představovali nebezpečí ještě několik desítek let. Nově vznikající český stát si především musel určit mezinárodní orientaci, která byla úzce spjatá s orientací církevní. Zatímco Velkomoravská říše byla napojena na Byzantskou říši a vyznávala východní liturgii, v Čechách postupně převládá západní směr s latinskou liturgií. Za vlády knížete Spytihněva I., Vratislava I. i Sv. Václava probíhal „boj“ mezi

⁷² Tzv. Římská říše, tak, jak ji známe z pozdější doby, se konstituovala až roku 962, názvu přívlastek „Svatá“ je doložen poprvé až v listinách Fridricha I. Barbarossy.

křesťanstvím a pohanství, přičemž pohanství bylo definitivně vymýceno až v 11. století. Přemyslovská knížata si jistě uvědomovala nebezpečí, které hrozilo ze strany bavorského Arnulfa a saského vévody Jindřicha Ptáčníka slovanským kmenům; pod záminkou šíření křesťanství podnikali expanzi do středního Polabí, čemuž Přemyslovci čelili poměrně rychlým pokřtěním (Bořivoj přijal údajně křest na dvoře velkomoravského Svatopluka) a poté i důslednou proklamací Čech jako křesťanského státu.

Vláda knížete Václava, později svatořečeného, se nesla zejména ve znamení snahy o vyjasnění vztahu vůči Jindřichu Ptáčníkovi a o zajištění jihovýchodní hranice proti Maďarům. Předchozí krátká regentská vláda jeho matky Drahomíry (pravděpodobně mezi lety 921 a 924/5) přinesla určité osamostatnění Čech na Bavorsku, které se však netýkalo církevní závislosti na Řeznu⁷³. Václav však s ohledem na sílící moc sousedního Saska logicky akceptoval závazek věrnosti Jindřichu Ptáčníkovi.

Václavova smrt patrně v roce 935 přinesla dvě zásadní skutečnosti. Především na knížecí stolec nastoupil pravděpodobně ráznější bratr Boleslav, který upevnil pozici Čech z mezinárodního hlediska a současně rozšířil své území. Prvních čtrnáct let jeho panování vedl válku s nástupcem Jindřicha I. Ptáčníka Otou I., které skončily smírem roku 950. Čeští bojovníci poté posílili saské řady v bitvě proti Maďarům na Lechu roku 955. Druhou skutečností bylo rozšíření kultu Václava jako mučedníka, spor mezi bratry časem dostal namísto politického ideologický – náboženský rozměr. Z Václava se tak stal nejvýznamnější český světec, patron celé země a současně jeden z důvodů pozdější emancipace české církve.

Stejnomený syn knížete Boleslava I., který nastoupil na trůn roku 972, musel ještě na počátku své vlády obhájit poměrnou samostatnost Českého knížectví. Boleslav slíbil Otovi věrnost, konečně bylo také zřízeno pražské biskupství, pod které spadalo území Čech, Moravy, pravděpodobně také část Slezska a Krakovska.

Česká samostatnost byla ohrožena již kolem roku 1000, kdy Ota III., z jehož iniciativy bylo hnězdenské biskupství povýšeno na arcibiskupství, zamýšlel vytvořit slovanskou říši od Baltu až k Alpám pod vládou polského Boleslava Chrabrého, podřízeném přímo Otovi. Otova smrt roku 1002 zabránila realizaci této myšlenky,

⁷³ Církevní vazby na Bavorsko byly zpřetrhány až založením pražského biskupství roku 973. Poté byl pražský biskup podřízen mohučskému arcibiskupovi.

ačkoliv, jak je uvedeno výše, Boleslav Chrabrý do Čech i nadále často zasahoval. Tentýž Ota podnikl roku 996 římskou jízdu a nechal se korunovat císařem. Nadále pak užíval titulu „*Romanorum imperator augustus*“ – vznešený císař Římanů. Jak uvádí G. Šaročová, „jako ‚vznešený císař Římanů‘ naplňuje program *renovatio imperii Romanorum*... Jeho poslání postaveno do Božích služeb, je ‚posvátné‘, ‚svaté‘“⁷⁴ Tímto vznikl faktický koncept Svaté říše římské, navazující na tradici Římské říše, sahající od Rýna až k Čechách, jejíž hlavou je král nebo císař (pokud podnikl římskou jízdu a byl papežem na císaře korunován), který je nejvyšším světským pánem (a to z určitého pohledu i ve vztahu ke státům stojícím mimo Říši). V nepřehledné situaci po smrti Boleslava II., kdy v Čechách probíhaly boje mezi jeho třemi syny, využil jeden z nich, Jaromír, pomoci Jindřicha II. za slib věrnosti. Nešlo však již o „pouhé“ spojení, nýbrž o poddání se římskému králi a převzetí Českého knížectví v léno, čímž založil pro Čechy nepříliš příznivou tradici, na niž se později budou odvolávat mnozí římscí králové a císaři ve snaze posílit svůj vliv v českém státě. Vláda v českém státě tak byla bez souhlasu římského krále, resp. císaře a symbolického udělení léna nelegitimní. Tato situace se mění teprve ve 13. století u dědičných králů, jejichž pozice byla tak silná a neotřesitelná, že ani případné neudělení léna nemohlo nijak zpochybňovat legitimitu vlády kteréhokoliv z panovníků.

Jak uvádí G. Šaročová, nutnost propůjčení léna římským panovníkem „mělo dva zásadní důsledky: dějiny Čech byly odtud ještě pevněji spoutány s dějinami Říše a knížata byla nucena zohledňovat zájem svých lenních pánů.“⁷⁵ K. Malý však upozorňuje na zvláštní vztah Říše a českého státu, který nikdy nebyl lenem německého krále, resp. císaře. „Český stát byl vždy považován za rodový statek přemyslovský, za jejich patrimonium... Tzv. udělování léna českým knížatům, odevzdávání symbolu moci – kopí a prapore – nemohlo mít tedy jiný význam než mezinárodního uznání status quo, kdy německý císař musel respektovat panovníka, který byl za českého knížete v zemi již přijat a nastolen.“⁷⁶ Výklad tohoto obyčeje se stal problematickým, závisel především na pozici a moci konkrétního českého, resp. římského panovníka. Definitivně byl vztah Českého království a Svaté říše římské

⁷⁴ Šaročová, G. V.: České země v evropských dějinách, Díl první do roku 1492. Paseka, Litomyšl, 2006, s. 148.

⁷⁵ Šaročová, G. V.: České země v evropských dějinách, Díl první do roku 1492, s. 158.

⁷⁶ Malý, K., Sivák, F.: Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918. Panorama, Praha, 1988, s. 46.

vyřešen až ve *Zlaté bule sicilské*. Každopádně tato vazba na Říši pravděpodobně znesnadnila knížatům získání královské koruny a možná i zřízení arcibiskupství.

Zásadní změnu nepřinesly ani dvě královské koruny pro Vratislava a Vladislava, neboť šlo, jak je uvedeno v předchozí kapitole, pouze o osobní povýšení. K. Malý však k tomu dodává, že „nebylo... možné, aby český král byl vasalem, neboť král stál v lenní hierarchii na prvním místě...“⁷⁷. Císař stojí na stejném místě jako král, jen jde o vyšší – lepší titul. Konečnou změnu přinesla až privilegia tří římských králů, která byla nakonec shrnuta v tzv. *Zlaté bule sicilské*.

3.2. Zlatá bula sicilská a její důsledky

Jak je uvedeno v kapitole 2.2., trvalý návrat Přemysla na knížecí stolec roku 1197 přišel v době, kdy se Říše nacházela uprostřed bojů o římskou korunu mezi Štaufy a Welfy. Roku 1197 totiž nečekaně zemřel Jindřich VI., syn Fridricha Barbarossy, tedy Štauf; zanechav po sobě malého syna Fridricha, jenž byl již roku 1196 zvolen římským králem, šlo však pouze o formální titul. V německé části Říše se rozhořel boj o vliv na volbu nového římského krále, mezi nimiž se dvě skupiny – proštaufská a protištaufská – shodly na dvou jménech: Filipu Švábském, nejmladším synovi Barbarossy, švábském vévodovi, a Otovi Brunšvickém, synovi kdysi mocného Jindřicha Lva, jemuž většinu držav a tudíž i moci odebral Fridrich Barbarossa, z rodu Welfů. Skupina příznivců mocného rodu Štaufů, kteří měli v té době državy především ve Švábsku a také na Sicílii, povolala na jaře roku 1198 římským králem právě Filipa, protištaufští stoupenci v čele skolinským arcibiskupem Adolfem zvolili Otu, synovce anglického krále Richarda Lví Srdce. Nastalé dvojvládní pochopitelně omezilo královskou (světskou) moc v Říši, naopak svůj vliv posílil papež a také významní vládci z říšských států i mimo ni, které se oba „králové“ snažili přetáhnout na svou stranu.

Jedním z těchto významných představitelů byl i Přemysl, jehož území v rámci Říše v porovnání s ostatními říšskými pány bylo velmi rozsáhlé. Přemysl se – snad kvůli tradici – přidal na Filipovu stranu. Již v září roku 1198 za podporu Filipa Přemysla v Mohuči korunoval králem a současně mu udělil privilegium, v němž mu udělil dědičnou královskou hodnost a pravděpodobně i uznal právo českých feudálů volit si vládce

⁷⁷ Malý, K., Sivák, F.: Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918, s. 46.

bez vnějších zásahů a dále právo krále na investituru pražských biskupů. Ačkoliv se nám tato listina nedochovala, usuzujeme tak z toho, že Fridrich II. ve *Zlaté bule sicilské* na toto privilegium svého strýce odkazuje (viz níže). Situace se však změnila v důsledku Přemyslových manželských problémů. Rodina jeho první manželky Adléty, míšeňští Wettini, se původně nacházeli ve Filipově táboře, tedy stejném jako český král. Přemyslova snaha o legitimizaci jeho sňatku s uherskou princeznou Konstancí papežem ho nakonec vyhnala do tábora Otova, který byl papežem zpočátku hojně podporován. Roku 1203 se před Merseburkem odehrála další Přemyslova královská korunovace, Ota také vydal privilegium pravděpodobně obdobného znění jako Filipovo (jeho opis se nám však také nedochoval), v dubnu 1204 papež Inocenc III. uznal jeho královskou korunovaci „na časy budoucí i věčné“⁷⁸.

V létě ovšem Filip Švábský podnikl silnou ofenzivu proti Otovým spojencům, přičemž sám Ota nechal své spojence bez pomoci. Přemyslovi tak nezbylo než se s Filipem smířit, což však těžce nesli Wettini, kteří poté přešli do tábora Oty Brunšvického. Jak vidno, Filip si Přemyslovy podpory velmi cenil, dokonce roku 1207 zasnoubil svou dceru Kunhutu s Přemyslovým synem Václavem, který byl synem jeho druhé manželky Konstancie, jejíž osud byl v dosud neukončeném sporu nejistý. Ve chvíli, kdy se Filipova strana chystala k rozhodujícímu úderu, byl Filip Švábský zavražděn rukou Oty Bavorského, údajně z osobních důvodů. Zatímco většina někdejších Filipových spojenců přeběhla k Otovi Brunšvickému, který byl nyní bez soupeře, český král zachoval chladnou hlavu a k Otovi se nakonec přihlásil až jako jeden z posledních v roce 1209. Protože však Ota posiloval svůj vliv na úkor papeže, sám papež začal podporovat jiného kandidáta, a to mladého Fridricha Štaufského, syna zemřelého Jindřicha VI. a Barbarossova vnuka. Za něj se jako za právoplatného římského krále postavil také český král. Ota vytáhl zpět z Itálie na sever proti Fridrichovým spojencům, na sněmu v Norimberku Přemysla sesadil a odňaté léno propůjčil jeho synovi z manželství s Adlétou Vratislavovi⁷⁹, Přemysl však situaci zvládl. Otovo postavení se však stávalo neudržitelné; když Fridrich II. Štaufský dosáhl Basileje, odměnil zde své věrné, mezi prvními Přemysla a jeho bratra Vladislava. Dne

⁷⁸ Uznání římským králem i papežem posunulo jeho význam opět dál; král Vratislav I. papežem uznán nebyl, král Vladislav I. byl sice papežem později králem nazýván, zejména kvůli postupnému ochladnutí Vladislavova vztahu k Barbarossovi, avšak k přímému potvrzení také nedošlo.

⁷⁹ Jak je uvedeno výše, tento Otův postup rozhodně nebyl legitimní a nemohl sám o sobě připravit Přemysla o vládu.

26. září 1212 tedy byl vydán základní dokument české státnosti – *Zlatá bula sicilská*⁸⁰. Spolu s ní vydal král Fridrich II. vydal ještě dva dokumenty – jeden pro Přemysla a druhý pro moravského markraběte Vladislava; šlo především o Fridrichovy územní dary, resp. jejich potvrzení přemyslovským bratřům.

Jaký byl však vliv *Zlaté buly sicilské* na postavení českého státu v rámci Svaté říše římské i Evropy jako celku? Především je nutné zopakovat základní body tohoto dokumentu:

1. povýšení Českého knížectví na království
2. královský titul českých panovníků „na věčné časy“
3. formalizace lenního vztahu českého krále k římskému králi (císaři)
4. volba českého krále českými šlechtici
5. nedělitelnost českého státu
6. investitura pražských a olomouckých biskupů

Z hlediska mezinárodní pozice českého státu jsou důležité především ustanovení uvedená pod body 1. až 3. Fridrich v listině výslovně odkazuje na privilegium svého strýce Filipa Švábského a ustanovuje Přemysla králem. Zároveň zdůraznil, že České království má Přemysl i jeho nástupci držet dědičně. Dřívější symbolické dávky, které byla nucena česká knížata odvádět při propůjčení země v léno, také odpadly.

Rovněž byla omezena povinná účast českého krále na říšských sněmech; od udělení *Zlaté buly sicilské* byla napříště jeho účast nutná v Norimberku a Bamberku, tedy poměrně nedaleko českých hranic, v Merseburku pouze za předpokladu, že se zúčastní i polský král⁸¹. Rovněž účast českého krále na římské jízdě, kterou podnikali římscí králové kvůli zisku císařské koruny a císařské korunovace v Římě přímo papežem, již nebyla povinná. Český král měl pouze králi římskému k tomuto účelu poskytnout 300 oděnců nebo 300 hřiven.

⁸⁰ K důležitým dokumentům té doby byly přivěšovány pečeti – buly z různých kovů, zlaté byly samozřejmě nejvýznamnější. Protože Fridrich jako římský král ještě neměl svou římskou pečeť, přivěsil na listinu pečeť sicilskou, neboť byl sicilským králem.

⁸¹ Toto ustanovení není našim historikům dodnes jasné, neboť, jak známo, Polsko nebylo součástí Říše. Např. M. Wihoda se domnívá, že šlo o pozůstatek z minulých let, kdy někteří polští panovníci požádali v nelehké době své vlády o pomoc římského krále. K tomu viz blíže Wihoda, M.: *Zlatá bula sicilská*. Praha, Argo, 2005, s. 94 a násl.

Zlatou bulou sicilskou se tedy zásadně změnilo postavení českého státu. Země byla povýšena na království, tento status jí již nemohl být odejmut. Tato skutečnost je nesmírně důležitá pro vztah k Říši i k okolním panovníkům, protože, jak je uvedeno výše, král nemůže být ničím leníkem, a tudíž ani království není způsobilé být lenem. České království se tak dostalo do specifické pozice – na jednu stranu bylo součástí Říše, na druhou stranu si byli český i římský král – alespoň v lenní hierarchii – rovni. Římský král se pochopitelně, jako světská hlava veškerého křesťanstva, nacházel na vyšší úrovni, ovšem toto se bezprostředně netýkalo mezinárodněprávního vztahu českého státu a Říše.

Nutno dodat, že Přemyslovo postavení bylo po celou dobu jeho vlády tak neotřesitelné, že římského císaře Fridricha II. pravděpodobně ani nenapadlo udělené privilegium jakkoliv popírat, což se dříve stalo např. králi Vladislavovi I. Přemyslovým nástupcům pak nikdo rozhodně jejich královský titul neupíral. Jinou otázkou ovšem byla pozice českého krále jako říšského arcibiskupa a později i jednoho z kurfiřtů. Někteří římscí králové se také – pochopitelně zcela účelově – snažili popřít práva členů přemyslovského rodu na český trůn. Ovšem v jejich případech se jednalo spíše o gesto, které nemohlo být vyslyšeno.

První takovou událostí byla **situace po volbě Rudolfa Habsburského římským králem**. Jak je uvedeno v kapitole 2.4., po Rudolfově zvolení římským králem roku 1273, jehož se Přemysl Otakar II. nezúčastnil, zahájil činnost směřující k vrácení říšských statků, údajně odcizených českým králem Přemyslem. Jednalo se o všechna území získaná Přemyslem kromě Českého království. Podle některých pramenů však někdy po vyhlášení tzv. oberachtu (konečné klatby, s níž byla spojena výzva podřízených feudálů k opuštění Přemysla jako panovníka, tedy k povstání) 24. června 1276 také král Rudolf Přemyslovi odebral dědičné české země, tedy České království s Moravským markrabstvím. Čeští historici však – oprávněně – docházejí k názoru, že k odejmutí Českého království nemohlo dojít a ani Rudolfem, pokud ho tedy předpokládal, nebylo považováno za reálné, spíše možná za určitou hrozbu. V rámci dohody, uzavřené před Vídní 21. listopadu 1276, se mj. Přemysl zřekl všech práv k Rakousům, Štýrsku, Korutanům, Kraňsku, Vindické marce, Chebsku a Pordenone, na oplátku měl obdržet od krále Rudolfa v léno Čechy a Moravu, což se také stalo o několik dní později.

K výše uvedené vídeňské smlouvě vznikly dva dodatky, z nichž ten druhý z 12. září 1277 pravděpodobně nikdy nevstoupil v platnost, avšak z hlediska mezinárodněprávního postavení českých zemí je významnou ukázkou snahy suverenity Českého království oklešťovat. Mezi nejvýznamnější omezení výsad zakotvených *Zlatou bulou sicilskou* patřily dle V. Vanička⁸² především tyto body:

- povinnost českého krále „dostavit se s vojenskou pomocí na příkaz římského krále jako jiná říšská knížata“;
- povinnost českého krále „zúčastnit se osobně a s vojskem římské jízdy, ...nebo alespoň poslat pomocné vojsko“;
- „český král je povinen účastnit se dvorských říšských rokování“.

Těmito třemi povinnostmi byla porušena ustanovení *Zlaté buly sicilské* zajišťujících formalizaci vztahu českého krále k Říši, uvedená výše na straně Jak jsem však již uvedla výše, tato dodatková smlouva především v důsledku bitvy na Moravském poli a událostí po ní nevstoupila v platnost.

Druhá taková situace se naskytla **za vlády Václava II.** Nejprve, jak je uvedeno výše v kapitole 2.5., se roku 1298 stal – s náležitou pomocí českého krále – římským králem Albrecht Habsburský, předtím Václavovi II. potvrdil předchozí privilegia Českého království vydaná předchozími římskými panovníky a současně deklaroval, že český král nemá vůči Říši žádné povinnosti, leda by je konal dobrovolně. V. Vaniček se domnívá, že šlo o reakci na požadavky kladené Přemyslu Otakarovi II. králem Rudolfem v mírových smlouvách z let 1276 a 1277 (viz výše)⁸³. Albrecht Habsburský však záhy začal obsah těchto listin popírat. Celý spor vyvrcholil koncem roku 1303, kdy Albrecht nejprve popřel všechna práva, která českému králi dříve potvrdil, a následně žádal určité kompenzace a odstoupení vlády v některých zemích (více v kapitole 2.5.). Král Václav na tyto podmínky pochopitelně nepřistoupil, Albrecht tedy použil podobných prostředků jako jeho otec Rudolf proti Přemyslu Otakarovi II.: uvalil na českého krále říšskou klatbu a současně Václava „zbavil vlády v Čechách“ spolu s jeho potomky. Naprostá nelegitimita i nelegálnost tohoto aktu je jasně patrná; především římský král protiprávně zasahoval do vnitřních záležitostí svrchovaného státu, stojícího na stejném stupni lenní hierarchie, dále postupoval proti

⁸² Vaniček, V.: *Velké dějiny zemí Koruny české III.*, s. 181.

⁸³ Vaniček, V.: *Velké dějiny zemí Koruny české III.*, s. 443 a 444.

zvykovému právu i právům zakotvených ve *Zlaté bule sicilské* a dalších aktech římských panovníků včetně Albrechta samotného. Nabízí se otázka, do jaké míry tento skutek minil vážně a pokládal ho za reálný; dle mého názoru šlo pouze o vyprovokování českého krále k válce s – z Albrechtovy strany – předpokládaným následkem jako v případě Přemysla Otakara II. Sám Albrecht Habsburský ještě několikrát porušil práva a výnosy uvedené v rozličných listinách i udělených ústně, čímž pochopitelně jejich hodnotu devalvoval; tato problematika bude podrobněji rozebrána v kapitole 5.4.

3.2.1. Postavení českého krále jako kurfiřta

Římského krále jako hlavu Svaté říše římské a přeneseně i světskou hlavu celé křesťanské Evropy na konci 12. století měli volit všichni říšští pánové. Samozřejmě šlo o ideální situaci, která nebyla vždy dodržována, typickým příkladem mohou být zdvojené volby, volba vzdorokrálů apod. Na přelomu 12. a 13. století se však začíná ze všech říšských knížat vydělovat určitá skupina „privilegovaných“. Např. slavná právní kniha *Saské zrcadlo* (*Sachsenspiegel*), která vznikla pravděpodobně počátkem 13. století, v roce 1230 byla potom přeložena do němčiny, uvádí mj. podmínky volby římského krále. Podle této právní památky zde již existoval soubor sedmi volitelů římského krále – čtyř světských, kteří byli zároveň držiteli říšských arcibiskupství, a tří duchovních. Falckrabě rýnský byl říšským stolníkem, vévoda saský maršálkem, markrabě braniborský komořím a český král číšníkem⁸⁴. Jak však upozorňuje V. Kofránková, podle *Saského zrcadla* „český král... neměl právo účastnit se volby, neboť nebyl Němec“⁸⁵. Autor *Saského zrcadla*, Eyke von Repkow, do jisté míry odráží všeobecnou náladu v Říši, která byla v zaalpské oblasti téměř výhradně německy mluvící. Těchto sedm osob však nebylo výhradními voliteli římského krále, nýbrž pouze předními ze všech říšských knížat, a to duchovních i světských. Poprvé se sbor těchto sedmi volitelů – kurfiřtů uplatnil po smrti římského krále Viléma Holandského roku 1256, kdy byli římským králem postupně zvoleni dva kandidáti, a to Alfons Kastilský a Richard Cornwallský. Jak upozorňuje V. Vaníček, již v této době zaujímal český král, tentokrát v osobě Přemysla Otakara II., mezi světskými kurfiřty

⁸⁴ Prvním doloženým českým panovníkem ve funkci říšského číšníka je Vladislav I. roku 1114, všechny světské říšské úřady jsou poprvé doloženy roku 1184.

⁸⁵ Kofránková, V.: 26.7.1278 - Moravské pole. Poslední boj zlatého krále. Havran, Praha, 2006, s. 40.

přední místo⁸⁶, které ovšem do určité míry vycházelo z hegemonie, kterou král Přemysl nejen v rámci Střední Evropy, ale Říše jako celku zaujímal. J. Žemlička se např. podivuje nad konkrétním výběrem volitelů a upozorňuje na relativně špatnou pozici v rámci Říše např. vévody saského v porovnání s jinými říšskými pány, kupř. vévody míšeňskými, bavorskými, rakouskými či durynskými a současně vyzdvihuje tento jasně určený způsob volby nového římského krále proti dřívějším pokusům o uchování tohoto titulu v dědičné linii⁸⁷. M. Bláhová však upozorňuje, že při volbách roku 1256, resp. 1257 „nebyl ještě kurfiřtský sbor definitivně konstituován“⁸⁸, současně se domnívá, že sbor sedmi kurfiřtů se utvořil právě z nositelů říšských úřadů.

„Navzdory obecné známosti a popularitě Saského zrcadla žádný z politiků nezpochybňoval právoplatnost české účasti v kurfiřtském sboru“⁸⁹, ovšem tato skutečnost se změnila s nástupem Rudolfa Habsburského roku 1273. Samotná jeho volba proběhla bez české účasti, neboť české poselstvo, účastníci se rokování o zvolení nového římského krále ve Frankfurtu nad Mohanem, nejprve odmítlo volbu nového krále s poukazem na stále legitimní vládu Alfonse Kastilského, poté byl český hlas ostatními kurfiřty přenesen na bavorského vévodu⁹⁰. Rudolf Habsburský byl tak prohlášen novým římským králem dne 1. října 1273, a to bez souhlasu předního kurfiřta, českého krále. Je otázkou, jaký byl motiv zbylých volitelů, zda šlo přímo o „zrušení“ práva volby českého krále, nebo jen o jeho pozastavení, jak se např. domnívá V. Vaníček⁹¹, z důvodu hegemonie českého krále v Evropě a snahy říšských knížat o omezení jeho vlivu.

Rudolf Habsburský nadále obratně využíval nacionální otázky ve vztahu k Přemyslovi, opíraje se především o již zmíněné *Saské zrcadlo*. Ačkoliv národnost obecně a národní uvědomění rozhodně ve středověku nelze chápat v dnešním kontextu, tím spíš, že král Přemysl byl po matce Štauf, a tedy Němec, Rudolfovi se poukazem na Přemyslovu jazykovou příslušnost podařilo získat na svou stranu

⁸⁶ Vaníček, V.: Velké dějiny země Koruny české III., s. 74.

⁸⁷ Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců, s. 127 a 128.

⁸⁸ Bláhová, M.: Karel IV. Zákonodárce a zakladatel. In: Karel IV. státnické dílo. Karolinum, Praha, 2003, s. 44.

⁸⁹ Kofránková, V.: 26.7.1278 - Moravské pole, s. 40.

⁹⁰ Bavorsko bylo však roku 1253 rozděleno mezi dva bratry, Ludvíka a Jindřicha, přičemž prvnímu připadl titul „hornobavorského vévody“, druhému „dolnobavorského vévody“. Volitelský hlas byl tedy fakticky rozdělen mezi tyto dva panovníky.

⁹¹ Vaníček, V.: Velké dějiny země Koruny české III., s. 150.

mnoho německy hovořících spojenců z řad říšských pánů, třebaže šlo z jeho strany o záminku, jak porazit mocného českého krále. Nutno dodat, že česká diplomacie z důvodu ignorace volebního hlasu českého krále Rudolfovu volbu neuznala, ovšem celý spor se dočkal rozuzlení při bitvě na Moravském poli.

Po těchto napjatých událostech již nedošlo až do *Zlaté buly Karla IV.* ke zpochybnění práva volby českého krále, naopak, mnozí kandidáti na římský trůn dovedli využívat dané situace, např. Ludvíka Bavorského a Fridricha Habsburského v roce 1314 volili dva „čeští králové“ – Jan Lucemburský a Jindřich Korutanský. Formálně byli volitelé římského krále v této podobě zakotveni ve *Zlaté bule Karla IV.* z roku 1356, mezi světskými kurfiřty zaujímal nejvýznamnější pozici český král. V této podobě měli být římscí králové voleni až do třicetileté války, kdy došlo k prvním změnám. Počet i osoba jednotlivých kurfiřtů se poté měnily až do zániku Svaté říše římské roku 1806.

4. PANOVNICKÁ LEGITIMITA

Název této práce je „Legitimita nástupnictví po vymření Přemyslovců“, bylo by tedy vhodné rozebrat otázku legitimacy panovníků ve středověku, a to nejen v českých zemích.

4.1. Pojem legitimacy obecně

Obecně lze legitimitu definovat jako oprávněnost; „legitimní je to, co je nějakým způsobem společností přijímáno“⁹². Ottův slovník naučný tuto otázku nadále rozebírá takto: Legitimita je podle něj „zákonný způsob, kterým panovník došel vlády a kterým vládu tuto vykonává i nadále. Osoba oprávněná k vládě na základě pravidel státní ústavy nazývá se legitimním panovníkem, kdežto osoba, která dosáhla vlády ústavním převratem, sluje usurpátorem, uchvatitelem vládní moci. V mezinárodních stycích pokládá se za řádného zástupce státu jen panovník legitimní, nikoli usurpátor.“⁹³

V podobném duchu se nesou definice a teorie jiných autorů. Zajímavý názor poskytuje G. Burdeau, jenž za legitimního vládce (panovníka) považuje toho, kdo má dostatečnou přirozenou autoritu vůči těm, kterým vládne. Teprve určitý čas strávený ve funkci osvědčuje vládcovu legitimitu⁹⁴. Spojitost legitimacy s autoritou lze vyzorovat i u jiných autorů, např. u P. Pernhalera. M. Weber dokonce rozlišuje několik druhů legitimacy, a to podle zdroje, na něž konkrétní typ legitimacy odkazuje; tedy např. teokratická legitimita, typická pro středověký i absolutistický novověký stát (viz dále kapitola 4.2.) odvozuje svou moc od Boha, legitimita tradiční zase odráží fakt, že víra v legitimní nárok vládce se přenáší mezi generacemi jaksí „automaticky“⁹⁵.

L. Křížkovský například uvádí, že „pro politologické zkoumání obsahu pojmu legitimita je vztah mezi vládnoucími a ovládanými v historicky konkrétní společnosti“⁹⁶; tento názor do značné míry vystihuje potřebu definovat legitimitu

⁹² Encyklopedie Universum 4. Euromedia Group, 2004.

⁹³ Ottova encyklopedie obecných vědomostí. AION CS, 2004.

⁹⁴ Srov. např. Burdeau, G.: *Traité de science politique*, Paříž, 1980.

⁹⁵ Avšak ani Weberovo dělení na tři, resp. čtyři druhy legitimacy není přijímáno bez dalšího a dokonce je kritizováno – k tomu srov. např. Dogan, M.: *Legitimita režimů a důvěra v instituce*. In: *Politologická revue* 2/1998, s. 111-127.

⁹⁶ Adamová, K. – Křížkovský, L.: *Základy politikologie*. C. H. Beck, Praha, 2000, s. 121.

obecně, nikoliv pouze s ohledem na moderní politologické proudy a myšlení, aby bylo možné ji aplikovat i na společnost evropského vrcholného středověku. Zároveň však zdůrazňuje, že představa lidí o tom, co je legitimní, „do značné míry závisí na konvencích a celkovém sociálním, morálním a politickém klimatu společnosti, ve které žije“⁹⁷. S ohledem na legitimitu ve středověku bychom výše uvedenou tezi mohli zjednodušeně aplikovat na různé společenské vrstvy (stavy) takto: nejnižší stav – nesvobodní pravděpodobně o legitimitě panovníka vůbec nepřemýšleli; měšťané s rostoucím bohatstvím a vlivem o ní jistě uvažovali, přičemž nejvýznamnější z nich se snažili držbu trůnu určitým způsobem ovlivnit; největší vliv na oprávněnost pozice panovníka v čele feudálního státu ovšem mělo nejvyšší duchovenstvo spolu se šlechtou (zejména tou vyšší). Tyto politické skupiny často rozhodovaly o legitimitě vládců, zejména v případě vymření dynastie, a to mnohdy v rozporu se současně chápaným významem legitimacy, jak uvidíme dále.

4.1.1. Legimita versus legalita

Tyto dva pojmy bývají mnohdy nesprávně zaměňovány, a proto považuji za vhodné uvést alespoň základní vymezení pojmu legitimita a také rozhraničení mezi nimi⁹⁸. Legalitu by bylo možné přeložit jako „zákonost“; v užším smyslu se používá sousloví „legalita moci“ nebo „legalita vlády“, tu by potom bylo možné charakterizovat jako „zákonost jejího politického jednání či stavu; charakteristickým znakem je zvláště formální, pro právní stát konstitutivní princip jednání, závazný jak pro chování občanů...“⁹⁹. Pochopitelně tato teze vychází z moderního politologického myšlení, proto její aplikace na feudální právo, kdy rozhodně nelze mluvit o právním státu, musí být přiměřená této skutečnosti.

Legalita má přitom dva základní požadavky, a to potřebu právní vztahy určitým způsobem upravovat a také právo zachovávat. Legální jsou ty vztahy, které jsou v souladu s platným právem, nelegální pak ty, které jsou s ním v rozporu. „Ve

⁹⁷ tamtéž, s. 122.

⁹⁸ K vztahu legality a legitimacy komunistického režimu v letech 1948-89 srov. nález Ústavního soudu ze dne 21.12.1993, publikovaný ve Sbírce zákonů pod č. 14/1994 Sb., ve věci návrhu na zrušení zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.

⁹⁹ Adamová, K. – Křížkovský, L.: Základy politologie, s. 125.

státě se uplatňuje zákonnost, jestliže státní moc zabezpečuje jednak právní regulaci relevantních společenských vztahů, jednak realizaci práva.¹⁰⁰

V konečném důsledku lze tedy uvést, že legalita a legitimita jsou dva odlišné pojmy, které mohou, ale nemusejí ve stejné konkrétní situaci existovat vedle sebe. Moc může být v daném okamžiku legální, vycházet z legálního právního řádu, ovšem současně nebyť legitimní. Aby byl právní řád uznán za legitimní, vyžaduje legitimizační proces. Legalita a legitimita mohou být dokonce v rozporu – podle H. Boldta se tak může stát tehdy, pokud „formální dodržování zákona má za následek narušení principů demokratické společnosti nebo když občan musí jednat protizákonně, chce-li prosadit přirozená občanská práva..., s nimiž daný právní řád nepočítá“¹⁰¹.

4.2. Panovnická legitimita

Aby v současné době byli panovník či vláda považováni za legitimní, musí být jejich pozice v souladu s určitými okolnostmi a podmínkami, které museli předtím, než se do své funkce dostali, splnit. Nejinak tomu bylo i ve středověkém feudálním státě, ačkoliv předpoklady pro možnost konkrétní osoby stát se vládcem některé země byly pochopitelně odlišné od těch dnešních. Aby byl český panovník, a to jak kníže, tak i později král, uznáván za jediného právoplatného vládce českého státu – z mezinárodního i vnitrostátního hlediska, musel splňovat určité podmínky, které se samozřejmě v čase měnily a jež ovšem nebyly vždy striktně dodržovány. To jistě platí i o jiných evropských státech. Tyto situace, kdy na trůnu seděl a především se na něm udržel někdo, jemuž právo k trůnu svědčilo pouze částečně nebo vůbec, mají v zásadě jednoho jmenovatele: silnou osobnost, která navzdory svému handicapu v legitimitě dokázala svou pozici v důsledku nejrůznějších okolností udržet.

Obecně lze uvést, že v drtivé většině evropských států se ve vrcholném středověku uplatňovala zásada vládnoucího rodu, ať už princip seniorátu nebo primogenitury. Otázka legitimacy nástupnictví se ovšem jevila aktuálnější v případě vymření panovnického rodu po meči. V tu chvíli se uplatňovaly různé způsoby určení nového vládce a, jak uvidíme dále, ne vždy se legitimní panovník na trůně udržel.

¹⁰⁰ K tomu viz blíže Boguszak, J., Čapek, J.: Teorie práva. Kodex Bohemia, Praha, 1997, s.157 a násl.

¹⁰¹ Adamová, K. – Křížkovský, L.: Základy politologie, s. 127. K tomu viz blíže Boldt, H.: Legalität, in: D. Nohlen Pipers Wörterbuch zur Politik, München, Zürich, 1989.

Oproti tomu speciální byl způsob určení římského krále. Po dědičných panovnících se, jak je uvedeno výše, začala uplatňovat volba každého jednotlivého panovníka, ačkoliv i proti dědičným králům a císařům byli voleni vzdorokrálové; snahu o dědičnou posloupnost navíc lze vypožorovat i později, kdy byla pravidla volby jasně daná.

M. Bláhová vymezuje legitimitu vládce jako souhm jednotlivých složek, jimiž je právě panovnická legitimita tvořena: jedná se zejména o kontinuitu moci, starobylost, někdy – např. u Přemyslovců (tato otázka bude rozebrána později) – dokonce božskost původu panovníkova rodu, hrdinství a panovnickou ideologii – „propagandu“¹⁰². Tu pro jednotlivé vládce vytvářeli autoři – básníci, minnesängři, výtvarní umělci.

Jednotliví panovníci svou legitimitu odvozovali různými způsoby, mezi nimiž panovnická ideologie zaujímala výsadní místo. Svůj význam však měly i další skutečnosti, např. symbolická jednání, rituály a gesta, které byly spojené v ceremoniálu. Ten „plnil dvě hlavní funkce: potvrzoval základní společenské vztahy a zároveň zobrazoval dobové elementární učení o lidech a o světě“¹⁰³. Panovníkovo jednání tak muselo vycházet z určitých vžitých způsobů, kterými demonstroval své postavení ve feudální společnosti na vrcholu lenní hierarchie středověkého státu. Součástí byly samozřejmě i panovnické insignie, trůn, královský oděv a další výrazy panovníkova postavení, např. jeho umístění při audiencích, hostinách apod.

Na vrcholku všech procesů a aktů, které měly demonstrovat panovnickou legitimitu, stála **korunovace**, která s příchodem křesťanství navíc získala sakrální povahu – vládce byl při obřadu pomazán posvátným olejem vysokým církevním hodnostářem. Avšak ani taková korunovace nebyla podmínkou panovníkovy legitimacy, a naopak existovaly i případy, kdy řádně korunovaný vládce o svůj trůn přišel. Obecně však lze říci, že případná řádně provedená korunovace panovníkovu legitimitu zvyšovala.

K legitimitě konkrétní korunovace bylo třeba, aby se uskutečnila v daném místě, se správnými insigniemi a z rukou určitého korunátora. Ovšem nesplnění těchto podmínek nebo jejich splnění částečné neznamenal automatickou diskvalifikaci korunovaného, ani neplatnost takové korunovace. Avšak pouze její

¹⁰² K tomu viz Bláhová, M.: Královský majestát Karla IV. In Lesk královského majestátu ve středověku. Paseka, Litomyšl, 2005, s. 15.

¹⁰³ Bláhová, M.: Královský majestát Karla IV., s. 15.

uskutečnění v souladu s pravidly zvyšovalo panovníkovy šance k udržení své pozice. Tak např. římský král měl být korunován v Cáchách kolínským arcibiskupem a „pravou“ říšskou korunou. Jak však uvádí J. Žemlička, „uchazečova legitimita se neodvijnela ani tak od „pravých“ insignií... Pro legitimitu korunovačního aktu byla totiž mnohem důležitější osoba koronátora a místo první korunovace, tedy Cáchy, protože jen tady se mohl královský uchazeč a v naději příští císař posadit na kamenný trůn Karla Velikého a upevnit tak svá práva k vládě“¹⁰⁴. Nedostatek korunovačních insignií většinou nebyl považován za tak zásadní, aby bylo nutné uskutečnění korunovaci opakovat. Naproti tomu korunovace uskutečněná mimo Cáchy nebyla považována za plnohodnotnou, a proto byla zhusta opakována – např. Fridrichem II. Sicilským nebo i naším Karlem IV., kterému v době první korunovace v listopadu roku 1346 Cáchy – z politických důvodů – odmítly vstup, takže musel vzít zavděk Bonnem. Opakovaná korunovace se pak v Cáchách uskutečnila v září roku 1349.

Ačkoliv byla korunovace pravděpodobně nejdůležitější složkou legitimacy panovníka, nebyla jedinou. Vedle ní se hojně uplatňovala zejména již zmíněná **panovnická ideologie** – „propaganda“, pomocí níž vládce odvozoval svou legitimitu ke svému trůnu. Ta měla odůvodnit držení trůnu právě v rukou toho konkrétního panovníka. Jednou ze složek, které panovnickou ideologii tvořily, byla teorie o původu rodu, z něhož panovník pocházel. Ten byl mnohdy odvozován od bájného předka (Přemyslovci, Piastovci) nebo bájně bytosti (např. Meluzíny u Lucemburků). Někteří ovšem šli tak daleko, že k podpoře svého urozeného původu neváhali falšovat listiny (typicky např. Habsburkové – ve chvílích, kdy ještě nebyli napevno zakotveni v evropské politice, neboť na mezinárodní scénu se dostávají až roku 1273; Rudolf IV., zeť Karla IV., v reakci na nezanesení Habsburků mezi kurfiřty ve *Zlaté bule Karla IV.* roku 1356 nechal padělat dokumenty osvědčující vysoce urozený původ jeho rodu, jehož předky měli být mj. Caesar a Nero, ale také trójští hrdinové).

Ani výše uvedené však nebylo na překážku skutečnosti, aby někteří panovníci svůj původ neodvozovali dokonce od Boha. To vyplývalo z idey, že vládce je zástupcem Boha na zemi (tato představa nebyla ve středověku žádnou novinkou, nýbrž ji znal již starověk, především Egypt, Mezopotámie, pozdní římské císařství),

¹⁰⁴ Žemlička, J.: Rituál přísahy a koruna Václava II. K obrazu dvora posledních Přemyslovců. In *Lesk královského majestátu ve středověku*. Paseka, Litomyšl, 2005, s. 40.

vládne „z Boží milosti – Dei gratiae“¹⁰⁵. Zbožštění panovníků ve středověku pravděpodobně nejvíce ovlivnila situace v Římské říši, kdy se císař Dioklecián nechal titulovat „dominus et deus“, „pán a bůh“; tato idea přešla po pádu Římské říše i na císaře Byzantské říše a rozšířila se po Evropě. Na tuto tradici v Západní Evropě navázal Pipin Krátký¹⁰⁶, franský král, který se při své korunovaci roku 751 nechal pomazat svatým olejem, čímž vyjádřil božský původ své moci. Od 9. století se začalo pomazání svatým olejem spolu s vložení koruny (diadém) na hlavu korunovaného při jednom aktu korunovace spojovat¹⁰⁷, čímž panovník vyjadřoval svou nadřazenost jako „krále a kněze“ ostatním obyvatelům jeho země (tedy „nebožským“ smrtelníkům). Tato idea se udržela prakticky dodnes. Přitom tato tzv. *deigratiální teorie* pochopitelně měla své odpůrce, a to především v křesťanské církvi, resp. papeži; tento fakt se projevil zejména během tzv. boje o investituru¹⁰⁸, kdy se papež Řehoř VII. považoval za jediného zástupce Boha na zemi, přitom evropské panovníky pokládal pouze za své vazaly. Ovšem spory mezi císařstvím a papežstvím se nesly v průběhu celého středověku, když obě strany využívaly teorie o „pravém“ zastoupení Boha na zemi.

Panovnická ideologie zahrnovala ovšem i jiné aspekty než jen „božskost“ původu vládce a jeho rodu. Byla souhrnem různých reprezentativních skutečností a událostí, které měly v celku podpořit legitimitu konkrétního panovníka, a to různými způsoby. „Mistrem“ v tomto oboru byl u nás zejména Karel IV., který dokázal obdivuhodně skloubit svou příslušnost k Lucemburkům i Přemyslovcům, kdy posléze uvedený rod byl nepochybně v polovině 14. století považován za významnější, takže Karel nezapomínal zdůrazňovat své přemyslovské dědictví po přeslici, a to také přes svatováclavskou legendu, o níž bude řeč níže. Karel IV. navazoval především na odkaz svých dědů, Jindřicha VII. Lucemburského a Václava II., velké sympatie v něm vzbuzoval rovněž praděd Přemysl II., u něhož kladl důraz především na jeho rytířskou smrt. K rozvoji panovnické ideologie Karlovi jistě sloužila čerstvě založená Pražská univerzita, jeho vlastní životopis (*Vita Caroli*) a postupně několik kronikářů, kteří

¹⁰⁵ Nejčastěji bývá toto spojení patrné na pečetích jednotlivých panovníků. Např. na opisu jedné z pečetí Přemysla Otakara II. z doby po jeho korunovaci roku 1261 můžeme nalézt tento nápis: „S OTAKARI DEI GRA REGIS BOEMOR QVINTI MORAV MARCHIONIS“.

¹⁰⁶ otec Karla Velikého

¹⁰⁷ Např. prvnímu českému králi Vratislavu I. vložil královskou čelenku na skrání císař Jindřich IV., pomazán byl mohučským arcibiskupem.

¹⁰⁸ Šlo o boj mezi Jindřichem IV., císařem reprezentujícím světskou moc, a papežem Řehořem VII. o investituru – uvádění v úřad, v zásadě však o moc obecně; časově je ohraničen rokem 1073, kdy byl Řehoř zvolen papežem, a rokem 1122, uzavřením tzv. konkordátu Wormského – kompromisním řešením pro obě strany.

neopomněli zdůraznit Karlovy předky, ať skutečné (např. z rodu Štaufů) nebo fiktivní (např. Karla Velikého či římské bohy). Touto teorií Karel odůvodňoval především oprávněnost držení dvou královských titulů – českého a římského a později i říšský pragocentrismus, resp. bohemocentrismus.

4.2.1. Legitimita českých panovníků

Pro legitimitu českých panovníků raného a vrcholného středověku platí v zásadě výše uvedené obecné teze. Jak je uvedeno shora, rod Přemyslovců vládl na českém území minimálně od konce 9. století, budeme se tedy nyní blíže zabývat způsobem, jakým odůvodňovali svou legitimitu k vládě česká knížata a čeští králové.

Existovala zde teorie o původu Přemyslovců jako potomků Přemysla Oráče; na Vyšehradě, bájném místě českých knížat, byly uchovávány střevice z lýči s mošnou, které měly patřit právě Přemyslu Oráčovi. Podle Kosmy byly tyto artefakty uloženy na Vyšehradě v tzv. knížecí komoře (*camera ducis*) na věčné časy. Během nastolovacího obřadu jednotlivých českých knížat na Vyšehradě hrály střevice a mošna důležitou, symbolickou roli – byly ukazovány lidu, čímž měla být demonstrována příslušnost nového knížete ke starobylému přemyslovskému rodu. Tato tradice byla přerušena až při korunovaci krále Václava I., obnovena pak v korunovačním řádu Karla IV., podle něhož měl korunovaný král lýkové střevice dokonce obout a mošnu převzít. Bohužel tento zvyk skončil v důsledku ztráty střeviců za husitských válek.

Teorie o původu Přemyslovců se až nápadně podobá teorii o původu polských Piastovců, a proto se vyskytují názory o shodném původu těchto dvou rodů. Avšak vedle teorie o bájném předku Přemyslu Oráčovi Přemyslovci poukazovali na svůj božský původ, přičemž svatý Václav působil jako jakýsi prostředník mezi českým panovníkem a Bohem. Jak však uvádí K. Adamová, „za panování krále Vladislava I. a zřetelně pak za Přemysla Otakara I. mizí postupně z panovnické ideologie mezičlánek, který představuje mezi panovníkem a Bohem svatý Václav“¹⁰⁹. V důsledku tohoto procesu se začíná rozvíjet *deigratiální teorie*, zmíněná v kapitole 4.2. Přesto sv. Václav zůstává významnou součástí legitimacy českých panovníků.

¹⁰⁹ Adamová, K.: Příspěvek k teorii reprezentace a legitimacy. K problematice panovnické reprezentace a legitimacy v českém středověku. In Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám. Praha, Universita Karlova, 1995, s. 83.

Svou roli hraje zejména v tzv. svatováclavské legendě. Její podstatou je teorie o dvou „tělech“ panovníka – smrtelném (fyzickém) a nesmrtelném (duchovním); to nesmrtelné je spojeno s „myšlenkou kontinuity státu a vlády určité dynastie“¹¹⁰, současně je považován za českého patrona a tudíž ochránitele Českého knížectví, resp. království. Podle J. Žemličky byl sv. Václav pokládán za „věčného majitele celého přemyslovského státu“, jednotliví panovníci měli český stát pouze svěřen z jeho rukou¹¹¹. Spojení se sv. Václavem se projevuje především v přemyslovské ikonografii¹¹², a to jak z doby Václavova vikariátu, tak i z období pozdějšího, dále na pečetích jednotlivých panovníků¹¹³ (např. PAX REGIS OTACARI IN MANVSCI WENCESLAI, tedy „Mír krále Otakara v rukou sv. Václava“ na pečetí Přemysla Otakara I.) i v památkách literárních. Podstatný význam měla i lebka sv. Václava, která byla dle názoru J. Žemličky z jeho hrobu vyňata nejpozději počátkem 14. století¹¹⁴ a byla uchovávána samostatně. Svou důležitou roli sehrála např. před smrtí krále Václava II., kdy se doslova na smrtelné posteli snažil usnadnit vstup do vysoké politiky svému synovi, Václavovi III., přičemž jedním ze způsobů, jak se umírající král snažil zajistit si splnění slibů synových i předních pánů, byla přísaha na ostatky svatých, především na lebku svatého Václava.

Oblíbenost svatého Václava jako českého patrona vyjadřuje také kupř. Svatováclavský chorál, mnohdy zpívaný českým vojskem před rozhodující bitvou, symbolické vyjádření ve výtvarném umění (sv. Václavu je zasvěceno mnoho kostelů, schodiště vedoucí na hradě Karlštejně k tzv. Kapli sv. Kříže zobrazuje svatováclavskou legendu tak, aby ji pochopil každý návštěvník kaple). Samostatná kaple sv. Václava v Chrámu sv. Víta na Pražském hradě, situovaná přímo nad světcovým původním hrobem, zaujímá v katedrále zcela výjimečné místo. Význam svatého Václava potvrdil i Karel IV., který nově zhotovenou královskou korunu věnoval tomuto světcovi; toto věnování bylo potvrzeno papežem Klimentem VI. dne 6. května 1346, tedy ještě za života Karlova otce, krále Jana. Do této koruny byl vložen také trn z Kristovy koruny jako symbol spojení českého krále s Kristem.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 86.

¹¹¹ Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců. s. 242.

¹¹² Např. se jedná o Rotundu sv. Kateřiny ve Znojmě, ilustrovanou Gumpoldovu legendu vytvořenou z popudu kněžny Emmy, manželky Boleslava II., Vyšehradský kodex.

¹¹³ K tomu viz blíže např. Adamová, K.: Příspěvek k teorii reprezentace a legitimacy, s. 84, nebo Vaníček, V.: Velké dějiny země Koruny české III., s. 230n.

¹¹⁴ Žemlička, J.: Rituál přísahy a koruna Václava II., s. 37n.

Symbolika je zřetelně patrná také z přestavby Pražského hradu iniciované Karlem IV. Odůvodněnost legitimacy příslušníků českého panovnického rodu (tedy Lucemburků spojených s Přemyslovci) a jejich spojení s nebeskou sférou zřetelně vyjadřuje triforium Chrámu sv. Víta, kde jsou v jeho vnitřní části umístěny busty Karla IV., jeho rodičů, bratrů, manželek a dalších osob spjatých s Karlem i jeho katedrálou, ve vnější, nepřístupné horní části pak deset hlav Krista, Panny Marie a zemských patronů. Umístění těchto bust i ostatků přemyslovských králů (jejich ostatky byly uloženy v nejnižší sféře chrámu), nad nimiž jsou busty vnitřního triforia a poté i busty triforia vnějšího symbolizuje pravděpodobně „přesvědčení o zapojení panovnického majestátu do vertikální symbolické struktury kosmu“¹¹⁵.

Symbolika znázorňující legitimitu českých panovníků ve výtvarném umění se však neomezuje pouze na jejich spojení se svatým Václavem. Např. u Karlova mostu lze nalézt zachovalý románský reliéf, na němž je pravděpodobně zobrazen král Vladislav I. a jeho syn Bedřich, a to přímo na tzv. korunovační cestě na Pražský hrad. V kostele sv. Salvátora v Anežském klášteře se nachází pět hlav českých králů a pět hlav královen – ideálních podobizen, symbolizujících spojení pozemských vládců s těmi nebeskými a současně zastoupení Boha na zemi. Podobně také Staroměstská mostecká věž, resp. pouze zachovaná jižní strana je vyzdobena plastikami Karla IV. a jeho syna Václava IV., nad nimiž je symbolicky umístěn jeden z českých patronů sv. Vít, v patře nejvyšším pak sv. Zikmund a sv. Vojtěch. Panovnická legitimita byla kromě výtvarných děl, z nichž nejtýpicetější jsou uvedena výše, dále reprezentována mj. stavbou hradů a zakládáním měst.

Vedle výše uvedené panovnické ideologie čeští panovníci samozřejmě svou legitimitu odvozovali i od oficiálního ustanovení. V případě knížat šlo o uvedení na kamenný stolec na Pražském hradě, králové byli korunováni. Zvolený kníže musel být nejprve uveden na inaugurační kamenný stolec a slavnostně na něj posazen. Teprve poté byl považován za právoplatného vládce Českého knížectví. Např. Břetislav I. byl roku 1034 na stolec uveden svým strýcem Jaromírem, tehdy již slepým, který mu tímto způsobem symbolicky přepustil vládu. Tento světský zvyk mající kořeny ještě v předkřesťanském období byl v druhé polovině 11. století rozšířen o duchovní stránku, neboť již Břetislavův syn Spytihněv II. od papeže obdržel právo nosit mitru. Protože knížata ještě nebyla pomazávána jako později králové svěceným olejem,

¹¹⁵ Bobková, L.: Velké dějiny země Koruny české IV.b. Litomyšl, Paseka, 2003, s. 244.

jednalo se pravděpodobně o jakýsi přechod mezi ryze světským nastolovacím obřadem a světsko – sakrální korunovací.

Prvním korunovaným králem pak byl Spytihněvův bratr Vratislav II. (I.) Ten se obřadu korunovace zúčastnil dokonce dvakrát – nejprve z rukou císaře Jindřicha IV. v Mohuči roku 1085 mu byla na jeho skráně vložena královská čelenka, poté v románské bazilice sv. Víta na Pražském hradě byl trevírským arcibiskupem spolu se svou manželkou pomazán svěceným olejem a byla jim na hlavu vložena královská koruna. Protože dalším držitelem královské hodnosti byl až Vladislav II. (I.), mezitím se pravděpodobně několikrát znovu uplatnilo „určení“ nového knížete nastolením na kamenný stolec. Vladislav II. (I.) byl také korunován dvakrát – nejprve v lednu roku 1158 v Řezně z rukou Fridricha Barbarossy, podruhé v září téhož roku po dobytí Milána. Přemysl Otakar I. byl korunován celkem dvakrát – nejprve roku 1198 římským králem Filipem, poté roku 1204 papežským legátem.

Následující korunovace se ustálily v místě i osobě korunátora – probíhaly v bazilice sv. Víta mohučským arcibiskupem, do jehož arcidiecéze České království patřilo. Po zřízení pražského arcibiskupství roku 1344 tento úkol spočíval na českém metropolitovi¹¹⁶, korunovace se měly uskutečňovat podle Korunovačního řádu Karla IV., a to v rozestavěném Chrámu sv. Víta, nacházejícím se na místě románské baziliky. Korunovace provedené v rozporu s výše uvedeným mohly být považovány za nelegitimní nebo alespoň za sporné.

¹¹⁶ Toto oprávnění je zakotveno v bule papeže Klimenta VI. z 5. května 1344.

5. LEGITIMITA NÁSTUPNICTVÍ PO VYMŘENÍ PŘEMYSLOVCŮ

Nyní se dostáváme k jádru problému, a to k otázce, kdo a do jaké míry byl oprávněn usednout na český trůn po zavraždění Václava III. Řešení nám poskytnou různé právní předpisy odlišné právní síly, ať již psané či zvykové.

Nejprve je vhodné zopakovat, jaké významné právní normy poskytující řešení po vymření přemyslovského rodu v roce 1306 v Českém království platily, případně jakým dalším způsobem mohlo být rozhodnuto o novém držiteli českého trůnu. Základním kamenem byla *Zlatá bula sicilská* jako výnos římského krále, později císaře Fridricha II. Dalším pramenem mohlo být tzv. *Privilegium Richarda Cornwallského*, jehož existence je ovšem dodnes sporná, jak uvidíme dále. Do hry se vkládal také tehdejší římský král Albrecht Habsburský, jenž chtěl na základě svých rozhodnutí a také rozhodnutí svého otce Rudolfa získat bohaté České království pro své syny. Samozřejmě přicházelo v úvahu i zvykové právo, s odkazem na obdobné situace v jiných zemích, především na babenberské dědictví.

5.1. Zlatá bula sicilská

Zlatá bula sicilská (dále jen „ZBS“) byla vydána 26. září 1212 v Basileji mladým římským králem Fridrichem II. Sicilským, který ovšem dosud nedisponoval říšskou pečeti, takže důležitou listinu opatřil zlatou pečetí Sicilského království. Tento dokument se stal základem státoprávního uspořádání českého státu jako takového i jeho umístění v Evropě, ačkoliv, jak upozorňuje M. Wihoda, dlouhá léta byl jeho význam historiky opomíjen a doceněn byl vlastně až v období tzv. první republiky¹¹⁷. Hlavní body *Zlaté buly sicilské* byly uvedeny výše v kapitole 3.2., z hlediska nástupnictví na českém trůně měl zásadní význam bod 4, tedy volba českého krále českými šlechtici, méně již první tři body týkající se povýšení Českého knížectví na království a vztahu českého krále k panovníkovi římskému.

Tento pohled je však poměrně zjednodušený a skýtá různá úskalí či problémy, s nimiž si mnohdy historikové dodnes nevědí rady. Sama ZBS k nástupnictví uvádí toto: „Chtějice, aby kdokoli od nich bude zvolen králem...“. Tato věta zakotvila volbu českého panovníka za již nepsaných podmínek, které ovšem s průběhem let –

¹¹⁷ Srov. Wihoda, M.: *Zlatá bula sicilská*, s. 9 a násl., 211 a násl.

v souvislosti s přeměnou mocenských sil ve státě i společenského myšlení – doznávaly změn.

Předně je třeba uvést na pravou míru všeobecně rozšířený názor, že ZBS zakotvovala primogenituru Přemyslovců. Toto tvrzení není pravdivé, neboť primogenitura byla zavedena až zvolením Václava I. králem roku 1216, tedy čtyři roky po vydání ZBS, navíc v tomto případě nešlo o psané právo, nýbrž zvykové, byť bylo potvrzeno (nebo spíše vzato na vědomí) Fridrichem II. v tzv. *Zlaté bule ulmské* z 26. července 1216, které se ovšem do velké míry dodržovalo i v pozdějších staletích. Bude ovšem otázkou vymezit vzájemný vztah těchto dvou norem – psané a nepsané, aby odpovídal pokud možno právu i skutečnosti. Je nutno uvést, že roku 1212 pravděpodobně nikdo nezapochyboval o tom, že tím zvoleným králem bude člen přemyslovského rodu, jistě ani Přemysl Otakar I., ani Fridrich II. nezamýšleli oslabit Přemyslovu moc tím, že ZBS umožní zvolit za českého krále někoho jiného. Lze tedy říci, že ZBS v době svého vydání a především po roce 1216 mohla z hlediska určení dalšího panovníka po smrti toho předchozího skloubit zásadu volby se zásadou primogenitury. Jak upozorňuje J. Žemlička, tato výsada „pouze respektuje starý český názor, že volba českého panovníka je výlučně domácí věcí a římský král nebo císař ji pouze stvrzuje“¹¹⁸. Později, při absenci více mužských potomků mezi královými syny, volba, resp. symbolické prohlášení českým panovníkem ztratilo na významu a objevuje se až po smrti Václava III.

Věta „chtějice, aby kdokoli od nich bude zvolen králem...“ mohla působit určité výkladové problémy, a to zejména s ohledem na neupřesnění skupiny, které bylo právo volby určeno. Nepochybně počátkem 13. století, tedy v době vzniku tohoto významného dokumentu, takovou skupinou byla míněna česká šlechta, jež měla toto své právo uskutečnit pravděpodobně skrze rozhodnutí zemského sněmu. Ovšem postupně, s jejich rostoucí mocí, se o možnost volit českého krále hlásila i města. Roku 1306 ovšem měla města příliš malou váhu na to, aby se do hlasování o novém panovníkovi stihla zapojit, nicméně již v té době byli někteří měšťané královských měst rozhodně movitější než mnoho představitelů nižší šlechty, a je tedy jen logické, že se chtěli podílet na rozhodování o dění ve státě.

Otázkou byla jistě i osoba potenciálního panovníka, neboť pod pojmem „kdokoli“ nelze nepochybně hledat opravdu kohokoliv. Pravděpodobně jím byl míněn

¹¹⁸ Žemlička, J.: *Zlatá bula sicijská*. Melantrich, Praha, 1987, s. 11.

příslušník vládnoucího rodu z jiného evropského státu. Teprve později, dvě a půl století po vydání ZBS, byl českým králem – s ohledem na specifickou politicko-náboženskou situaci v Českém království – zvolen jeden z předáků české šlechty, Jiří z Poděbrad. Avšak pro počátek 14. století byla podobná situace naprosto nemyslitelná, stejně jako pro začátek století třináctého.

Nově zvolený český král měl být pouze potvrzen králem, resp. císařem římským, ten však neměl do české volby nijak zasahovat. Samozřejmě skutečnost byla mnohdy odlišná, jak ještě uvidíme dále.

5.2. Privilegium Richarda Cornwallského

V populární i odborné literatuře bývá často zmiňováno tzv. *Privilegium Richarda Cornwallského* (dále také jen „*Privilegium*“), které se ovšem do dnešních dnů nedochovalo. Měl ho roku 1265 vydat jeden ze dvou souběžně vládnoucích římských králů, Richard Cornwallský, Přemyslu Otakarovi II. po narození jeho prvorozené dcery Kunhuty. Mělo zakotvovat právo na český trůn i pro dcery vládnoucího krále po smrti jeho synů. Největším problémem je ovšem skutečnost, že nemáme přesné informace o jeho obsahu, dokonce neexistuje přesvědčivý důkaz o tom, že toto *Privilegium* vůbec existovalo!

Z českých historiků se otázkou existence *Privilegia* blíže zabýval až M. Wihoda¹¹⁹. Faktem zůstává, že existence *Privilegia* není dosud spolehlivě doložena, stejně jako jeho údajný obsah. M. Wihoda ve své monografii uvádí, že *Privilegium* za skutečný dokument, na jehož základě měl být českým králem nikoliv zvolen, ale ustanoven Jindřich Korutanský jako manžel Přemyslovny Anny, sestry Václava III., považoval Josef Šusta. *Privilegium* mělo vzniknout mezi lety 1265 a 1271, tedy narozením dcery Přemysla Otakara II. Kunhuty a následníka, jejího bratra Václava II. Dalším historikem, jenž se za Šustova tvrzení postavil, byl jeho současník, Václav Novotný, který navíc posunul dataci jeho vydání do roku 1265¹²⁰ (Kunhuta se pravděpodobně narodila v lednu, takže *Privilegium* mohlo být vydáno o několik měsíců později). Dodnes je tento názor zásadně bez výhrady přejímán laiky i historiky, avšak dle mého názoru se jedná minimálně o spekulaci, která by tak měla být také chápána.

¹¹⁹ K tomu viz Wihoda, M. : Zlatá bula sicilská, s. 154 a násl.

¹²⁰ tamtéž, s. 156.

Na druhou stranu některé dobové prameny a další okolnosti nás mohou dovést k myšlence, že nějaký blíže nespecifikovaný dokument vydaný římským králem opravdu existoval. První indicii je *Zbraslavská kronika*, jejíž pasáže o nástupnictví na českém trůnu po smrti Václava III. již psal spolehlivý kronikář Petr Žitavský, jedná se tedy o pramen důvěryhodný – pochopitelně musíme přihlídnout k dobovým zvyklostem, vztahu kronikáře k přemyslovskému rodu i tlakům místním i vnějším. *Zbraslavská kronika* tedy uvádí, že Jindřich Konutanský byl zvolen proto, že „měl za manželku starší královskou dceru“¹²¹. Dále v souvislosti s probíhajícím zemským sněmem, jehož úkolem bylo zvolit nového krále, odkazuje na „cisařské listiny“, které měla být na tomto sněmu probírána. Obsahem těchto listin mělo být ustanovení, podle něhož se měly dcery „těšiti témuž právu v království jako syn“, pokud by král neměl mužského potomka. Nicméně M. Wihoda správně upozorňuje na fakt, že údajný vydavatel *Privilegia*, Richard Cornwallský, nebyl císařem, nýbrž pouze králem – a s ohledem na dobrou informovanost Petra Žitavského je vhodné se domnívat, že by si nespletl královskou hodnost s císařskou. V relevantní době posledních Přemyslovců by přicházeli v úvahu pouze císaři dva – Fridrich II. a Konrád IV., ovšem oba vládli v době, kdy Přemyslovce na českém trůnu nedostatek mužských následníků ovšem určitě netížil.

Dnes už nemůžeme s určitostí říci, jaký měl případně Petr Žitavský přístup k archivu důležitých dokumentů, faktem ale zůstává, že *Zbraslavská kronika* je jediným důvěryhodným zdroje, který nám sděluje podstatný obsah onoho *Privilegia*¹²². Všechny další prameny a kompilace vycházejí právě ze zpráv ve *Zbraslavské kronice*, které doplňují a zpestřují, pro jejich poměrně vzdálený odstup od událostí počátku 14. století je nepovažují za důvěryhodné.

Z výše uvedeného vyplývá, že nelze spolehlivě potvrdit, avšak ani vyvrátit existenci jakýchsi privilegií římského panovníka, jejichž obsahem mělo být právo dcer českého krále na český trůn v případě vymření rodu po meči. Není jasné, kdo měl takovou listinu vydat, ani neznáme její přesný obsah. Domnívám se však, že tak důvěryhodný a ohledně jiných informací jistých zdroj jako Žitavského *Zbraslavská*

¹²¹ *Zbraslavská kronika*, s. 151.

¹²² Zmínku o listině upravující nástupnictví na českém trůně po přelíci má i Otokar Štýrský, který je sice cenným zdrojem informací, především vnějších pohledů na českou problematiku, ovšem jako německy píšící autor je mnohdy tak zaujat myšlenkou „boje“ Čechů s Němci, že jeho vyprávění je z tohoto důvodu zkresleno. Navíc se – na rozdíl od Petra Žitavského – často pokouší své líčení zpestřit fantazijními vývody. Je ovšem poměrně pravděpodobné, že Otokar čerpal ze *Zbraslavské kroniky*.

kronika by neobsahovala údaje, pokud by nebyly ověřené. Poměrně zarážející skutečnost, že se nám toto *Privilegium* nedochovalo v originále, avšak ani v opisu, může vysvětlit odvezení některých významných českých listin z Prahy do Vídně Habsburky pravděpodobně roku 1306. K jejich navrácení vyzval král Jan Lucemburský po bitvě u Mühldorfu roku 1322, ovšem je možné, že tato sbírka listin nebyla vrácena celá a některé listiny – včetně *Privilegia* – zůstaly ve Vídni, resp. pravděpodobněji byly již dříve zničené. Otázka, proč by Habsburkové ničili některé české dokumenty, je relativně snadno vysvětlitelná – zatímco Jindřich Korutanský opíral svůj nárok k českému trůnu o manželství s dcerou Václava II., Rudolf Habsburský o své zvolení českými pány a také o sňatek s královnou vdovou – Eliškou Rejčkou. Je tedy zřejmé, že *Privilegium* – pokud tedy existovalo – pro Rudolfa představovalo určité nebezpečí, že jeho pozice jako českého krále bude zpochybněna. Tomu by napovídala i listina z října 1306, v níž někteří čeští šlechtici prohlásili, že po římském králi Albrechtovi nepožadovali potvrzení jiných privilegií než *Zlaté buly sicilské* a *Zlaté buly ulmské* (zaručující primogenituru). Která privilegia tito představitelé potvrdit nechtěli, z listiny nevyplývá, ovšem je možné, že mezi nimi bylo i *Privilegium* Richarda Cornwallského nebo obdobný dokument, na který Habsburkové spolu s jejich českými podporovateli zcela účelově „zapomněli“.

Nadále tedy bude nutné považovat legitimitu jednotlivých panovníků nastoupivších po smrti Václava III. s ohledem na případnou existenci i neexistenci *Privilegia*.

5.3. Zvykové právo

Situace, kdy vymřel po meči dlouhodobě vládnoucí rod, nebyly v Evropě ojedinělé a byly řešeny různými způsoby. Mnohdy bylo opuštěné území anektováno silnějším sousedem či hegemonem v oblasti. Je zřejmé, že takoví panovníci většinou postrádali legitimitu, ovšem ani tato skutečnost jim, resp. jejich potomkům nebránila, aby se na trůně takový rod usadil natrvalo. Běžnější však byl postup, kdy nový vládce státu, jehož panovnický rod vymřel po meči, opřel svůj nárok o určitou skutečnost. Mezi nejčastější takové důvody patřilo např. sňatkové spojení s dcerou, příp. jinou příbuznou posledního mužského vladaře či příbuzenské spříznění např. přes matku nového panovníka. Na českém území zakotvovala dědění po přeslici, pokud nebyli synové, již *Statuta Konrádova* o více než sto let před vraždou.

Manželský svazek s „dědičkou“ země byl podkladem nástupnictví např. Štaufů na Sicílii koncem 12. století, Přemyslovců (Vladislava a poté i Přemysla) v Rakousech, ačkoliv zde existovalo i tzv. *Privilegium minus*, o němž bude řeč dále, Přemyslovců v osobě Václava III. v Uhrách. Spíše symbolická byla kontinuita s posledním polským králem Přemyslem, vyjádřená ve sňatku Václava II. jako aspiranta na polskou korunu a Přemyslovou jedinou dcerou Richenzou – Eliškou Rejčkou. Ve 14. století pak můžeme najít více příkladů, kdy si člen rodu vládnoucího v jednom státě zajišťoval nárok na korunu ve státě jiném – typická byla v tomto ohledu politika Karla IV., který získal některá území mimo České království prostřednictvím svých sňatků, uherská koruna připadla jeho synu Zikmundovi skrze manželské spojení s dcerou krále Ludvíka, Marií. Prostřednictvím ruky dcery krále se na český trůn dostali Habsburkové – Albrecht svazkem s Aižbětou Lucemburskou, dcerou krále Zikmunda, a poté Ferdinand sňatkem s Annou Jagellonskou.

5.3.1. Privilegium minus

Důkazem, který nás v domněnce „dědičnosti“ země s rukou dcery panovníka utvrzuje, je tzv. *Privilegium minus* pro babenberské země, vydané roku 1156 Fridrichem I. Barbarossou. Jedná se o právní akt římského krále, jímž byly mj. Rakousy povýšeny na vévodství a které také zaručovalo dědictví po přeslici – pokud zemřel poslední rakouský vévoda, neměly Rakousy spadnout jako odumřel na Říši, ani nemělo být nástupnictví určováno jiným způsobem, nýbrž mělo dědictví připadnout dceři vévody – pochopitelně, pokud žila. Je nepochybné, že vláda měla být vykonávána skrze manžela dědičky, rakouského vévodu, problémy ovšem mohlo působit – a také působilo, která z „dědiček“ se osiřelého trůnu měla ujmout, pokud jich bylo víc. Tento problém se velmi úzce týkal českých dějin; po smrti posledního Babenberka, Fridricha Bojovného, jenž zemřel bezdětný, král Václav I. prostředkoval sňatek svého syna Vladislava s Fridrichovou neteří Gertrudou – viz kapitola 2.3., dcerou nikdy nevládnoucího Fridrichova bratra Jindřicha. Po Vladislavově smrti si jeho bratr Přemysl vzal Gertrudinu tetu, sestru Fridricha Bojovného a dceru vládnoucího Leopolda VI. Ovdovělá Gertruda se však nechtěla vzdát svých domnělých nároků, a proto začala požadovat dědictví pro svého syna jako jediného následníka (Markétini synové zemřeli ještě před svatbou s Přemyslem). Otevřela se tak otázka, zda se *Privilegium minus* vztahuje pouze na dceru vládnoucího vévody,

nebo na všechny ženy - Babenberkovny. Přemysl II. byl pochopitelně zastáncem výkladu, že „dědičkou“ babenberských zemí mohla být pouze dcera vládnoucího vévody, tedy jeho manželka Markéta. Tato interpretace byla u českého dvora zastávána i po Markétině odchodu a Přemyslově sňatku s Kunhutou Haličskou, neboť znovu vdaná Gertruda uplatňovala nárok pro svého syna Fridricha. Tyto spory se však staly v zásadě bezpředmětnými po popravě Fridricha v Neapoli spolu s Konradinem Štaufským roku 1268.

Nároky ani jedné z Babenberkoven pak nerespektoval Rudolf Habsburský, který Rakousy prohlásil za léno spadlé na Říši a následně je předal v léno svému synovi Albrechtovi, novému rakouskému vévodovi.

Obdobnou situaci zažilo i České království, neboť v době vraždy Václava III. žily nejen čtyři dcery předposledního krále Václava II., ale i jeho sestra Kunhuta, dcera Přemysla II., již snad mělo být určeno *Privilegium Richarda Cornwallského*, pokud tedy vůbec existovalo. Naštěstí zde nedošlo ke sporům, neboť Kunhuta již dříve vstoupila do kláštera a nárok k českému trůnu neuplatnila. Někteří historici se domnívají, že údajné *Privilegium Richarda Cornwallského* mělo být obdobou *Privilegia minus*, resp. z něj mělo vycházet – vždyť ho měl získat Přemysl II., jenž na základě *Privilegia minus* obdržel babenberské dědictví. Objevují se však i názory, že takové privilegium bylo nadbytečné, a to vzhledem k uznávání dědičského práva i po přeslici. Na druhou stranu lze přisvědčit i výkladům, že pokud bylo právo dědiček všeobecně uznáváno, nebylo ho bývalo třeba písemně zakotvovat.

Další možností, jak získat vládu v jiném státě, je nalezení společného předka pretendenta trůnu a posledního vládnoucího monarchy, někdy se jednalo dokonce o přímé příbuzenství především v ženské linii. Tímto způsobem odůvodňoval svůj nárok k uherské koruně po vymření Arpádovců Ota Bavorský i nakonec úspěšnější Karel Robert z Anjou, jenž v Uhrách založil novou větev dynastie, ačkoliv z hlediska spříznění s Arpádovci byla jeho pozice rozhodně slabší než Otova.

Zjednodušeně lze tedy říci, že úspěšné obsazení jiného trůnu předpokládalo nejen nárok odůvodněný příbuzenstvím či manželským svazkem, ale především silou, která za tímto aspirantem stála – politickou i vojenskou. V situaci, kdy většina příslušníků evropských vládnoucích rodů byla v příbuzenském vztahu k rodům jiným,

by prvně uvedená podmínka bez té druhé byla pouze prázdňým gestem, neboť takový nárok jistě mohlo uplatnit mnoho příbuzných.

5.4. Rozhodnutí římského krále

Římský král, resp. císař byl nejvyšším lenním pánem v rámci Říše a současně nejvyšší světskou osobou v křesťanském světě vůbec. V rámci své pravomoci měl v zásadě možnost rozhodovat o uprázdněných říšských lénech jako odúmrťích, ačkoliv měl respektovat i jiná práva, a to především zvyková a další udělená předchozími římskými panovníky. Tato teorie se ovšem s praxí poměrně často rozcházela. Jak je patrné přímo z textu *Zlaté buly sicilské*, vměšování římských králů do vnitřních záležitostí českého státu bylo relativně časté a z hlediska vnitřní stability země naprosto nevhodné. Věta „chtějice, aby kdokoliv od nich bude zvolen králem, k nám nebo našim nástupcům přijel a náležitým způsobem odznaky královské přijal“ zdůrazňuje formalizaci vztahu českého panovníka k římskému králi, která před jejím přijetím rozhodně nebyla samozřejmá. Tato skutečnost samozřejmě souvisí i s dědičným povýšením Českého knížectví na království – římský i český panovník byli na stejném stupni lenní hierarchie.

Podstatnou otázkou pro vyřešení tohoto problému zůstává, jaký právní význam měly výnosy – rozhodnutí římských králů a císařů, případně zda mohly být měněny rozhodnutími jejich následovníků. Neexistoval žádný písemný systém právních norem, který by tuto problematiku upravoval, vzájemný vztah rozhodnutí římského krále a papeže byl příčinou častých sporů mezi těmito dvěma osobami a jejich podporovateli. Musíme tedy vycházet ze zvykového práva a také z hierarchie světských pánů v Říši. Jak je uvedeno výše, římský král stál na vrcholu lenní hierarchie a jeho pravomoc jako nejvyššího lenního pána v Říši by mohla být považována za neomezenou – s výjimkou jiných práv či privilegií, která byla uznávána (v případě práv obyčejových) nebo dříve udělena (u práv písemných). Fakticky samozřejmě tato pravomoc byla ohraničena i reálnými možnostmi jednotlivých panovníků a jejich případných soupeřů.

Z právního hlediska se domnívám, že v případě rozhodnutí římských panovníků se neuplatní zásada „lex posterior derogat priori“, byť zde jde o právní akty stejné síly. Nacházíme se ve feudálním zřízení, kdy rozhodně nelze mluvit o

parlamentarismu, a tudíž se nejedná ani o zákony a jiné právní normy, jak je zná moderní právní teorie. Rozhodnutí římských králů, která podstatným způsobem zasahovala do státoprávního uspořádání jednotlivých říšských států, mnohdy zahrnovala privilegia, jichž mělo být dbáno i dalšími římskými panovníky. Dovedeno ad absurdum, pokud by taková práva neměla být respektována i po smrti jejich autora, ztrácela by nepochybně na významu a nebyly by mnohdy jejich adresáty vynakládány takové prostředky na jejich obdržení. Podle mého názoru tedy měly být výnosy legitimních římských vládců respektovány a nebylo možné je dalšími rozhodnutími zrušit. Taková derogující rozhodnutí by pak bylo nutné považovat za neplatná.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že po vymření Přemyslovců České království nemělo být prohlášeno za odúmrť, tedy léno spadlé na Říši, nýbrž měla být respektována dědická, resp. nástupnická práva. Jak je zmíněno výše v kapitole 3.2., v době vraždy Václava III. byl římským králem jeho strýc, Albrecht Habsburský, jenž ovšem nerespektoval výnosy svých předchůdců i své. V rámci vyjednávání před volbou syna Rudolfa českým králem Albrecht potvrdil některé listiny, především *Zlatou bulu sicilskou*, o níž, jak je uvedeno výše, opíral Rudolf svůj nárok k českému trůnu. Podstatou těchto potvrzení měla být skutečnost, že Rudolf Habsburský byl na trůn zvolen českou šlechtou a tento postup by měl být – v souladu se *Zlatou bulou sicilskou* – opakován po jeho smrti (otázkou samozřejmě zůstává postavení jeho případných potomků, v takovém případě by se pravděpodobně volba neuplatnila). Sám Albrecht udělil někdejší Rudolfova léna – Rakousy a Štýrsko – druhému nejstaršímu synovi Fridrichovi. Těmito gesty bylo tedy jednoznačně deklarováno, že po případné smrti Rudolfa nebudou Habsburkové uplatňovat nárok na český trůn skrze svého bratra, nýbrž maximálně opět prostřednictvím volby.

Brzy po Rudolfově korunovaci, již v lednu roku 1307, však sám římský král výše zmíněná práva představitelů Českého království popřel. Do Znojma byla svolána šlechta a představitelé měst, byli přítomni slavnostnímu předání českých a moravských lenních praporců z rukou římského krále postupně všem jeho dalším synům. Tento akt měl zřejmě demonstrovat nástupnictví habsburského rodu na českém trůně bez dalšího, tedy s vyloučením volby a případně dalších práv, zejména dědických. V. Vaníček upozorňuje, že „tuto událost rozhodně nelze pouze

interpretovat tak, že by ji 'schválil sněm českých a moravských stavů', jak se to traduje v německé literatuře; jednalo se naopak o úskok proti šlechtě a duchu *Zlaté buly sicilské* inscenovaný nahodile shromážděnými šlechtici...¹²³. Římského krále Albrechta k tomuto kroku pravděpodobně vedla obava o zdraví svého syna Rudolfa, jenž patrně z důvodu zdravotních problémů jedl převážně kašovitou stravu, navíc ze svého předchozího manželství neměl žádné potomky.

Znojenské události tedy lze hodnotit takovým způsobem, že římský král svým rozhodnutím uvést habsburský rod na český trůn natrvalo, a to postupně v osobách svých pěti mladších synů, porušil jak práva zakotvená ve *Zlaté bule sicilské*, tak i vrcholně středověké chápání suverenity Českého království. Na této skutečnosti nemohla nic změnit ani účast některých šlechtických předáků, která měla tomuto aktu dodat punc legitimacy. Není tedy divu, že po smrti Rudolfa Habsburského v létě roku 1307 česká šlechta těchto listin nedbala a na český trůn povolala Jindřicha Korutanského. Z hlediska legitimacy byl tento postup jistě oprávněný, neboť znojenské listiny se nemohly stát právním podkladem pro nástup Albrechtova druhorozeného syna Fridricha na český trůn, a proto česká šlechta spolu s církevními představiteli dbali výše uvedených práv – tedy volby ve spojení s dědickým nárokem nejstarší sestry posledního přemyslovského krále. Dnes můžeme jen spekulovat, do jaké míry tento postup proti římskému králi ovlivnily i ambice nyní velmi emancipované šlechty, která se obávala omezení svého postavení a vlivu v případě trvalého usídlení Habsburků na českém trůně. Příklady z Rakouska jistě byly pro sebevědomou českou šlechtu dobrým varováním...

5.5. Vztah mezi jednotlivými způsoby určení nového českého panovníka

Výše jsem uvedla čtyři možné způsoby, podle nichž bylo možné určit nového českého krále. Lze je rozřadit do tří skupin, a to podle jejich eventuálního použití, a to na nepoužitelné, dále na ty, jejichž aplikace není jednoznačná, a nakonec na ty, podle nichž po smrti Václava III. měl být ustaven nový český král. Do první skupiny bychom mohli zařadit rozhodnutí římského krále, konkrétně Albrechta I. Habsburského, a to z důvodů uvedených výše v kapitole 5.4. V druhé kategorii jistě nalezneme tzv. *Privilegium Richarda Cornwallského*, o němž nevíme jistě, zda vůbec

¹²³ Vaníček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III., s. 486 a 487.

existovalo, případně co bylo jeho obsahem. Problematické je též jeho postavení jako římského krále, neboť legitimita jeho vlády byla do určité míry pochyběna „spoluvládou“ Alfonse Kastilského¹²⁴. Do třetí skupiny potom můžeme zařadit *Zlatou bulu sicilskou* a také obyčejové právo – dědické nároky panovníkových dcer.

Jaké bylo vzájemné postavení těchto klíčů k určení českého krále? Domnívám se, že jako se nevyklučovala volba českými předáky, zakotvená ve *Zlaté buly sicilské*, s primogeniturou, definitivně zavedenou Přemyslem Otakarem I., nemusely se nutně eliminovat nároky dědické s volebními. Pokud budeme brát v potaz *Privilegium Richarda Cornwallského*, českým králem se mohl – skrze ruku své manželky – stát manžel Přemyslovny, snad nejstarší dcery posledního krále. Pokud by se jim narodili mužští potomci, nebylo by pravděpodobně nutné volbu opakovat, nýbrž by se opět uplatnila zásada prvorozenectví – a to znovu do smrti posledního mužského člena rodu, asi pouze z přímé linie, ačkoliv nároky pobočných linií jistě nemůžeme vyloučit. Tento manžel Přemyslovny však měl být potvrzen zemským sněmem, aby byla naplněna dikce *Zlaté buly sicilské*.

Problémy však působí dědická práva dcer – mohla být královnou podle zásady primogenitury pouze nejstarší žijící dcera krále a teprve po její smrti bez zanechání potomků mohla uplatnit svá práva druhá nejstarší dcera? Nebo v případě smrti posledního Přemyslovce mohly svůj nárok uplatnit všechny dcery? Kdo tedy potom rozhodoval, která z nich se stane královnou? A mohla vznést nárok k trůnu neprovdaná dcera?

Odpověď na tyto otázky není jednoduchá a troufám si říci, že ani jednoznačná. Domnívám se, že za situace, pokud by byl nový český panovník určován pouze skrze manželství s Přemyslovnou, měla by se uplatnit pouze primogenitura. Existence *Zlaté buly sicilské* však takový poměrně jednoznačný výklad posouvá do jiné roviny, a to k nezbytné volbě panovníka zemským sněmem. Jestliže by tedy byla mezi dcerami uplatňována pouze zásada prvorozenectví, je možné, že by vznikla patová situace – pokud by byl manžel nejstarší Přemyslovny pro české představitele nepřijatelný. České království tak teoreticky mohlo být bez panovníka několik desítek let – do smrti nejstarší Přemyslovny a akceptaci manžela její nejstarší

¹²⁴ Pro oprávněnost Richardovy vlády může hovořit skutečnost, že po jeho smrti byl zvolen nový římský král, ačkoliv jeho konkurent, Alfons Kastilský, dosud žil. Ovšem je nutné připomenout, že v případě volby Rudolfa Habsburského v důsledku nerespektování předchozího zvolení Alfonsova šlo především o politickou hru a za jiných okolností mohla být Alfonsova vláda i nadále respektována.

sestry. Z těchto důvodů se domnívám, že práva dcer údajně zaručená *Privilegiem Richarda Cornwallského* a také právo české šlechty zvolit si svého panovníka si neměla konkurovat, nýbrž měla působit spolu, a to tak, že mezi manželky „pozůstalých“ Přemysloven měl rozhodnout zemský sněm s tím, že přednost (v souladu se zvykovým právem) měl mít pravděpodobně manžel nejstarší Přemyslovny.

Pokud *Privilegium Richarda Cornwallského* neexistovalo, situace by byla obdobná, snad jen s tím, že dědických práv dcer mělo být dbáno podle obyčejových zvyklostí, ta ale nebyla písemně zakotvena v listině římského krále.

Nároky neprovdaných dcer nejsou zcela jasné – vrcholně středověká společnost západního křesťanství neumožňovala samostatnou vládu žen, takže dcery – dědičky mohly „vládnout“ pouze skrze své manželky. Nelze si tedy představit, že by českou královnou byla zvolena svobodná dcera, neboť fakticky by země i nadále zůstala bez panovníka. Na druhou stranu skutečnost, že dcera v době smrti posledního mužského člena rodu mohla být svobodná, ji automaticky nezbavovalo nároku k trůnu – pochopitelně pokud se nezaslíbila Bohu.

Ještě problematičtější může působit vztah výše uvedeného k zvykovému právu potomků jiných přemyslovských princezen. Právo příbuzných především po přeslici bylo právem obyčejových. Domnívám se, že v případě existence *Privilegia Richarda Cornwallského*, mělo právo přemyslovských dcer přednost, neboť bylo zakotveno písemně. Je samozřejmě otázkou, zda takové právo šlo dědit, tedy jestli mohlo přejít na syny provdaných Přemysloven. Pokud *Privilegium* neexistovalo, zvykové právo dcer i dalších příbuzných mohlo být považováno za sobě rovné. Konečné rozhodnutí potom bylo na zemském sněmu, který měl – v případě konkurence jednotlivých nároků – definitivní slovo, přitom zřejmě mělo být dbáno zásad uvedených výše u nároků přemyslovských dcer.

5.6. Kdo byl oprávněn nastoupit na český trůn?

S ohledem na výše uvedené na tuto otázku asi neexistuje jednoznačná odpověď. Opět musíme rozlišovat dvě situace, tedy pokud *Privilegium Richarda Cornwallského* existovalo či nikoliv.

V úvahu přicházely především dcery Václava II., pochopitelně pouze manželské – Anna, Eliška, Markéta a Anežka; zatímco Anna a Markéta byly vdané, Eliška a její nejmladší sestra Anežka, dosud pouze batole, byly svobodné. O manželských dětech Václava III. žádné zprávy nemáme, přitom je nanejvýš pravděpodobné, že první věc, která byla po vraždě zkoumána, bylo případné těhotenství královny vdovy Violy. Jediná žijící sestra Václava II. Kunhuta byla, jak je již uvedeno, abatyši v Jiřském klášteře a na český trůn nárok neuplatnila.

Z hlediska dalšího přibuzenství s Přemyslovci, po přeslici, měl pravděpodobně nejlepší právo skrze svou matku, Anežku Přemyslovnu, již zemřelou sestru krále Václava II., Jan Habsburský, a dále jeho bratranec Václav Mazovský, syn Anežčiny sestry Kunhuty, jejíž manželství s Boleslavem Mazovským však bylo rozvedeno. Po ztrátě polské koruny navíc Mazovsko přestalo být v přímém okruhu zájmu Českého království, na rozdíl od Rakouska a habsburského rodu vůbec. Nemáme také zprávy o tom, že by své „dědické“ nároky k českému trůnu vůbec vznesl. Případná práva po sestřích Přemysla Otakara II. nebo dokonce jeho otce Václava I. byla již poměrně slabší a nemáme ani zmínky o jejich eventuálním uplatnění.

Určitý nárok mohl mít i opavský vévoda Mikuláš, Přemyslův nemanželský syn, ovšem v jeho případě se pohybujeme pouze v teoretické rovině, neboť papež ve své dispensi z roku 1260 zcela jasně uvedl, že rod Mikuláše Opavského nemá nastoupit na český trůn. V roce 1306 sám Mikuláš navíc neměl zdaleka dostatek prostředků na to, aby si k českému trůnu pomohl silou, navzdory dřívějšímu výnosu papeže.

Aplikací tezí uvedených výše v kapitole 5.5. na konkrétní osoby dojdeme k následujícímu:

Pokud *Privilegium Richarda Cornwallského* existovalo, bylo nutné skloubit nároky Přemysloven – dcer Václava II. s rozhodnutím zemského sněmu. Jestliže z jeho díkce vyplývalo dědické právo dcer přemyslovského krále, při existenci čtyř dcer Václava II. lze tedy pravděpodobně vyloučit nároky ostatních, s Přemyslovci spřízněných, tedy konkrétně Jana Habsburského a případně Václava Mazovského.

Nejlogičtější a pravděpodobně v souladu s díkci *Privilegia* se zdál výběr Přemyslovny Anny a jejího manžela, Jindřicha Korutanského. Anna byla nejstarší Václavovou dcerou, Václav III. dokonce správu země před výpravou do Polska předal právě Jindřichovi, ten byl tedy v době vraždy v Praze. Zdá se, že ani nejvyšším představitelům nebyla jeho volba proti mysli, ovšem svou příležitost ucítil i římský král

Albrecht a pomocí vojska i slibů se snažil českou šlechtu získat pro svého syna Rudolfa. V průběhu těchto jednání, aniž zatím bylo zemským sněmem rozhodnuto o volbě nového panovníka, Jindřich z Prahy i s manželkou uprchl, česká šlechta tak v zásadě byla postavena před hotovou věc. Rudolf Habsburský byl jako nový český král Rudolf I. zvolen dne 16. října 1306. Svůj nárok k českému trůnu podepřel sňatkem s královnou vdovou Eliškou Rejčkou.

Z výše uvedeného vyplývá, že Rudolfovou volbou nebyly respektovány dědické nároky králových dcer. Takovou vadu jistě nemohlo zhojit ani manželství s královnou vdovou, jíž se *Privilegium* nemělo vůbec týkat. Je ovšem třeba si připustit, že Rudolf, resp. všichni Albrechtovi synové byli v takovém stupni příbuzenství s dcerami Václava II., že byla nutná papežská dispens, na niž ovšem ani nebyl právní nárok, navíc v tak blízkém příbuzenském svazku nebylo její udělení příliš pravděpodobné. I tak by bylo nutné na její vydání čekat, což si země bez panovníka příliš nemohla dovolit. Teoreticky, pokud bychom chtěli naplnit díky *Privilegia*, byl nástup Habsburků na český trůn v osobách synů římského krále Albrechta prakticky vyloučen.

Rudolf však záhy, v červenci roku 1307 zemřel. Bylo tedy nutné otázku nového českého krále znovu otevřít. Během jednání české šlechty v domě pražského biskupa byl vybrán Jindřich Korutanský, jenž však i s manželkou dlel mimo Čechy. Jindřich Korutanský se do země vrátil asi v srpnu téhož roku a byl korunován – provizorně – mitrou břevnovského opata. K legitimní korunovaci Jindřicha ani jeho manželky Anny však nikdy nedošlo. V manželovi nejstarší dcery Václava II. tak byly spojeny nároky Přemysloven uvedené v *Privilegiu Richarda Cornwallského*, Jindřich Korutanský byl také zvolen zemským sněmem, čímž byla naplněna díkce *Zlaté buly sicilské*. Anna Přemyslovna byla prvorozenou dcerou předposledního přemyslovského krále, takže i z hlediska dědického práva bylo ustanovení jejího manžela v pořádku.

Protože *Privilegium* mělo zaručovat dědická práva Přemysloven, lze pravděpodobně vyloučit nároky Jana Habsburského a Boleslava Mazovského, kteří je mohli odvozovat od příbuzenství s Přemyslenci po přeslici. Nástup Rudolfa Habsburského na český trůn, opírajícího se o rozhodnutí zemského sněmu a sňatek s královnou vdovou Richenzou, byl ve zřejmém rozporu s ustanoveními *Privilegia* a patně i zvykovým dědickým právem.

Ustanovením Jana Lucemburského, a to na základě rozhodnutí zemského sněmu a také sňatku s druhou nejstarší dcerou Václava II. Eliškou, pravděpodobně nebyla porušena ustanovení *Privilegia* ani *Zlaté buly sicilské*, otázkou samozřejmě je, zda mohla být „dědičkou“ Českého království druhorozená dcera; s ohledem na teze uvedené v kapitole 5.5., tedy z důvodu eliminace „patového“ stavu, kdy nárok prvorozené dcery, promítnutý do osoby jejího manžela, mohl být zemským sněmem odmítnut. Kontroverznější je ovšem Janův nástup s ohledem na stále panujícího Jindřicha Korutanského. Legitimita tohoto postupu bude rozebrána v následující kapitole.

Dalšími osobami, které mohly nárokovat český trůn, byli manželé dalších dvou dcer Václava II., Markéty a Anežky. Protože Anežce Přemyslovně, jediné dceři Elišky Rejčky a Václava II., bylo v době zavraždění jejího bratra pouze něco přes rok, provdána pak byla o více než deset let později, tedy v době vlády Jana Lucemburského. Její teoretické nároky byly – s ohledem na její nízký věk – pominuty. Jinak to bylo ovšem s její starší sestrou Markétou, která byla za Boleslava Lehnického provdána již roku 1303. V době smrti Václava III. bylo jejím manželovi 15 let, byl tedy o rok starší než Jan Lucemburský v době svého nástupu roku 1310. Ovšem v konkurenci zkušenějšího Jindřicha Korutanského, mocnějšího Rudolfa Habsburského a nakonec i římského krále Jindřicha Lucemburského nemohl obstát.

V případě, že *Privilegium Richarda Cornwallského* neexistovalo, byla by situace obdobná s tím, že dle mého názoru současně s nároky dcer Václava II. a jejich manželů bylo možné připustit nároky i mužských potomků jiných Přemysloven, v našem případě především Jana Habsburského. Na něj se často zapomíná, přestože šlo o potomka české princezny, který měl k českému prostředí velmi blízko, rozhodně bliž než všichni tři králové, kteří nastoupili po smrti Václava III. Jan prožil na dvoře svého strýce Václava II. část svého života a ačkoliv poloviční Habsburk, k rodině svého strýce, římského krále Albrechta, i k rakouské Vídni nikdy příliš nepřilnul. Nad sirotkem Janem držel až do své smrti ochrannou ruku Václav II., po ní se však mladý Habsburk ocitl bez jakékoliv pomoci, dědictví po otci mu jeho strýc Albrecht navíc odpíral. Je těžké s odstupem času odhadnout, zda byl jeho nárok k českému trůnu vůbec vznesen, relevantní prameny se však o něm jako o pretendentovi vůbec nezmiňují. Snad se o to zasloužil římský král Albrecht, který – vědom si postavení svého synovce, jenž ovšem zdaleka nebyl tak poslušným jako

Albrechtovi vlastní synové – Jana v době volby chytře držel daleko od Prahy. Mně osobně se připadá volba Jana novým českým králem jeví jako nejlogičtější řešení bez nebezpečí mocenských výměn, které probíhaly v letech 1306-1310. Domnívám se, že pokud by byl býval zvolen českým králem přímo Jan, země by se byla vyvarovala pozdějších zmatků a také by se byla vyhnula problémům s přizpůsobením specifickému českému prostředí jako v případě Jana Lucemburského.

Těžko říci, který nárok by měl v takovém případě přednost – domnívám se, že tyto byly rovnocenné a konečné rozhodnutí bylo na zemském sněmu.

5.7. Legitimita vlády jednotlivých panovníků po vymření Přemyslovců

Zopakujme si tedy základní fakta, která v Českém království nastala po zavraždění Václava III. dne 4. srpna 1306. Václav III. sice byl ženatý, v manželství se mu však děti nenarodily a pravděpodobně ani jeho manželka Viola nebyla v okamžiku jeho smrti v jiném stavu. Protože byl Václav III. poslední mužský potomek Přemyslovců z hlavní, vládnoucí větve, bylo třeba najít krále nového, a to na základě různých klíčů. Václav III. měl čtyři žijící sestry: Annu, Elišku, Markétu a Anežku, Anna a Markéta již byly vdané. Před odjezdem do Olomouce Václav III. předal dočasně vládu do rukou manžela sestry Anny, Jindřicha Korutanského, v době vraždy se tedy Jindřich nacházel v Praze.

Země nemohla být bez svého krále delší dobu, neboť ten byl nejvyšším lenním pánem v Českém království, reprezentantem i nositelem velké části moci ve státě. „Prozatímně“ tuto funkci zastával právě Jindřich Korutanský a snad by byl býval králem zvolen již roku 1306, ovšem v důsledku svého útěku do Korutan se této možnosti zbavil a zemský sněm zvolil Rudolfa Habsburského, nejstaršího syna římského krále Albrechta. Po jeho smrti byl zpět do Prahy povolán Jindřich Korutanský, jenž byl českým králem zvolen v srpnu roku 1307. Šlechta, nespokojená s jeho vládou, se již v průběhu roku 1309 rozhodla situaci spolu s představiteli nejvýznamnějších klášterů řešit dohodou s novým římským králem Jindřichem Lucemburským. V červnu následujícího roku zemský sněm společně se zástupci měst i duchovenstva rozhodli o povolání Jindřichova syna Jana na český trůn jako manžela dosud svobodné princezny Elišky. 1. září roku 1310 římský král české země

udělil v léno svému synovi Janovi. Jan Lucemburský byl spolu se svou manželkou Eliškou korunován českým králem v únoru následujícího roku.

Vidíme tedy, že po smrti Václava III. se na českém trůnu vystřídali tři panovníci z různých dynastií, z nichž trvale se zde udržela až ta poslední – lucemburská. Jan byl také prvním legitimně korunovaným králem po Václavu II. Podívejme se nyní na to, zda bylo jejich ustavení českým králem legitimní, případně do jaké míry.

5.7.1. Rudolf I. Habsburský

Jak je uvedeno v minulé kapitole, Rudolf Habsburský byl českým králem řádně zvolen zemským sněmem, ovšem svůj nárok podepřel sňatkem s královnou vdovou, jež podle *Privilegia Richarda Cornwallského*, ani podle dědického práva k Českému království neměla žádný nárok – vyjma vdovského věna, které ovšem měla pojištěné na pěti východočeských městech, neměla tedy v tomto ohledu k českému trůnu práva. Z Rudolfa pohledu však šlo o logický krok – manželstvím s Richenzou – Eliškou Rejčkou mohl teoreticky uvažovat i o polském trůnu, na papežskou dispens kvůli pravděpodobně původně uvažovanému sňatku s Eliškou Přemyslovnou by musel čekat příliš dlouho, navíc by z důvodu jejich blízkého příbuzenství bylo patrně její udělení odmítnuto. Na druhou stranu tímto svazkem chtěl zřejmě vyjádřit určitou kontinuitu s českým prostředím – je samozřejmě otázkou, do jaké míry tím respektoval domnělé přání české šlechty, které v této souvislosti bývá v odborné literatuře poměrně často zmiňováno.

Podle mého názoru tedy volba Rudolfa Habsburského nebyla legitimní, neboť byly opomenuty nároky Přemysloven, ať už byly odvozovány z údajného *Privilegia Richarda Cornwallského*, nebo z dědického práva. Domnívám se, že v tomto případě by nelegitimitu jeho zvolení nemohla zhojit ani případná korunovace, natož zásahy jeho otce, římského krále Albrechta. Na druhou stranu se v jeho ustanovení českým králem projevil typický nesoulad mezi právním základem, jenž měl být dodržován, a reálnou situací, kterou bylo nutné v tom okamžiku řešit, mnohdy *contra legem*. Jen těžko si lze představit, že v okamžiku, kdy Jindřich Korutanský se svou manželkou z Prahy uprchl – z obavy před habsburským vojskem, by čeští představitelé odmítli jednat s prakticky jediným kandidátem na český trůn, a to z důvodu jeho nelegitimity.

Domnívám se, že zvolení právě Rudolfa Habsburského bylo jediným východiskem ze situace, do níž se České království po útěku Jindřicha Korutanského a obsazení části země armádou římského krále dostalo, a to navzdory faktu, že tímto nebyly respektovány nároky dcer Václava II., což ostatně některé dobové prameny české šlechty vyčítají¹²⁵. Protože Rudolf zemřel po necelém roce vlády, těžko můžeme soudit, jaká by byla jeho pozice jako panovníka a zda by se habsburská dynastie na českém trůně udržela, samozřejmě v případě, že by po sobě zanechal mužského potomka.

5.7.2. Jindřich Korutanský

Jak je již uvedeno výše, Jindřich Korutanský splňoval dle mého názoru podmínky dané *Zlatou bulou sicilskou* (byl řádně zvolen zemským sněmem), *Privilegia Richarda Cornwallského* i dědického práva (jeho manželkou byla Přemyslovna, navíc nejstarší z dcer Václava II.). Jindřich nebyl se svou manželkou právoplatně korunován českým králem, což mohlo do určité míry usnadnit jeho „sesazení“ v roce 1310. Jak je však uvedeno v kapitole 4.2.1., korunovace nebyla nezbytnou součástí panovnické legitimacy, i když ji nepochybně zvyšovala – a to především u panovníků, jejichž oprávněnost byla do určité míry sporná (nejednalo se o příslušníky vládnoucí dynastie, jejichž mandát si nedovolili prakticky nikdo zpochybnit). Je tedy otázkou, zda její neuskutečnění nenechávalo do určité míry českým představitelům možnost Jindřicha Korutanského „vyměnit“ za jiného panovníka v případě nespokojenosti s jeho vládou, což se ostatně nakonec stalo.

V souladu se „sesazením“ Jindřicha Korutanského se nepochybně nabízí otázka, zda měla česká šlechta vůbec právo se svého řádně zvoleného panovníka zbavit, tedy zda ustanovení *Zlaté buly sicilské* dává českým představitelům možnost nejen českého krále zvolit, ale také jej odvolat. Pokud se podíváme podrobně přímo na dikci *Zlaté buly sicilské*, najdeme v ní tuto větu: „Chtějíce, aby kdokoli od nich bude zvolen králem...“. Ta tedy českým představitelům dává možnost zvolit svého krále, ovšem o jeho případném odvolání již nic nehovoří. Pokud bychom českým představitelům umožnili nejen nového krále volit, ale také odvolávat, stal by se – dovedeno ad absurdum – takový panovník pouze figurkou v rukách místní

¹²⁵ např. Dalimilova kronika v kapitole 94

reprezentace¹²⁶, což jistě nebylo smyslem tohoto ustanovení ve *Zlaté bule sicilské*, tím mělo být zabránění vnějším zásahům do volby českého krále, nikoliv významné oslabení jeho moci. Ovšem nelze jistě po místních představitelích požadovat, aby akceptovali jakéhokoliv krále, byť byl jimi řádně zvolen. V takové situaci by pravděpodobně bylo třeba uvažovat o „oprávněné vzpouře“ proti panovníkovi – viz kapitola 2.4., konkrétně její část ohledně legitimitě vzpoury proti Přemyslu Otakarovi II. Je ovšem otázkou, zda (pouhou) všeobecnou nespokojenost s Jindřichovou vládou lze za takovou situaci vůbec považovat.

V průběhu jednání mezi českými politickými představiteli a římským králem Jindřichem Lucemburským pochopitelně došlo i na řešení této otázky, neboť synovi římského krále byl nabídnut český trůn, na nějž byl ovšem řádně zvolen Jindřich Korutanský. Tento závažný problém vyřešil Jindřich Lucemburský během jednání se zástupci šlechty i církve ve Frankfurtu nad Mohanem v červenci roku 1310, a to tak, že navzdory *Zlaté bule sicilské* prohlásil České království za uprázdněné léno spadlé na Říši, jehož se „zmocnil“ Jindřich Korutanský. Česká šlechta byla zbavena přísah kdysi udělených právě Jindřichu Korutanskému. Ačkoliv je zřejmé, že tento postup byl v rozporu s privilegii udělenými dříve Českému království i s jeho postavením v rámci Říše, římský král jednal po dohodě s českými představiteli, kteří se vlastně de facto vzdávali jim určených výsad. Ovšem součástí dohody bylo i následné potvrzení Elišky Přemyslovny „dědičkou“ Českého království a jejího budoucího manžela novým českým králem.

Jednalo se ve výše uvedeném případě o legitimní postup? Zásadně lze uvést, že nejednalo; dohodou většiny české šlechty, tlumočící rozhodnutí zemského sněmu, a římského krále za účasti předních českých klášterů byly obejity některé normy psaného i zvykového práva. Jindřich Korutanský však neměl dostatek prostředků, aby jejich rozhodnutí zvrátil. Po beznadějně ofenzivě v závěru roku 1310, kdy většina české šlechty již stála za Janem Lucemburským, se Jindřich natrvalo usadil v Korutanech a Tyrolech, na český trůn přestal fakticky aspirovat. Těžko říci, zda v době hledání alespoň zdánlivě právního „odstranění“ Jindřicha Korutanského čeští představitelé alespoň uvažovali o vytvoření nebezpečného precedentu souhlasem s odúmrťí českého království, pokud o několik let dříve odmítali uznat stejný názor

¹²⁶ Jako např. později v Polsku, kde velmi omezená panovnická moc do velké míry zapříčinila tzv. trojí dělení Polska koncem 18. století.

Albrechta Habsburského. Je samozřejmé, že šlo o specifickou situaci, kdy byla česká šlechta ve shodě s římským panovníkem, přesto mohla být později zneužita.

5.7.3. Jan Lucemburský

Ustanovení Jana Lucemburského českým králem v zásadě splňovalo dikci *Zlaté buly sicilské* ohledně volby českými představiteli (zemským sněmem za účasti měst), *Privilegia Richarda Cornwallského* i dědického práva, ačkoliv jeho manželka Eliška byla až druhorozenou dcerou Václava II. – k tomu však viz blíže kapitola 5.5. Jak je již uvedeno výše, Jan Lucemburský se však na český trůn dostal dle mého názoru v rozporu s právem, neboť již dříve byl českým králem právoplatně ustanoven dosud žijící Jindřich Korutanský, ovšem z jednání českých představitelů před Janovým ustanovením i po něm lze vyzorovat snahu o nalezení definitivního krále, a to i za cenu ne zcela legitimního postupu. Této teorii napovídá velmi brzká korunovace mladého královského páru již v únoru roku 1311, přestože – nebo právě proto – ani Rudolf Habsburský, ani Jindřich Korutanský právoplatně korunováni nebyli. Ačkoliv počáteční nadšení z nového krále během následujících několika let opadlo, čeští představitelé již neuvažovali o výměně Jana Lucemburského za jiného panovníka, i zde ovšem pravděpodobně s dvěma výjimkami. Tou první jsou události z přelomu let 1317 a 1318, kdy v době domácí války mezi šlechtou a králem došlo k vyhocení situace a česká koruna měla být nabídnuta Fridrichu Habsburskému, Rudolfovu bratrovi, pokud král Jan nepřistoupí na požadavky šlechty. Rudolf zase nabídl pomoc při získávání české koruny Jindřichu Korutanskému. Král Jan i šlechta nakonec dospěli ke konsensu, pochopitelně výhodnějším pro šlechtickou obec, ovšem lze jen spekulovat, do jaké míry bylo Janovo odstranění z trůnu, na němž v té době seděl již celých sedm let, reálné a zda o něm jako o možném české panstvo vůbec uvažovalo. Domnívám se, že v tento okamžik nebylo v silách českých představitelů opět provést změnu na českém trůně a jednalo se spíše o hrozbu. Druhým takovým okamžikem, který však není s určitostí doložen, byl rok 1319, v němž měli někteří šlechtici Jana upozornit na záměr jeho manželky Elišky prohlásit – samozřejmě za podpory části šlechtické obce a také některých měst – novým králem malého syna Václava, pozdějšího Karla IV., přičemž do jeho dospělosti měla vládnout Eliška jako regentka. Nevíme, zda o takové možnosti Eliška vůbec uvažovala, určitou podporu pro svůj zájem by jistě našla, avšak podle mého názoru

ohledně reálných možností „odstranění“ Jana z trůnu platí výše uvedené s tím, že na jeho straně navíc stála podstatná část panstva. Obdobná situace nastala i během Karlovy dospělosti, neboť někteří by raději viděli na českém trůnu Přemyslovce alespoň po přeslici, ovšem i tyto domnělé snahy nemohly dojít k realizaci, protože zcela jistě by se sám Karel nesnažil z českého trůnu odstranit svého otce.

Jak je vidět, Jan Lucemburský sice byl konfrontován s českými představiteli, kteří se však pravděpodobně pouze snažili demonstrovat svou sílu, ale jeho pozice jako českého krále – i když ne zcela legitimně ustanoveného, ovšem tato jeho nelegitimita byla naprosto v souladu s přáním tehdejších představitelů – nebyla zásadním způsobem ohrožena.

Na českém trůně se tak definitivně usadila dynastie z druhého konce Svaté říše římské a české království tak – alespoň na několik let – dostalo poměrně stabilní vládu.

6. ZÁVĚR

V úvodu této práce jsem doufala, že najdu odpověď na otázku, který ze tří českých králů, nastoupivších v prvních letech po smrti Václava III., byl králem oprávněným, legitimním, a který naopak se českého trůnu „zmocnil“ protiprávně. Toto hledání snad bylo úspěšné, ačkoliv některým historikům může připadat zbytečné. Jan Lucemburský, dle mého názoru ne zcela legitimní český panovník, dal naší zemi Karla IV., tak nač se zabývat tím, zda české královské koruny dosáhla lucemburská dynastie po právu, či v rozporu s ním? Domnívám se však, že je nejen dobré znát dějiny po faktické stránce, ale i právní, a to i v době nám tak vzdálené, jakou vrcholný středověk byl; minimálně pro poučení se z ní a také pro její pochopení. Pozadí jednání o ustanovení jednotlivých králů v mnohém jistě připomíná moderní dějiny.

Do dnešního dne nevyřešenou otázkou zůstává mimo jiné to, proč se v zásadě neuvažovalo o ustanovení Přemyslovce po přeslici, jenž byl navíc s českým prostředím dostatečně spjatý, tedy Janu Habsburském. Dle mého názoru z hlediska kontinuity mohlo být toto řešení vhodnější než hledání nových panovníků z jiných zemí, navíc by pravděpodobně nedošlo k oněm výměnám na českém trůně během let 1306 až 1310, které pochopitelně stabilitu Českého království ohrožovaly. Na druhou stranu, ostatně jak vyplývá z kapitoly 5.7., právo a optimální řešení často uhýbají před silou, mocí a politickými tlaky. Za Janem Habsburským nestála – na rozdíl od jeho bratrance Rudolfa nebo Jindřicha Korutanského – rodová základna, neboť o ni ji jeho strýc Albrecht připravil. Neměl ani zastání u římského krále jako Jan Lucemburský. V konečném důsledku se tedy na českém trůně uplatnili takoví kandidáti, kteří v době svého ustanovení byli z politického hlediska nejvýhodnější, případně jejich sliby volitelům převážily nad sliby jiných. Legitimita, zásadní podmínka pro získání české královské koruny, byla bohužel uplatňována až v druhé řadě.

Na druhou stranu je zřejmé, že důsledné dodržování všech právních norem, jež se týkaly nástupnictví, by bývalo mohlo vést k patové, neřešitelné situaci nebo situaci z hlediska mezinárodního (evropského) postavení pro České království zcela nevhodné. Nadto se obdobným způsobem dostaly na další evropské trůny jiné dynastie, takže nešlo o poměry v té době nijak nezvyklé.

Ve svém bádání jsem dospěla k cíli a uvědomila si, že jeho výsledek mě příliš nepřekvapil. Důležitější než právo nakonec byla moc a síla, kterou někteří mnohdy

své neoprávněné nebo ne zcela oprávněné nároky podepřeli proti kandidátům s lepší pozicí. Historie se však – bohužel, nebo bohudík – neptá, jakým způsobem se ten konkrétní panovník dostal k trůnu, pokud se na něm dokázal udržet a předat ho svým potomkům.

7. POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

Použitá literatura

- Adamová, K. – Křížkovský, L.: Základy politologie. C. H. Beck, Praha, 2000.
- Bobková, L.: Velké dějiny zemí Koruny české IV.b. Litomyšl, Paseka, 2003.
- Boguszak, J., Čapek, J.: Teorie práva. Kodex Bohemia, Praha, 1997.
- Kalista, Z.: Blahoslavená Zdislava z Lemberka. Zvon, Praha, 1991.
- Kofránková, V.: 26.7.1278 - Moravské pole. Poslední boj zlatého krále. Havran, Praha, 2006.
- kolektiv autorů: Karel IV. státnické dílo. Karolinum, Praha, 2003.
- kolektiv autorů: Lesk královského majestátu ve středověku. Paseka, Litomyšl, 2005.
- kolektiv autorů: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám. Praha, Universita Karlova, 1995.
- Malý, K., Sivák, F.: Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918. Panorama, Praha, 1988.
- Spěváček, J.: Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346: K 1. vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou. Svoboda, Praha, 1994.
- Spěváček, J.: Karel IV: Život a dílo: 1316-1378. Svoboda, Praha, 1979.
- Spěváček, J.: Král diplomat. Panorama, Praha, 1982.
- Šárochová, G. V.: České země v evropských dějinách, Díl první do roku 1492. Paseka, Litomyšl, 2006.
- Šusta, J.: České dějiny II/1, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. Laichter, Praha, 1935.
- Vaniček, V.: Velké dějiny zemí Koruny české III. Paseka, Litomyšl, 2002.
- Wihoda, M.: Zlatá bula sicilská. Praha, Argo, 2005.
- Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae Regiae, překlad František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík, historická revize Zdeněk Fiala, spolupráce Marie Bláhová. Svoboda, Praha, 1975.
- Žemlička, J.: Počátky Čech královských: 1198 - 1253: proměna státu a společnosti. Praha, NLN, 2002.
- Žemlička, J.: Přemyslovcí : jak žili, vládli a umírali. Praha, NLN, 2005.
- Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců. Panorama, Praha, 1986.
- Žemlička, J.: Zlatá bula sicilská. Melantrich, Praha, 1987.

Elektronické zdroje

- Dalimilova kronika [online]. [cit. 3.2.2007] Dostupné na stránce
<<http://people.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/litera/dalimil.htm>>
- Fontes rerum Bohemicarum – Letopis Jarlochův [online]. [cit. 18.12.2007]. Dostupné
na stránce
<<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169&page=532>>
- Encyklopedie Universum [databáze na CD-ROM]. [cit. 10.5.2007]. Praha: Euromedia
Group, 2004.
- Klášter v Milevsku [online]. [cit. 14.12.2006]. Dostupné na stránce
<<http://www.milevskoklaster.cz/>>
- Příběh Pražského hradu [online] [cit. 4.2.2007]. Dostupné na stránce
<<http://www.pribeh-hradu.cz/index.php?sec=15>>

8. PŘÍLOHY

8.1. Seznam českých panovníků od Bořivoje I. po Jana Lucemburského

Bořivoj I. (867?–889?)
Spytihněv I. (894–915)
Vratislav I. (915–921)
Václav (921–935)
Boleslav I. (935–967/972)
Boleslav II. (967/972–999)
Boleslav III. (999–1002, 1003)
Vladivoj (1002–1003)
Boleslav Chrabrý (1003)
Jaromír (1003–1012, 1033–1034)
Oldřich (1012–1033, 1034)
Břetislav I. (1034–1055)
Spytihněv II. (1055–1061)
Vratislav II. (I. jako král) (1061–1092)
Konrád I. Bměnský (1092)
Břetislav II. (1092–1100)
Bořivoj II. (1100–1107, 1117–1120)
Svatopluk Olomoucký (1107–1109)
Vladislav I. (1109–1117, 1120–1125)
Soběslav I. (1125–1140)
Vladislav II. (I. jako král) (1140–1172)
Bedřich (1172–1173, 1178–1189)
Soběslav II. (1173–1178)
Konrád II. Ota (1182, 1189–1191)
Václav II. (1191–1192)
Jindřich Břetislav (1193–1197)
Vladislav Jindřich (1197)
Přemysl Otakar I. (1192–1193; 1197–1230)
Václav I. (1230–1253)

Přemysl Otakar II. (1253–1278)

Václav II. (1278–1305)

Václav III. (1305–1306)

Jindřich Korutanský (1306, 1307–1310)

Rudolf Habsburský (1306-1307)

Jan Lucemburský (1310–1346)

8.2. Seznam panovníků Svaté říše římské od Oty I. do Ludvíka IV. Bavora

SASKÁ DYNASTIE (936-1024)

- Ota I. Veliký (936–973), od roku 962 císař
- Ota II. (973–983), od roku 961 král, od roku 967 císař
- Ota III. (983–1002), od roku 996 císař
- Jindřich II. (1002–1024), od 1014 císař

SÁLSKÁ DYNASTIE (1024-1125)

- Konrád II. (1024–1039), od roku 1027 císař
- Jindřich III. Černý (1039–1056), od roku 1046 císař
- Jindřich IV. (1056–1106), od roku 1084 císař, sesazen
 - Rudolf Švábský (1077–1080), vzdorokrál
 - Heřman Lucemburský (1081–1088), vzdorokrál, vzdal se trůnu
 - Konrád (1087–1093), vzdorokrál, sesazen
- Jindřich V. (1106–1125), od roku 1111 císař

- Lothar III. Saský (1125–1137), od roku 1133 císař

DYNASTIE ŠTAUFŮ (HOHENŠTAUFŮ) (1138-1254)

- Konrád III. (1138–1152)
- Fridrich I. Barbarossa (1152–1190), od roku 1155 císař
- Jindřich VI. (1190–1197) od roku 1191 císař
- Filip Švábský (1198–1208)
- Ota IV. Brunšvícký (1198–1215), od roku 1209 císař
- Fridrich II. (1212–1250), od roku 1220 císař
 - Jindřich Raspe (1246–1247), vzdorokrál
- Konrád IV. (1250–1254)
 - Vilém Holandský (1247–1256), vzdorokrál

Richard Cornwallský (1257–1272) a Alfons Kastilský (1257–1284)

Rudolf I. Habsburský (1273–1291)

Adolf Nasavský (1292–1298)

Albrecht I. Habsburský (1298–1308)

Jindřich VII. Lucemburský (1308–1313), od roku 1312 císař

Ludvík IV. Bavor (1314–1347), od roku 1328 císař

Fridrich Šliční (1314–1330), vzdorokrál

8.3. Rodokmen posledních Přemyslovců

Legenda:
 tučně - českí králové
 osoby významné pro české dějiny

